

Barcelona

ME TRO PO LIS

Revista d'informació
i pensament urbans
Núm. 77
Hivern 2010
Preu 3€

Quadern central

La ciutat de la por

Amb articles d'Antonio Argandoña,
Victòria Combalia, Jaume Curbet,
Teun A. van Dijk, Alfonso Fernández
Tresguerres, Carolina Galais,
Berta Marsé, Félix Ovejero,
Àngela Sánchez, Simona Skrabec.

**Entrevistes amb Enzo Traverso i
Andreas Huyssen**

Elogi de la frugalitat

**Urbanisme social:
la metamorfosi de Medellín**

Discurs, poder i elits simbòliques

**Polítiques de civisme:
recrear la sopa d'all sense all**

Editorial

De l'escassetat a l'austeritat

Manuel Cruz

Fotos Laura Cuch

Quan es publiqui aquest text, l'apassionat debat que durant una setmana ha ocupat els mitjans de comunicació catalans –em refereixo al de si les corrides de toros s'han de prohibir o no– molt probablement haurà caigut en oblit. En tot cas, el tipus d'arguments que s'han esgrimit durant aquests dies connecta amb algunes de les qüestions que hem anat abordant en aquest mateix espai en els darrers números.

La distinta consideració sobre els animals (incloent-hi els toros) que s'ha anat generalitzant en les darreres dècades constitueix, sens dubte, un episodi particular de la manera diferent en què en el món actual es valoren les relacions entre l'home i la natura. Però sense una referència, encara que sigui molt ràpida, al punt de partida, correm el perill d'interpretar incorrectament part del passat del qual procedim.

Pensem en les opinions del filòsof del qual s'ha reclamat el gruix del pensament progressista contemporani, Karl Marx, el qual encara considerava la natura com un magatzem inesgotable de matèries primeres a disposició de l'espècie humana per satisfer les seves necessitats o per transformar-la en productes a través del treball. No se l'hauria de criticar massa per allò que no estava en condicions de pensar. La visió marxiana connectava directament amb l'ideal de Francis Bacon, que era un ideal de dominació de la realitat natural (ell és l'autor de la cèlebre màxima “per dominar la natura, primer cal obeir-la”), però també amb la concepció popular més tradicional, representada paradigmàticament pels pagesos d'antany (que sovint escandalitzen els ecologistes d'avui pel mal tracte que donen als animals, per la manca de cura que tenen amb l'aigua, etc.).

En el fons, aquestes maneres d'entendre la relació amb la natura responien a unes circumstàncies que es van prolongar al llarg de pràcticament tota la història de la humanitat. Unes circumstàncies que feien que la natura fos vista com la gran enemiga de l'home: d'ella en procedien les principals amenaces (les malalties, les plagues) o els perills més tenebrosos (encara en molts

contes de la nostra infància el bosc apareixia representat com un lloc hostil habitat per terribles feristes, i no pas per espècies protegides, com passa avui dia). És el desenvolupament del nostre poder, especialment a través de la tecnologia, el que fa variar de forma radical aquest equilibri i n'inverteix el signe. Ara no tan sols s'ha de respectar la natura, sinó també preservar-la (de l'home mateix, que ha esdevingut, paradoxalment, el seu principal enemic).

Però no és solament en el marc més general on sembla que els papers s'han intercanviat. En l'esfera de la política també s'ha produït una mutació significativa, d'aparença paradoxal. L'esquerra en les nostres societats occidentals tendeix a identificar-se amb l'austeritat (tot i que Jorge Riechman prefereix dir-ne “autocontenció intel·ligent”), i la dreta, amb la riquesa, l'opulència i el gaudi de qualssevol béns materials. (Dic paradoxal perquè, en aquest esquema, la dreta resultaria ser més *materialista* i l'esquerra assumiria la posició més *idealista-espiritualista*.)

Hauria contribuït a retorcere aquesta paradoxa el fet històric que Espanya ha accedit a certs nivells mínims de benestar fa molt poc temps, i es comprenen les resistències dels sectors populars, que vénen d'un passat d'escassetat, pobresa, emigració i tota mena de penúries, a renunciar a bona part de les coses a les quals, per primera vegada, es troben en condicions d'accedir. Però aquest esquema, tot i que pot ser cert, no ha de ser considerat de cap manera una dada última ni una constatació davant la qual no hi ha altre remei que doblegar-se. Perquè, tant si ens agrada com si no, la situació que acabem de descriure ens ha col·locat en un escenari rigorosament inèdit en la història de la humanitat. Per primera vegada l'espècie està en condicions d'engegar a rodar la vida en el planeta tal com la coneixem, i això és vinculant. Ens converteix en responsables directes del futur, i davant d'això no val per a res *venir de pobres* (ni tan sols com a espècie).

Barcelona METRÒPOLIS
número 77, hivern 2010

Editor

Direcció de Comunicació Corporativa i
Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona.
Director: Enric Casas.

Edició i producció

Imatge i Serveis Editorials.
Director: José Pérez Freijo.
Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona.
Tel. redacció: 93 402 31 11 · 93 402 30 91

Adreces electròniques

bcnrevistes@bcn.cat
www.bcn.cat/publicacions
www.barcelonametropolis.cat

Direcció

Manuel Cruz.

Direcció editorial

Carme Anfosso.

Edició de textos

Jordi Casanovas.

Redacció

Margarida Pont.

Gestió editorial

Jeffrey Swartz.

Gestió de redacció

Jaume Novell. Tel. 93 402 30 91 · Fax 93 402 30 96.

Coordinació Quadern central

Jaume Curbet.

Col·laboradors habituals

Martí Benach, Sergi Doria, Gregorio Luri, Lilian Neuman, Jordi
Picatoste Verdejo, Karles Torra, Jaume Vidal.

Col·laboradors en aquest número

Ignasi Aragay, Antonio Argandoña, Jordi Borja, Victòria
Combalia, Jaume Curbet, Teun A. van Dijk, Carlos Jesús
Fernández Rodríguez, Alfonso Fernández Tresguerres, Jérôme
Ferret, Carolina Galais, Anna García Hom, Alicia García Ruiz,
Carlos González, Carlos González Murciano, Antonio Lastra,
Berta Marsé, Irene Mazuera, Ramon-Jordi Moles, Marta Murrià,
Félix Ovejero, Juli Ponce, Valentí Puig, Montserrat Quesada,
Àngela Sánchez, Simona Skrabec, Diego Torrente, Lola Vallès.

Consell d'Edicions i Publicacions

Carles Martí, Enric Casas, Eduard Vicente, Jordi Martí, Jordi
Campillo, Glòria Figuerola, Víctor Gimeno, Màrius Rubert,
Joan A. Dalmau, Carme Gibert, José Pérez Freijo.

Disseny original

Enric Jardí, Mariona Maresma.

Disseny i maquetació

Santi Ferrando, Olga Toutain.

Fotografia

Albert Armengol, Consuelo Bautista, Cristina Carulla, Dani
Codina, Laura Cuch, Eva Guillamet, Christian Maury, Pere
Virgili.

Fotografia Quadern central

Gianluca Battista.

Arxius

Age Fotostock, Corbis, Magnum Photos, Prisma Archivo.

Il·lustracions

Paula Leiva, Lucie Laluque.

Correcció i traducció

Tau Traductors, L'Apòstrof SCCL, Daniel Alcoba.

Edició de web

Miquel Navarro.
Manfatta SL.

Administració

Ascensió García. Tel. 93 402 31 10

Distribució

M. Àngels Alonso.
Tel. 93 402 31 30 · Passeig de la Zona Franca, 66.

Comercialització

Àgora Solucions Logístiques, SL. Tel. 902 109 431
info@agorallibres.cat

Dipòsit legal

B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Els articles de col·laboració que publica Barcelona
METRÒPOLIS expressen l'opinió dels seus autors, la qual no
ha de ser necessàriament compartida pels responsables de la
revista.

Els continguts de Barcelona METRÒPOLIS es troben
disponibles en català, castellà i anglès a la pàgina web de la
revista sota una llicència Creative Commons de
Reconeixement-No comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya.
Més informació a www.barcelonametropolis.cat

Consell de redacció

Carme Anfosso, Jaume Badia, Mireia Belil, Fina Birulés, Judit
Carrera, Enric Casas, Carme Castells, Manuel Cruz, Daniel
Inglada, Jordi Martí, Francesc Muñoz, Ramon Prat, Héctor
Santcovsky, Jeffrey Swartz.

Comitè assessor

Marc Augé, Jordi Borja, Ulrich Beck, Seyla Benhabib, Massimo
Cacciari, Victòria Camps, Horacio Capel, Manuel Castells, Paolo
Flores d'Arcais, Nancy Fraser, Néstor García Canclini, Salvador
Giner, Ernesto Laclau, Carlos Monsiváis, Sami Naïr, Josep
Ramoneda, Beatriz Sarlo, Fernando Vallespín.

Fe d'errates

**Els autors de les il·lustracions del número 76 de la revista
apareixien erròniament identificats en aquesta pàgina de
crèdits. Els autors són Silvia Alcoba i Miquel Zueras.**

1 Editorial

Manuel Cruz

Plaça pública

4 Des de l'altra riba

Elogi de la frugalitat
Antonio Argandoña

6 El dit a l'ull

La ciutat de cartó pedra
Félix Ovejero

8 La mirada de l'altre

Oblida-ho, si pots
Simona Skrabec

10 Metropolítica

Urbanisme social: la metamorfosi de Medellín
Àngela Sánchez
El món al revés
Irene Mazuera

18 Massa crítica

Enzo Traverso: "La història es pot transformar en una 'arma del poder'"
Entrevista d'Alicia García Ruiz

27 D'on venim / A on anem

Origen i funció de la urbanitat
Alfonso Fernández Tresguerres
Polítiques de civisme: recrear la sopa d'all sense all
Carolina Galais

33 Històries de vida

Passió versus professió
Karles Torra

38 Veu convidada

Discurs, poder i elits simbòliques
Teun A. van Dijk

Quadern central

La ciutat de la por

50 Quina seguretat?

Jaume Curbet

52 El fet delictiu i la percepció del risc

Carlos González Murciano i Marta Murrià

56 Victimes, delinqüents i bocs expiatoris

Lola Vallès

64 Els espais de la inseguretat: la prevenció amb l'urbanisme

Juli Ponce

70 Fer compatible la seguretat i la justícia

Carlos González

74 Qui governa quan no governa ningú?

Jérôme Ferret

80 Els mitjans són innocents?

Montserrat Quesada

86 Propostes / respostes

La seguretat, bé públic o privat, per Diego Torrente. *Dret a la inseguretat*, per Jordi Borja. *Prevenir o reprimir: un fals dilema?*, per Ramon-Jordi Moles i Anna Garcia Hom

Ciutat i poesia

92 Una plaça de Gràcia

Alexandre Plana

Observatori

94 Paraula prèvia

Escultures públiques a Barcelona
Victòria Combalia

97 Zona d'obres

Prácticas económicas y economía de las prácticas, per Carlos Jesús Fernández Rodríguez. *La tentación liberal*, per Valentí Puig. *La Semana Trágica*, per Ignasi Aragay. *El artista y la filosofía política*, per Antonio Lastra

102 Arts plàstiques

Un homenatge visual i sonor a la màquina d'escriure
Karles Torra
La ciutat en clarobscur
Jaume Vidal

104 Fotografia

Manel Armengol, entre la terra i el cel
Martí Benach

105 Cinema

Carles Balagué: adéu al documental
Jordi Picatoste Verdejo

106 Racons vius

El Braval
Gregorio Luri

108 En trànsit

Entrevista amb Andreas Huyssen
Sergi Doria

112 Nova memòria

La meva Sagrada Família
Berta Marsé

Portada

Edificis de la Ciutat de la Justícia de Barcelona i l'Hospitalet de Llobregat.
Foto: Gianluca Battista.

La frugalitat és un estil de vida que combina la templança i la prudència. La templança té dues dimensions: una de negativa, que fa referència a la moderació, a “posar fre”, i una altra de positiva, que consisteix a tractar amb mirament les coses.

Elogi de la frugalitat

Text **Antonio Argandoña** Professor de la Càtedra “la Caixa” de Responsabilitat Social de l'Empresa i Govern Corporatiu. IESE

“Watches, watches, watches! Bags, shoes, watches!” El carrer Nanquín és un dels nuclis comercials de Xangai. Però la temptació, més que veure's als aparadors, és en els qui aborden el turista per invitar-lo a comprar rellotges, bosses de mà, roba i sabates de primeres marques, però falsos.

Xangai és una ciutat difícil per al visitant que vulgui gastar poc: no perquè sigui cara, sinó per la incitació contínua a comprar, a provar. O potser cap ciutat no invita a la frugalitat: el comerç és per oferir-nos els seus productes i per animar-nos a comprar-los. A vegades, la incitació és activa, com a Xangai. D'altres vegades, és passiva: un passeig pel barri musulmà de Jerusalem és un regal d'olors, de sabors i de records turístics, que alguns venedors anuncien a crits, però que la majoria exposen, tot envaint l'estret espai dels viants, mentre esperen, en silenci, que el vianant hi mostri interès. En tot cas, la invitació a comprar ja s'ha fet.

La frugalitat és una virtut poc preada, i no només en la cultura occidental. El camperol palestí que ha collit la fruita o el comerciant xinès que ha comprat una partida de bosses de mà necessiten vendre-les, perquè així és com es guanyen la vida, ells i tothom qui ha participat en la cadena de producció. Però, aleshores, té cap sentit predicar la frugalitat?

El lector deu haver comprès que aquesta és una pregunta retòrica: és clar que té sentit. Però ja hem assenyalat que les actituds morals, socials i polítiques enfront d'aquesta virtut són ambigües. Per a molts, un estil de vida auster mereix aprovació, tot i que és probable que per causes molt diverses: com a reacció a una societat consumista, per protegir el medi ambient i evitar l'esgotament dels recursos, perquè és una condició necessària per donar més pes a l'espiritualitat, com a senyal d'identitat, etc. Per a d'altres, en canvi, no té cap sentit proposar cap restricció –no solament legal, sinó ni tan sols social o moral– a la manera de consumir de les persones.

Frugalitat –i els seus sinònims: sobrietat, templança, senzillesa de vida– és una paraula imprecisa. Tothom té una idea de què vol dir “viure frugalment”, però, a l'hora de la veritat, hi entenem coses ben diferents.

Una persona frugal és aquella que s'autocontrola en el menjar i la beguda, en el consum i la despesa; que estalvia, conserva, reserva...; que desenvolupa voluntàriament un estil de vida senzill: no es crea necessitats, no posseeix més

del que cal, es rodeja de pocs béns i poc luxosos. Es tracta, doncs, d'una actitud, una cultura o una virtut d'una persona, família o grup social. És voluntària: no és la conseqüència de la mera manca de recursos; la manera de viure del pobre pot ser frugal, però pot ser que no ho sigui en el cor.

Frugalitat també pot voler dir el control de la qualitat d'allò que es consumeix o posseeix: productes no més luxosos, sinó sans i sostenibles, que no tenen efectes nocius sobre la salut pròpia o la d'altres persones, o sobre el medi ambient. Frugal és qui gasta amb saviesa, qui pren decisions informades en l'ús dels recursos. Gastar millor pot representar coses diferents per a diferents persones, però sempre suposarà la consideració d'una àmplia gamma d'efectes de les seves accions sobre ells mateixos, les seves famílies, les seves comunitats i el medi ambient.

L'austeritat suposa, doncs, el reconeixement, almenys implícit, d'uns objectius a llarg termini, més enllà de la mera satisfacció immediata: objectius econòmics (la reordenació dels recursos en el temps, per aconseguir un nivell de vida sostenible), mediambientals (per l'impacte que aquestes decisions poden tenir en l'entorn, atès el caràcter limitat dels recursos i la capacitat, també limitada, d'emmagatzemar residus al planeta), culturals (reconèixer que el consum no causa la felicitat, evitar una competició consumista o no sotmetre's a la tirania de la publicitat) o espirituals (per obrir la ment a béns d'un altre ordre, com a manifestació de llibertat interior o de la recerca d'allò transcendent).

Qui desenvolupa un estil de vida senzill dedica també menys esforços a la consecució d'ingressos, amb el que això representa d'hores de treball i estrès, tot donant prioritat a la cultura, l'oci, la vida familiar i les relacions socials. La sobrietat en els béns es converteix així en frugalitat de temps.

Tota decisió de despesa pot ser més o menys austera, però no acostumem a dir que és frugal la persona que uns dies quasi no menja i d'altres que emmalalteix per haver-se fet un tip. La frugalitat és una virtut, un estil de vida, que procedeix d'una combinació de templança i prudència. La templança té dues dimensions: una de negativa, que fa referència a la moderació, a “posar fre”, i una altra de positiva, que consisteix a “respectar” o tractar amb mirament les coses. I aquesta és la dimensió més important: la templan-

ça vol dir posar ordre en el propi jo. I la prudència implica que les accions humanes tinguin una finalitat: si aquest fi no existeix, la prudència no té cap sentit -i, per tant, tampoc la frugalitat.

Tant si ho sabem com si no, i ho vulguem o no, tota decisió sobre consum i despesa té a veure amb la frugalitat. És per això que és personal, encara que subjecta a les variades influències de la família, l'escola, els mitjans de comunicació, els costums o les ideologies. Podem ser més o menys austers, però créixer en frugalitat no vol dir gastar cada dia menys, sinó cada dia millor. I això no s'ha de jutjar amb un sol criteri de justícia social, de sostenibilitat mediambiental o de cultura: hem de decidir en cada cas el que és millor, tot tenint en compte les nostres necessitats, les nostres satisfaccions (una part important del nostre consum hi té a veure) i també els efectes de les nostres accions sobre nosaltres mateixos i sobre els altres.

Els nostres hàbits de consum es van desenvolupant a partir de les nostres experiències, però també de moltes coses que coneixem a través del nostre entorn: com s'han produït els béns, quins efectes mediambientals tenen, com afecten la nostra salut, etc. Millorar aquests coneixements i aquesta experiència constitueix el component racional de la

frugalitat, que depèn, de manera important, de l'ambient familiar, educatiu i cívic.

Per a qui no és sobri, aquest sacrifici és excessiu. Però l'auster ho veu d'una altra manera, perquè canvia la seva apreciació de les necessitats (aquestes necessitats poden ser les mateixes, però els desitjos seran uns altres), les alternatives disponibles (una persona frugal veu possible allò que altres no veuen) i la valoració dels efectes esperats i, per tant, les motivacions per a l'acció.

La frugalitat pot ser enemiga del creixement econòmic? A curt termini, potser sí: si tothom reduís el seu nivell de consum de la nit al dia, el resultat seria el caos econòmic i social. Però, en un termini més llarg, tindríem un ordre diferent. Si s'estalviés més, podríem dur a terme aquests projectes d'inversió que ara han de finançar els xinesos (els grans estalviadors del planeta), reduir els nostres riscos financers (l'excessiu endeutament en què ens hem ficat), canviar el nostre règim de vida (potser amb menys estrès, a canvi de més temps per a la família i la cultura) i, sobretot, podríem posar els nostres recursos a disposició d'altres que ho necessiten. Ara que els economistes ens han mostrat que nivells de consum més elevats no augmenten el nivell de felicitat, no valdria la pena intentar-ho? **M**

Durant els anys olímpics es va començar a manifestar a Barcelona el que ara sembla que s'imposa: l'èmfasi en la cosmètica. Si no es podia acabar amb el costat fosc, valia més fer bona cara i empolainar-se.

La ciutat de cartó pedra

Text **Félix Ovejero**

Professor de la Universitat de Barcelona

L'exposició "Fent Barcelona" va costar 80.000 euros; promocionar-la, 237.000. Va costar més, doncs, el farciment que el gall, i això em fa pensar en un acudit del genial Perich: "Per poder construir la torre Eiffel va caldre aixecar abans una bastida metàl·lica de més altura. Els alts costos d'aquesta bastida van arruïnar els constructors i la torre no es va poder aixecar mai; ni tan sols es va poder enderrocar l'estructura metàl·lica. Doncs bé, aquesta bastida és el que avui dia s'admira com si fos la torre Eiffel".

La nostra ciutat ha acabat per assemblar-se a molts dels seus restaurants, que dediquen més talent a batejar els plats que a cuinar-los. Antany, aquesta era la manera de fer del comerç menor, de quincallaires que enllustren la part visible del gènere amb vista a rematar ràpid el negoci i sortir corrents abans que el client pugui taxar el producte tronat i maquillat.

Però els temps canvien i avui dia el tràfic de somnis ha esdevingut una indústria amb posats molt dignes; fins i tot disposa del seu propi cos doctrinal: la publicitat no ens informa d'un producte, per a què serveix, sinó d'una manera de viure. Déu n'hi do. L'atrezzo convertit en l'argument de l'obra.

© Paula Leiva

Barcelona sembla cada vegada més un decorat de Barcelona. Un filòsof francès es preguntaria si existeix Barcelona. A veure, no vull pas entonar l'enèsima tarantel·la sobre la ciutat perduda, aquella xerrameca obscena que va portar uns quants lletraferits, amb posat de Baudelaire o de Gide, a defensar la ronya de la ciutat preolímpica; una ciutat que, tanmateix, només visitaven a hores convingudes, abans de retirar-se, Balmes amunt, cap a uns altres carrers on no faltaven la llum ni les condicions higièniques. Semblava que lamentaven que els que hi vivíem no congeléssim la nostra brutícia perquè ells poguessin mercadejar de la pitjor manera amb el sexe i els somnis dels veïns més derrotats de la ciutat. S'havien inventat una ciutat, canalla i maleïda, i no volien que els fessin malbé la joguina. Fantasies de nens de casa bona a càrrec de la misèria aliena.

Aquella ciutat és morta i ben morta, i el qui vulgui veure micos que vagi al parc. Però durant els anys olímpics també es va començar a manifestar a Barcelona el que ara sembla que s'imposa: l'èmfasi en la cosmètica. Si no es podia acabar amb el costat fosc, valia més fer bona cara i empolainar-se. De sobte, semblava que la ciutat començava a fantasiejar i a mentir-se. L'operació no va ser aliena a l'extensió d'un virus nacionalista que va acabar per afectar tots els teixits de la vida social. Sens dubte, aquest virus necessita mites per propagar-se. Entre l'arsenal de mites, tres han proveït la nostra ciutat amb més freqüència, tots ells convenientment afavorits des de les institucions, com és normal.

El primer: la Barcelona resistent. Barcelona seria una ciutat republicana que va sobreviure al franquisme sense deixar-s'hi contaminar. Una veritat a mitges; és a dir, una falsedat. Pels diaris d'Azaña, sabem que la lleialtat dels barcelonins amb la República no va ser commovedora. I, sens dubte, per a les classes dominants l'entrada de Franco va ser, si més no, un alleujament. Sense anar gaire lluny, la família Maragall no va veure de mal ull "l'alliberament de Barcelona", segons que ens hem assabentat aquest darrer estiu. No ens hauria de sorprendre pas. La recent biografia de Martí de Riquer ens confirma el que ens resistíem a veure a les fotos dels dies infausts: molts barcelonins van sortir al carrer a rebre les tropes de Franco. No tots eren allí a punta de pistola. Sens dubte, hi havia por i fatiga i molts havien emprès el camí de l'exili, però no hi ha dubte que no hi va haver resistència. Per a l'exacta història del món, Madrid amb tota justícia seria la ciutat de la resistència antifeixista.

El segon mite: la ciutat rebel. Sovint la nostra ciutat apareix com una mena de reserva espiritual de Maig del 68. N'hi ha prou de veure les manifestacions pacifistes o antiglobalització. Segurament, si es compten bé, les xifres no són les que es diuen, però és indiscutible que en proporció a la població deuen ser unes de les més concorregudes del món. Tanmateix, hi ha alguna cosa d'irreal en aquestes congregacions, gairebé totes per les causes més justes. Semblen més

un ornament que –si em permeteu l'expressió– un instint de rebel·lió genuí. Aquesta sospita es va veure confirmada el maleït estiu de l'any 2007, el de l'apagada i de la crisi de rodalies. Milers de ciutadans van veure com d'un dia a l'altre la seva jornada laboral real augmentava tres o quatre hores. I no va passar res. Els treballadors de la no feia tant qualificada com a "ciutat roja" es van empassar sense piular un retrocés de més d'un segle de conquestes laborals. Ningú no va alçar la veu, tot i que, a diferència del que passava amb les altres manifestacions, els responsables dels seus mals no eren pas lluny i, sens dubte, els preocupava molt més que a Bush el que els barcelonins poguéssim fer.

El tercer mite, el més important: la identitat. D'entrada, cal dir que la identitat té poc mèrit: no hi ha ningú sense identitat i tots en tenim sense esforç. No es conquereix, no es busca ni s'estimula. Sigui el que sigui la identitat, sí que sembla que té a veure amb allò que perdura, amb el que es manté, amb el que no canvia ni es dissol. Com més gran és la barreja o la mudança, menys estable és la identitat. És per això que la identitat es mostra més estable en aquelles ciutats en què les persones se'n van. Els estudis sobre cognoms, que ens diuen molt sobre les filiacions i les anades i vingudes de les persones, mostren que Lugo i Osca són les ciutats espanyoles amb una identitat més genuïna. Previsible: d'allí se'n va gairebé tothom i no hi arriba ningú. Aquests mateixos estudis ens mostren que Madrid i Barcelona són les ciutats que més bé sintetitzen el que podria ser una maqueta d'Espanya, un resum decantat de la seva gent. No menys previsible. Sí, és clar, hi ha alguna diferència: la llengua. Important, però sense exagerar. I sobretot, sense mentides. Segons l'enquesta més recent, un 31,9% de barcelonins de l'àrea metropolitana té el català com a llengua materna, i un 61,5%, el castellà; gairebé el doble. El castellà és la llengua majoritària i comuna dels barcelonins. Aquesta és la nostra realitat, més o menys bilingüe, i, per tant, la nostra identitat. Però no és aquesta la que s'invoca i la que es recrea des de les institucions. La que es fingeix. N'hi ha prou de fer una ullada a les pàgines de l'Ajuntament, a la seva publicitat, a les seves comunicacions. O a la nostra televisió, a BTV, que informa sobre la ciutat en vint llengües, entre les quals no inclou la de la majoria dels barcelonins. I la dels emigrants; per cert, els mateixos als quals apel·la per justificar aquest Babel, la seva identitat, és clar. Convindria saber a qui exactament. Una altra manera d'enganyar-nos. I d'altres coses, bastant pitjors, que afecten els drets.

No resultarà senzill desfer el camí. La fantasia és una addicció. Mala cosa, perquè, amb facilitat, acaba en l'esperpent. I si hi ha alguna cosa que no s'ha de perdre, és el sentit del ridícul. Un primer pas en la teràpia consistiria a mirar-se al mirall sense fer-nos trampes, sense enfarfecs. A nosaltres no ens quedarà ni el consol de la bastida. **M**

La ciutat és també la possibilitat d'entreteixir dins la llengua escrita les experiències límit, la marginalitat. La literatura confon sovint aquesta urbanitat amb la descripció de blocs de pisos i d'autopistes.

Oblida-ho, si pots

Text **Simona Škrabec** Escriptora

No som tots, els que hem escollit Barcelona per viure, una mica com els membres del cos diplomàtic que descriu Lawrence Durrell a *El quartet d'Alexandria*? Sense genealogia ni continuïtat, congelats en un espai que ens sembla etern. Com que, com Balthasar, un metge sobri i racional, patim per quan arribi el moment d'haver de portar dentadura postissa, davant d'aquesta perspectiva val més deixar-se endur per la disbauxa. Per a l'aristocràcia cosmopolita no hi ha passat ni futur per als fills, que s'hauran de fer lloc en els mateixos laberints. Els personatges de Durrell volen mossegar la ciutat només mentre la poma encara sigui plena de suc. En el seu retrat de la Segona Guerra, els bombardeigs afecten només el port i els barris àrabs d'Alexandria. "Allunyats només una milla del port, els banquers cada matí feien la seva feina amb la mateixa tranquil·litat que a Nova York", escriu el cronista. Copsar una ciutat és difícil perquè sempre de nou oblidem la bretxa insalvable entre el món d'un home feliç i el d'un home infeliç.

La plaça de Ribnica, des d'on ara escric aquest text, és de fet un simple carrer: la carretera es transforma en un passadís de cases que aviat tornen a deixar lloc als pratets. Les botigues d'aquest carrer avui ja no pertanyen a les grans empreses autogestionades de la Iugoslàvia socialista, sinó que són quasi totes en mans d'homes balcànics que somien enmig de la calma centreeuropea l'ebullició dels carrers del llevant. L'amo del *kebab* dormisqueja en una cadira sota el porxo, la fruiteria dels kosovars és sempre oberta, els gelats d'una altra família albanesa són una institució, el pa que fan els macedonis té fama en tota la comarca, amb l'estabilitat econòmica també han arribat al poble els xinesos, que serveixen al final del carrer "les formigues que pugen a l'arbre". Una única fonda amb *golaž* i *vampi* –que, com mana la tradició, només és oberta els migdies– i el campanar insistent deixen entreveure el que haurien de ser els costums típics del lloc. Els tòpics d'una ciutat oberta als quatre vents i de ràpid creixement es poden reconèixer, doncs, en aquest model fet a escala 1:1.000. Si Barcelona té uns quants milions d'habitants, a Ribnica hi viuen tres mil ànimes i prou. La urbanitat no és qüestió de mida.

A la caseta d'una sola planta i amb un gall de terrissa al carener hi vivia una dona gran que als capvespres treia una

cadira al llindar de la casa, ignorant els cotxes que s'amuntaven a la vorera estreta. La casa ja no hi és. El solar, un forat en la filera de teulades roges, s'espera que el nou amo guanyi la partida a l'Ajuntament per poder-hi construir més d'una planta. A la meua illa de l'Eixample hi havia un cinema que es va degradar tant que va anar a terra. Durant anys bigues de ferro aguantaven la façana i llavors en només quinze dies, a l'estiu, quan ja no hi queda gaire gent, hi va créixer un edifici amb la mateixa profunditat del cinema i va tancar tot un xamfrà convertint-lo en un celobert. Els balcons i la roba estesa que podia veure des del meu escriptori ja no hi són, el meu horitzó ara és una mitgera ben pintada, perquè les ordenances cal fer-les respectar. Sobretot les que no tenen gaire importància. Mentre els paletes es donaven pressa, observava en un dels últims pisos l'ombra d'una persona. Durant hores, fins que el mur la va fer desaparèixer.

La bellesa és un bé intangible. La consciència de viure en un entorn que ens és amable, pròxim, bo, què aporta? El medi acull o bé rebutja. Saber-se venut per endavant, fràgil, inapreciable, superflu, provoca esgotament. Ser un objecte a mercè dels altres desigs és una font constant de frustracions.

Les ciutats extreuen l'energia creadora de la gent que hi viu. I ara, tanmateix, sembla que per viure-hi només cal estar disposat a comprar un pis i fer d'espectador passiu. Una dictadura indefinible, sense cap rostre venerat ni ideologia coneguda, tenyeix els carrers de gris. D'aquell gris fet d'apatia i de silencis perquè no hi ha res a fer.

Aquí, a Eslovènia, les cases baixes desapareixen sota terra com una civilització que s'enfonsa, literalment, davant dels ulls. Cada cop que han de renovar el paviment, el nivell del sòl puja una mica i les pedres velles es submergeixen una mica més en els sediments acumulats, com si les cases s'enfonsessin en el fang de l'oblit. Els carrers de Barcelona són un palimpsest més ric. Capes i capes d'història soterrada. Hi ha museus que mostren les restes romanes perquè paradoxalment resulta més fàcil excavar el més antic. Encara avui, per descobrir la Ribera sota el Born o el Camp de la Bóta sota el Fòrum, cal saber llegir. El paper, un suport tan insegur i corruptible, conserva els documents que la realitat negligeix a consciència.

© Paula Leiva

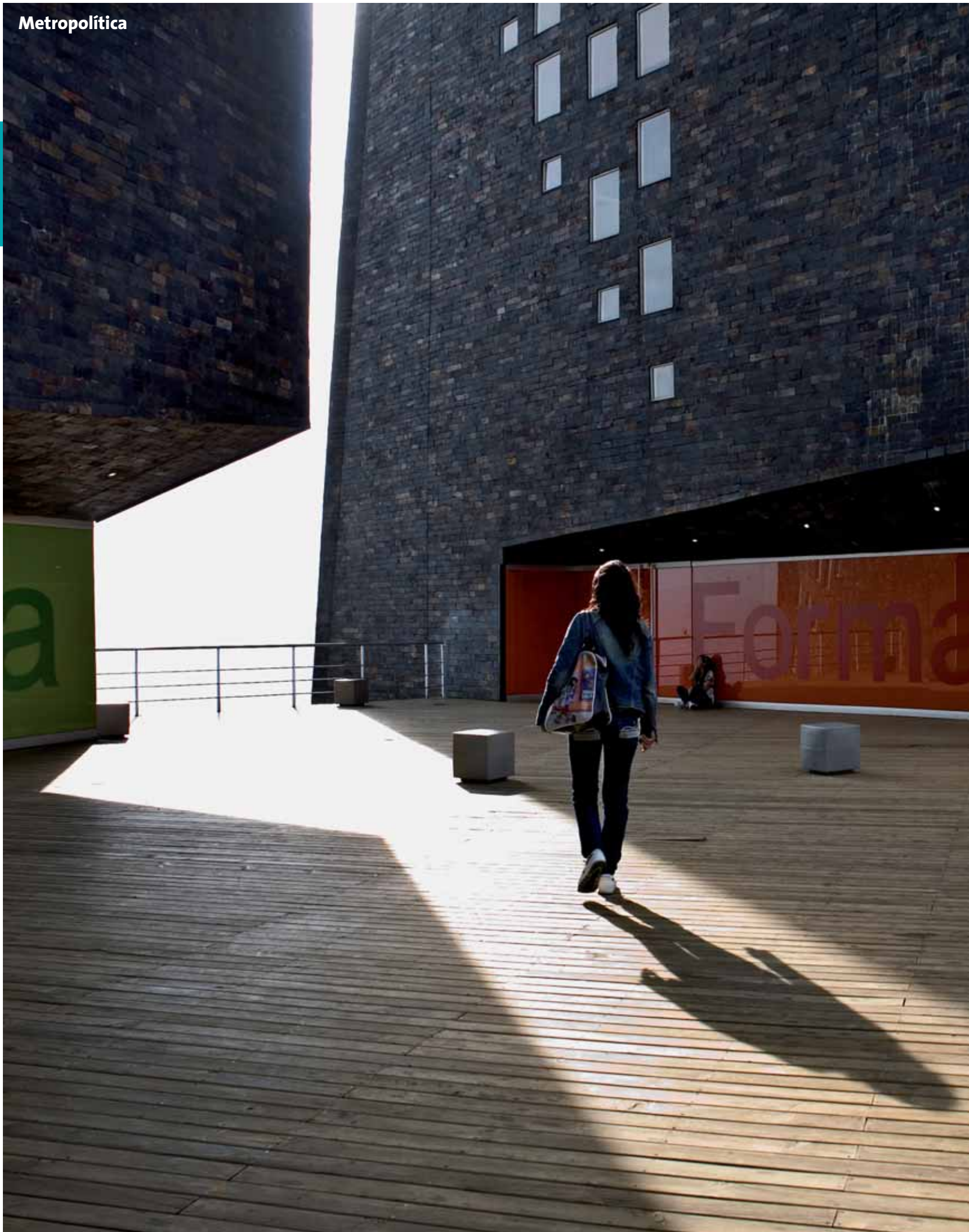

La ciutat és, finalment, també la possibilitat d'entreteixir dins la llengua escrita les experiències límit, la marginalitat. La literatura confon sovint aquesta urbanitat amb la descripció de blocs de pisos i d'autopistes. Moncada tanmateix és més urbà que no pas Durrell. L'exiliat britànic ens ofereix una visió limitada a una casta, una ciutat de gremis i de grups d'interessos on no hi ha cap intercanvi entre pobres i rics, entre cultes i analfabets. A la seva Alexandria, l'estructura colonial és hàbilment preservada, encara que el ball de rostres i desigs sigui tan fervent. La llengua de Moncada reconstrueix els estrats de la societat, l'ull del pintor abraça la mina i el palau, i a més, el sentit comú de les frases fetes és transformat amb humor irònic. Ara bé, Moncada no serà mai llegit com un autor urbà ni tampoc com un barceloní, per molt que hagi escrit tots els seus llibres a la ciutat. Però, de fet, no cal esperar la seva novel·la inacabada sobre Barcelona per aprendre la lliçó del rusc urbà.

Sóc a l'autobús, en el meu etern viatge cap a la ciutat Ribnica és a quaranta quilòmetres de Ljubljana— i, a causa d'aquesta distància fixa que de petita havia de recórrer per arribar a algun lloc interessant, visc convençuda que sempre estic de viatge a algun lloc. La ràdio toca una peça per a mi desconeguda: *Oblida-ho, si pots*. La lletra és banal, la

melodia embafosa. El cantant deu ser bosnià. Em travessa com una fletxa el dolor que el passat és inesborrable. Pots oblidar una llengua que parles i entens? Pots oblidar llegir i escriure? Oblidar milions d'impressions, els passos en fals, les pors, el palmell confiat que s'atura a l'esquena, les olors, la merla del matí, el soroll de l'helicòpter a la tarda, aturat damunt un retall de cel? Pots veure la ciutat des de dins? Analitzar-la, convertir-la en un objecte que observes amb distància?

Barcelona té per a mi un nucli imaginat. Vaig viure els meus primers vint anys en un carrer orientat cap al sud i el sol cap al migdia brillava tan fort damunt l'asfalt que feia desaparèixer la paret de bosc al rerefons. En aquella blavor rere la llum, podia imaginar el mar. Ara em passa que, en alguns d'aquells carrers rectes que s'inclinen una mica i mostren una franja blava, hi veig les muntanyes distants. Els ocells, que volen cap a un altre continent, acaben escolllint el niu guiats per paràmetres incomprendibles. **M**

El model “Medellín, la más educada” ha impulsat programes integrals articulats entorn del concepte d’urbanisme social com a eina d’inclusió, sota un principi revolucionari a Colòmbia: invertir la major quantitat de recursos, amb la millor qualitat i excel·lència estètica, en les zones més pobres i violentes.

Urbanisme social: la metamorfosi de Medellín

Text **Ángela Sánchez** Periodista i comunicadora social

Fotos **Consuelo Bautista**

Pacífics poblats indígenes florien a les muntanyes verd maragda de Valle de Aburrá, a la serralada dels Andes, fins que els conqueridors espanyols van arribar abruptament a l’Amèrica del Sud el 1541. Tres segles i moltes guerres d’independència després, s’hi fundava la ciutat de Medellín el 1823, quan a penes tenia 21 carrers, quatre places, dos ponts i uns quants habitants mestissos amb sang indígena i espanyola. Trigaria un segle més a esdevenir la segona ciutat més important de Colòmbia i la seva capital industrial, i durant el segle XX va arribar a tenir dos milions d’habitants. Però va haver-n’hi prou amb uns anys per desfermar l’infern: durant els vuitanta i noranta era seu de l’empori mundial del narcotraficant Pablo Escobar i de sagnants conflictes urbans que la van estigmatitzar com la ciutat més perillosa del món. A principis del segle XXI, fastiguejada de violència, Medellín va emprendre una reforma urbana i social impulsada per moviments ciutadans que van aconseguir destronar les castes polítiques tradicionals. Avui dia avança en la transformació física i cultural de la ciutat, els seus indicadors de qualitat de vida milloren i la violència disminueix gradualment, fins al punt que s’ha convertit en la segona destinació turística nacional, després de Cartagena de Indias. El darrer any va rebre més de deu premis internacionals d’arquitectura, urbanisme, educació i gestió transparent, entre d’altres.

Un d’aquests reconeixements és el Premi City to City Barcelona FAD Award 2009, que atorga l’entitat Foment de les Arts Decoratives a les iniciatives urbanes que transformen la ciutat i milloren la qualitat de vida. El model “Medellín, la más educada” va ser guardonat per haver impulsat un procés de metamorfosi que en menys de sis anys ha començat a canviar la pell de la ciutat i millorar la convivència mitjançant intervencions estratègiques de l’espai públic, formació de cultura ciutadana i una ambiciosa xarxa de parcs biblioteca públics.

“El camí tot just s’ha iniciat i la ciutat enfronta encara problemes estructurals de desigualtat social, deute històric

acumulat i violència d’arrels profundes”, admet l’arquitecte Alejandro Echeverri Restrepo, exdirector del Proyecto Integral Urbano i un dels cervells protagonistes de la reforma. Hi coincideixen tant els defensors com els escèptics del procés. Però, com s’explica que Medellín hagi deixat de ser considerada una ciutat fracassada i hagi saltat de la por a l’esperança en tants pocs anys?

Una ciutat jove amb velles ferides

Poques ciutats del món han patit crisis tan profundes com les que ha hagut d’afrontar la jove urbs sud-americana. Però també poques gaudeixen d’un patrimoni natural i paisatgístic tan privilegiat, delit de nadius i visitants en èpoques de pau. Coneguda com “la ciutat de l’eterna primavera” pel seu esplèndid clima mitjà de 24 graus centígrads, batega en el cor de la serralada Central Andina, a la zona cafetera nord-occidental de Colòmbia, a 1.480 metres sobre el nivell del mar. La seva localització estratègica la ubica en l’eix d’intercomunicació nord-sud del país, així com en el projecte d’unir al continent americà per una via que travessi des de la Patagònia fins a Alaska.

En ple tròpic americà, Colòmbia és un dels cinc països més rics del món en biodiversitat. Medellín, com a capital del departament d’Antioquia, conté una gran biodiversitat de flora i és la regió del planeta més rica en orquídiades. L’atmosfera dels seus parcs, places i barris està impregnada de colors, aromes, fruites i flors durant tot l’any, entre fons sonors de tango, salsa, vallenato i guitarres andines.

De fet, la Feria de las Flores és la festa tradicional dels seus dos milions i mig d’habitants, la majoria joves: el 70% de la població té entre 5 i 44 anys, i només el 6% és major de 65. Els paisas, com se’n diu a Colòmbia de les persones de la regió cafetera, destaquen pel seu esperit colonitzador, negociant, fènic i competitiu. N’hi ha que diuen que equivalen als “catalans de Colòmbia”. Clàssics exponents de la raça paisa són el pintor Fernando Botero i el cantant Juanes, així com el 60% de les models i reines nacionals de bellesa.

“La inequitat social, la concentració de riquesa en una minoria, el creixement de la pobresa i l’atur i l’absència d’un Estat eficient van ser el caldo de cultiu perquè els marginats recorreguessin a la il·legalitat com a mitjà de subsistència.”

Tanmateix, la inequitat social, la concentració de riquesa en una minoria, el creixement de la pobresa i l’atur i l’absència d’un Estat eficient van ser el caldo de cultiu perquè els marginats recorreguessin a la il·legalitat com a mitjà de subsistència: el narcotràfic i fenòmens associats de grups paramilitars d’extrema dreta, guerrilla urbana i delinqüents comuns van infectar la ciutat en els anys vuitanta i noranta.

La ciutat trencada

“Van ser uns anys terribles: massacres, bombes en centres comercials, segrests, extorsions, por galopant i estadístiques de guerra: el 1991 es va arribar a la xifra macabra de més de 6.500 homicidis. Tot el país va patir aquesta crisi, però a Medellín va tenir la màxima expressió. La sisena fortuna del món en mans del *capo* Pablo Escobar es va posar al servei de la destrucció”, recorda Echeverri.

La ciutat es va trencar. Les classes mitjanes i altes es van tancar als seus barris preses de la por, barrots metàl·lics i vigilants privats. Sostenien el ritme econòmic divorciats de la resta de la ciutat en una aparent “normalitat”. Mentrestant, les famílies marginades apinyades en barris subnormals de vessants de muntanya, coneguts com a “comunes”, eren víctimes del foc creuat de quadrilles juvenils o “milícies urbanes” que es disputaven el poder territorial a mata-degolla i exercien l’autoritat absoluta. En alguns barris ningú no podia sortir després de les sis de la tarda, era prohibit travessar certs carrers, transitar per certs sectors, pronunciar certs noms...

Va créixer el regne de la desesperança i del no futur, sobretot entre els joves. A falta d’opcions, molts es van convertir en “sicaris”, assassins a sou. *No nacimos pa’ semilla* va ser el títol del llibre que va retratar les seves misèries, escrit aleshores per l’escriptor i sociòleg paisa Alonso Salazar, avui alcalde de Medellín i un dels principals promotors de la reforma.

Hi va haver tants morts, la majoria joves no identificats (nn), que en aquells anys Medellín va esdevenir el principal proveïdor mundial d’òrgans per a transplantaments; no pas del mercat clandestí, sinó de l’oficial. Des d’aleshores, el sector mèdic es va especialitzar i actualment és líder llatino-america en medicina de transplantaments, un altre indicador del “tarannà paisa” que aprèn de les crisis.

Ciutadania al poder

Durant els anys infernals, la societat civil va emprendre aïlladament nombroses iniciatives ciutadanes per provar

de donar resposta a la crisi des d’organitzacions no governamentals (ONG), universitats, fundacions culturals, ambientals, de gènere, drets humans, entre moltes altres. Però estaven disperses i no trobaven ressò en autoritats ni polítics locals.

Una d’aquestes persones és el matemàtic i professor universitari Sergio Fajardo, el qual treballava des de sectors acadèmics en possibles solucions. Feia el mateix l’ONG Corporación Región, dirigida pel sociòleg Alonso Salazar, també aliè a la maquinària política. Al capdavant, Fajardo i Salazar esdevindrien els líders visibles d’un gran moviment ciutadà que va aconseguir convergir en l’organització cívica Compromiso Ciudadano per guanyar les eleccions a l’Alcaldia en dos períodes consecutius. “Les massives votacions per dos il·lustres desconeguts van passar la mà per la cara als partits polítics històricament anquilosats en el poder: el Partit Conservador i el Partit Liberal. A aquest darrer pertany l’actual president de Colòmbia, de tendència dretana, Álvaro Uribe”, explica la politòloga Claudia Monroy.

Així doncs, entre 2003 i 2007 Fajardo va ser l’alcalde de Medellín, i Salazar, el seu secretari de Govern. I des del 2007 fins al 2011, Salazar n’és l’alcalde, mentre que Fajardo s’ha llançat a les eleccions presidencials en un intent d’oposar-se a la segona reelecció i el tercer mandat d’Uribe el 2010.

El fet és que el nou poder polític va aconseguir de convocar i canalitzar iniciatives ciutadanes abans disperses i reprimides, així com establir aliances entre la societat civil i el govern municipal amb el nord comú de rescatar Medellín de l’infern i construir col·lectivament la ciutat somiada sota el lema “La transformació de Medellín: de la por a l’esperança”.

Educació, urbanisme social i inclusió

El nou govern va posar l’educació, en el sentit més ampli, com a columna vertebral de la política i motor de transformació social per fer front a tres problemes prioritaris: desigualtat social, deute històric acumulat i violència. El model “*Medellín, la más educada*” va impulsar programes integrals articulats entorn del concepte d’urbanisme social com a eina d’inclusió, sota un principi senzill però revolucionari a Colòmbia: invertir la major quantitat de recursos, amb la millor qualitat i excel·lència estètica, en les zones més pobres i violentes. Per regla matemàtica, a Colòmbia s’ha fet exactament tot el contrari.

“Vam decidir canviar la pell de la ciutat. Vam emprendre la política de transformació i intervenció mitjançant una

gran inversió en l'àmbit públic, construint nous referents simbòlics d'alt impacte en les àrees més deprimides", diu Echeverri.

Segons Fajardo, la consigna va ser "el més bonic per als més humils, de manera que l'orgull del que és públic ens irradiï a tots. La bellesa de l'arquitectura és essencial: on abans hi havia por, temor, manca d'entesa, avui hi tenim els edificis més imponents, de la millor qualitat perquè tots ens puguem trobar al voltant de la cultura, l'educació i la convivència pacífica. Així enviem un missatge polític sobre la dignitat de l'espai per a tota la ciutadania sense excepció, cosa que suposa un reconeixement, reafirma l'autoestima i crea sentit de pertinença. Els nostres edificis, parcs i passejos per a vianants són bonics i moderns. Aquí o en qualsevol ciutat del planeta".

Per a l'alcalde Alonso Salazar, es tracta d'"activar la força de l'estètica com a motor de canvi social i cultural". I destaca entre les obres més visibles:

-Cinc parcs biblioteca gegantins en les comunes més abandonades.

-Un sistema de transport públic innovador que va escurçar les distàncies de manera exponencial entre els antics guetos urbans, mitjançant un sistema de metrocables i alimentadors i amb la consolidació del metro de Medellín, l'únic del país.

-Un gran centre cultural, herència del mestre de l'arquitectura colombiana, Rogelio Salmona, sobre l'antic abocador de Moravia, on sobreviuen en una pobresa extrema dues mil famílies, que van ser reubicades en barris dignes.

-El Parque Explora de Ciencia y Tecnología, amb pedagogia interactiva i els aularis d'aigua dolça i marina més grans de l'Amèrica del Sud.

-Un exuberant Orquideorama i un Jardí Botànic ampliat amb espècies representatives del bosc humit tropical que floreixen en el lloc més perillós de l'antiga ciutat.

-Recuperació d'espais públics i nous passejos per a vianants, com ara el de Carabobo.

-Deu nous i moderns col·legis públics, nous estadis esportius, parcs lineals i coliseus preparatius de la seu dels Jocs Olímpics Panamericans del 2010.

-La Casa de Lectura Infantil en un antic casalot restaurat i el Teatro Lido, símbols del nou centre urbà.

Els parcs biblioteca: nova fita urbana

El component estel·lar del model són els cinc parcs biblioteca, obres monumentals dissenyades pels millors arquitectes del país en els barris abans catalogats com els més perillosos, pobres i desprestigiats de la ciutat.

Més que de biblioteques, de fet es tracta de centres culturals de grans dimensions, àgores, llocs de trobada envoltats

El metrocable és l'eix d'un innovador sistema de transport públic amb el qual s'ha aconseguit escurçar les distàncies entre els antics guetos urbans.

A la imatge que serveix de portada a l'article, el Parc Biblioteca España, quart centre d'aquestes característiques inaugurat des de 2006.

de zones verdes, que ofereixen accés gratuït a sales d'Internet, lectura, música, art, exposicions, ludoteca o saló de jocs, galeries per a artistes dels barris veïns, auditoris tancats i a l'aire lliure, espai per a nens, per a les persones grans, cafeteries, papereries i locals comercials. A més, compten amb un Centre de Desenvolupament Empresarial Zonal que ofereix assessoria en activitats productives i tramitació de crèdits per a la comunitat.

En conjunt, els cinc parcs biblioteca ocupen 50.000 metres quadrats d'espai públic, zones verdes i recreatives, i uns altres 17.000 d'àrea construïda. Contenen 56.000 llibres i disposen de 512 ordinadors. S'hi pot arribar fàcilment amb transport públic i estan ben connectats amb la xarxa de col·legis públics.

La seva afluència va augmentant. Prop de 68.000 persones els visiten setmanalment, xifra que equival a omplir els dos estadis de futbol, una altra passió que mobilitza la ciutat. "Aquests llocs han esdevingut fites urbanes per a Medellín, Colòmbia i Llatinoamèrica per la majestuositat de la seva arquitectura, la integralitat dels seus serveis, la participació comunitària i la seva contribució a l'educació i la convivència", diu Claudia Monroy.

Juan Luis Mejía Arango, rector de la Universitat EAFIT, opina que "la virtut d'aquestes obres és que estan reescriuint la ciutat. Llocs que abans tenien una connotació nefas-

ta adquireixen un nou sentit: el Parc Biblioteca San Javier s'aixeca en aquest 'no lloc' ahir estigmatitzat per la presència d'una presó i un cementiri. La Biblioteca de Belén allotjava abans temuts calabossos. Els llibres i la llibertat hi donen aquest nou sentit. La nova porta del sector és una biblioteca o, més ben dit, un immens portal d'accés al coneixement acumulat de la humanitat".

A més del guardó del FAD, aquests projectes n'han rebut molts més: Premi Internacional d'Hàbitat Dubai per a les Millors Pràctiques 2008; Premi HOLCIM 2008 per al Projecte Integral Urbà de la Comuna 13; premis a les millors obres d'arquitectura per a la Biblioteca España i l'Orquideorama a la Biennal Iberoamericana 2008 d'Arquitectura i Urbanisme a Portugal; Premi Global Knowledge Partnership 2007 per a la xarxa de biblioteques; Primer Premi en Disseny Urbà en la XVI Biennal Panamericana de Quito, entre molts d'altres.

I d'on surten els diners per a tanta bellesa? Salazar i Fajardo responen: la inversió global en aquestes obres supera el bilió de pesos (prop de 500 milions de dòlars) mitjançant un esquema de finançament compartit entre el govern municipal, el govern nacional, les caixes de compensació familiar, d'altres entitats aportants i recursos del Banc Interamericà de Desenvolupament (BID). La confiança ciutadana es va reflectir en un augment notable de recaptació d'impostos i en una reducció dels índexs de corrupció esta-

El metroable a l'estació del Parc Biblioteca España. A la pàgina següent, el metro de Medellín, l'únic del país, que es va inaugurar l'any 1995. El sistema conjunt de metro i metroable inclou actualment 31 estacions, nombre que augmentarà el 2010.

“El nou poder polític instal·lat el 2003 va aconseguir de convocar i canalitzar iniciatives ciutadanes abans disperses i reprimides, així com establir aliances entre la societat civil i el Govern municipal amb el nord comú de rescatar Medellín de l’infern i construir col·lectivament la ciutat somiada”.

tal. La transparència en l’administració de les finances de la ciutat va ser premiada amb la qualificació Triple A per Duff and Phelps els anys 2006, 2007 i 2008.

Disminueix la violència, però...

Aquest procés, sumat a factors del context nacional i internacional, ha coadjuvat a una reducció de la violència en més d’un 60%, segons xifres oficials. Mentre que el 1991 es va arribar a 6.500 homicidis a l’any, en anys recents aquesta xifra ha descendit a menys de la meitat, assegura l’Alcaldia. I destaca un altre indicador: de 380 homicidis per cada cent mil habitants enregistrats en els pitjors anys del conflicte el 1997, es va passar a 27 el 2006. Tanmateix, és preocupant que l’últim any hagi augmentat fins a 41.

“La seguretat no és un assumpte ideològic ni patrimoni de l’esquerra o la dreta. És un bé fonamental de les democràcies. Però no es pot basar només en repressió, sinó també en agenda social”, diu l’alcalde Salazar.

“Els índexs de violència són encara molt alts i ens falta molt de camí per recórrer. La percepció de la seguretat és relativa. Per a d’altres ciutats, mil morts a l’any podrien desencadenar el pànic, però després del que vam viure a Medellín, per a nosaltres és gairebé el cel”, diu Echeverri.

“La meta és brindar noves opcions i referents positius per a la gent, especialment per als joves d’estrat baix, els quals tenen com a únic mirall social i projecte de vida convertir-se en narcotraficants, delinqüents o caps de milícies. Intentem dotar la ciutat de noves eines urbanes, socioeco-

“El component estel·lar del model són els cinc parcs biblioteca, obres monumentals dissenyades pels millors arquitectes del país als barris abans més pobres, perillosos i desprestigiats”.

nòmiques i educatives perquè aquesta no sigui la seva única alternativa”.

No tots a Colòmbia són tan optimistes. Organitzacions de drets humans, tot i que reconeixen les millores ciutadanes, dubten que les xifres oficials reflecteixin la realitat de violència, pobresa i atur imperants. Igual que a la resta del país, veuen amb preocupació el poder territorial assolit per grups paramilitars d'extrema dreta, generalment aliats amb el narcotràfic (narcoparamilitars), sota la mirada tolerant i de vegades còmplice de poderosos interessos públics i privats. Es tracta d'un fenomen generalitzat durant el govern d'Uribe, al qual Medellín no escapa.

En l'altre extrem, sectors conservadors critiquen “el malbaratament de recursos en obres faraòniques en lloc d'augmentar els efectius militars per contenir els violents”. Els

escèptics tenen por que aquesta nova força política sigui cooptada pels partits tradicionals o que sucumbeixi davant les pressions del paramilitarisme. D'altres qualifiquen el procés de narcisista, més preocupat per la forma que pel fons.

Fajardo respon: “Els qui diuen que un edifici bonic no millora la qualitat de l'educació no entenen una qüestió crucial. A Medellín hem de construir els edificis més bonics en els llocs on la presència de l'Estat ha estat mínima. El primer pas cap a la qualitat de l'educació és la dignitat de l'espai. Quan el nen més pobre de Medellín arriba al millor “saló de classes” de la ciutat, enviem un poderós missatge d'inclusió social. Aquest nen té l'autoestima renovada, aprèn més fàcilment i segurament no somiarà de convertir-se en delinqüent quan sigui adult. És un missatge profund de transformació social. Aquesta és la nostra revolució”. **M**

El món al revés

Al Cèsar el que és del Cèsar, i a Medellín el que és de Medellín... És veritat que aquesta ciutat colombiana està fent un salt qualitatiu des de l'antiga i sagnant trinxera del narcotraficant Pablo Escobar per esdevenir un referent de transformació urbana i social. Però els seus èxits corren el risc de ser llegits, almenys, amb dues visions distorsionades: a) atribuir el mèrit a interessos i actors que no hi van tenir res a veure, com ara el govern nacional de dreta de l'actual president Álvaro Uribe, ja reelegit i propens a un tercer mandat en un context llatinoamericà que apunta a alternatives més socialdemòcrates; b) un triomfalisme excessiu del que se n'ha dit “el model Medellín”, com si els problemes estructurals ja s'haguessin resolt.

Abordem-ne la primera: no hi ha res més contrari a la realitat que atribuir el mèrit al president Uribe o a la paquidèrmica classe política nacional. Si Medellín ha començat a ressuscitar no és gràcies a ells, sinó malgrat ells. L'intent de “guanyar mèrits amb avemaries alienes” és fàcilment desmuntable. El model Medellín està triomfant, precisament, perquè ha fet les coses exactament al revés de la política nacional.

En primer lloc, la reforma no va néixer dels partits polítics, sinó d'un moviment ciutadà independent que va arribar al poder fart de corrupció, mediocritat i absència de respostes davant la crisi. En segon lloc, la seva estratègia contra la violència es basa en la decisió política de dotar de més pressu-

post l'agenda social, educativa i urbana que no pas la repressió violenta. Ja ostenta l'èxit tangible d'haver reduït la inseguretat urbana en més d'un 60%, mentre que són molt pobres els resultats de la política antagònica d'Uribe, que dedica més d'un 80% del pressupost a la guerra i retalla cada vegada més la inversió social. La seva política de “seguretat democràtica” complirà vuit anys, durant els quals s'han invertit les multimilionàries “donacions” del Pla Colòmbia, finançat pel Govern dels Estats Units per combatre el narcotràfic (i, de passada, la guerrilla), en fumigacions aèries del letal glifosat sobre la geografia nacional; és a dir, sobre diverses comunitats indígenes i pageses, fonts d'aigua i boscos biodiversos. Inverteix en moderns arsenals, en l'enfortiment de les forces armades i en l'eufemístic nom d’“intel·ligència militar”, que ha permès la infiltració del narcoparamilitarisme en les estructures de poder. Diversos militars, empresaris i més de vuitanta congressistes són a la presó o estan sent investigats per la justícia pel fet de tenir nexes amb grups paramilitars d'extrema dreta, en un fenomen conegut a Colòmbia com la “parapolítica”. La política de delació que premia amb recompenses milionàries els qui informen o “donin de baixa” els “terroristes” ha generat una situació aberrant que involucra més de mil militars: joves estudiants i/o pagesos són segrestats, assassinats i vestits amb roba guerrillera per fer-los passar per terroristes i així cobrar recompenses sucoses, amb un altre nom eufemístic:

La ciutat va optar per invertir els recursos més importants, amb la qualitat més gran, en els barris més pobres, perillosos i devaluats. A la imatge, terrassa de bar a Santo Domingo Savio, barri dels vessants de Medellín on se situa el Parc Biblioteca España.

“falsos positius”. Mentrestant, la guerrilla de les FARC (Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia) no deixa de realitzar atacs i segrests, els narcocultius no disminueixen, i la pobresa i l'atur es multipliquen.

Al revés, Medellín va prendre la decisió política d'invertir la major part dels recursos de més qualitat en els barris més pobres, perillosos i desvaloritzats de la ciutat. La Colòmbia nacional fa el contrari: concentra recursos i estètica en minoritàries àrees benestants, mentre que projectes populars, com ara l'anomenat “habitatge d'interès social”, són ruscs humans fabricats al menor cost. Al revés, Medellín s'entesta a no distanciar els rics dels pobres en guetos separats per valoritzar les propietats dels primers, sinó tot al contrari: gasta els milions necessaris per crear transport urbà eficient, ràpid i modern com el metrocable, que intercomunica les “comunes” amb el centre en uns quants minuts. Al revés, a hores d'ara la ciutat antany més violenta del món i extrinxera del Càrtel de Medellín desperta a una realitat contundent que Colòmbia encara no aconsegueix de veure: els violents són una immensa minoria, menys del 0,1% de la població, que aconsegueix d'acquirir amb armes barris, ciutats o països sencers habitats per gent pacífica, honesta i treballadora.

El procés iniciat pel moviment cívic Compromiso Ciudadano, que ha portat al poder els alcaldes Sergio Fajardo (2003-2007) i Alonso Salazar (2007-2011), fa front a importants

amenaces i és lluny d'haver-se consolidat. Parlant de mèrits, s'ha de saber que l'escriptor i sociòleg Salazar és el principal cervell de la reforma i mestre de Fajardo, el qual ara es llança a les eleccions presidencials.

Enfrontats als “narcos” i a les castes polítiques

El principal repte és neutralitzar la pressió dels grups narcoparamilitars, embrancats en cruentes disputes de control territorial sobre la ciutat (i la resta del país), motor d'un rebrot de violència. La desaparició de capitosts com Diego Fernando Murillo, àlies *Don Berna* (extradit als Estats Units), ha deixat acèfals els seus exèrcits il·legals, que s'han multiplicat en bandes delinqüencials i nous grups il·legals com monstres de mil caps. A això s'hi afegeix una oposició ferotge de les castes polítiques tradicionals, que intenten reprendre el poder de la ciutat desprestigiant Salazar i el moviment ciutadà que representa. Tanmateix, la major part de la ciutadania, així com instàncies nacionals i internacionals, reconeixen els èxits d'una iniciativa de transformació urbana basada justament a fer les coses al revés de la història colombiana i no del dret... O hauria de dir “de la dreta”? **Irene Mazuera**

Enzo Traverso

“La història es pot transformar en una
‘arma del poder’”

Entrevista **Alicia García Ruiz**
Retrats **Eva Guillamet**

Enzo Traverso és un dels historiadors intel·lectuals europeus més destacats, professor de Ciències Polítiques a la Universitat de Picardia - Jules Verne (Amiens, França) i professor visitant a la Universitat Lliure de Berlín. Autor d'un gran nombre d'obres dedicades a la reflexió historicopolítica, ha dedicat una atenció especial a les conseqüències dels crims europeus del nazisme sobre la cultura i la política mundials. Els seus llibres han estat traduïts a l'anglès, el castellà, el català, l'italià, l'alemany i el japonès. Aquesta entrevista es va fer en castellà l'abril de 2009, amb motiu d'una conferència en el congrés "Europa, 1939: l'any de les catàstrofes", celebrat al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

Algunes de les obres de Traverso traduïdes al català o l'espanyol són: *La historia desgarrada: Ensayo sobre Auschwitz y los intelectuales*, Herder, Barcelona, 2001; *El totalitarisme. Història d'un debat*, Universitat de València, 2006 (i versió espanyola d'Eudeba, Buenos Aires, 2001); *La violencia nazi: una genealogía europea*, Fondo de Cultura Económica, Buenos Aires, 2003; *Cosmópolis: Figuras del exilio judeo-alemán*, Mèxic, UNAM, 2004; *Los judíos y Alemania: ensayos sobre la simbiosis judío-alemana*, Pre-textos, València, 2005; *Els usos del passat: història, memòria, política*, Universitat de València, 2006 (i versió espanyola de Marcial Pons, Madrid, 2007).

Al pròleg del seu llibre *Cosmópolis: Figuras del exilio judeo-alemán* vostè es presenta, en contraposició amb la figura de l'exiliat, com un expatriat; és a dir, algú que ha escollit el trobament amb diversos contextos de referència com a forma de vida. Ha estat aquest lloc de pensament, alhora "des de l'afinitat i la distància", un motor dels seus llibres i, en general, de la seva manera d'interessar-se per la història?

Crec que per comprendre la cultura del segle XX s'han de tenir en compte els fenòmens d'exili. En principi es tracta d'un exili polític, però amb el temps genera una transferència massiva de cultures i de pensament d'una riba a l'altra de l'Atlàntic. Fins ara, aquest tipus de recerca no s'ha fet a una escala global, sinó d'una manera molt fragmentada. Hi ha molts treballs sobre l'exili polític, sobre els intel·lectuals jueus o els republicans espanyols, però el que no s'ha fet ha estat repensar la cultura mundial sota el prisma de l'exili. Aquest és un dels meus principals projectes intel·lectuals. Crec que el fet de ser un expatriat, en el sentit que sóc un italià que viu a París des de fa vint anys, ha estimulat en mi una certa sensibilitat envers aquestes qüestions. Ara bé, no

sóc un exiliat. Puc fer molts esforços d'empatia, però no identificar-me amb la dimensió tràgica de l'exili. La meua posició està molt més a prop de la d'un emigrant en una època de globalització. El que m'interessa en tot cas és el que en dic els "privilegis epistemològics" de l'exili. Els escrits autobiogràfics dels intel·lectuals exiliats tendeixen a subratllar el trauma de l'exili, la ruptura respecte del món en el qual es van formar, en el qual tenien un paper destacat. Per a aquestes persones, en l'experiència de l'exili cau tota una xarxa de referències. Es veuen obligades a reconstruir-ho tot a partir d'una posició marginal. Però els exiliats tenen una mirada que els permet veure el que els altres no veuen. Una mirada desplaçada. Des d'aquesta mirada van sorgir importants conceptes en la sociologia o la filosofia alemanyes a principis de segle: el d'"estranger" de Simmel¹ o el d'"extraterritorialitat" de Kracauer². La posició marginal d'aquests pensadors els permet allunyar-se de molts condicionaments, estereotips culturals, que són categories forjades en el passat i que s'estableixen com un *habitus*, és a dir, com una manera de pensar "espontània i natural". Per això aquests exiliats tenen una mirada penetrant, original, però obtinguda a un preu molt alt: aïllament i impotència política. Aquest va ser el preu que van haver de pagar: el que Hannah Arendt va anomenar "acòsmia", manca de món.

En efecte, la història del segle XX és la història dels grans desplaçaments forçats. En relació amb el problema d'incorporar l'experiència, incloent-hi la del mateix historiador, vostè ha discutit la identificació actual entre "història" i "memòria" com a sinònims. Tanmateix, oposar-les li sembla una "operació perillosa".

Crec que cal posar en dubte una dicotomia entre història i memòria que s'ha sostingut durant quasi tot el segle XX. Des dels primers treballs, a principis de segle, sobre la memòria col·lectiva fins avui, la gran majoria d'historiadors, sociòlegs i filòsofs que han reflexionat sobre la relació entre història i memòria han insistit en aquesta diferència. La matriu d'aquesta distinció és positivista i consisteix a considerar la història com a discurs crític sobre el passat científicament fundat per diferenciar-la de la memòria com a conjunt de records personals o col·lectius subjectius, volàtils, que pertanyen a una sensibilitat efímera i que sovint escapen a tot criteri de verificació objectiva. Tot això es pot acceptar si considerem història i memòria com a tipus ideals. Ara bé, en pensar en la construcció de les representacions col·lectives del passat i, en particular, en la història de la historiografia del segle XX, es constata una forta interferència entre història i memòria. La història és discurs crític sobre el passat, que s'elabora usant criteris "científics" bàsics, com ara verificació de les fonts, etc. Tanmateix, en aquest discurs hi ha una part no negligible de subjectivitat,

d'experiència viscuda, de records que orienten una mirada. És per això que els historiadors han d'abandonar la il·lusió de fer ciència a l'estil de les ciències naturals i acceptar preguntar-se sobre la part de subjectivitat involucrada en les seves pròpies investigacions.

S'aplicaria això de la mateixa manera a la diferència entre memòria personal i memòria col·lectiva?

Hi ha molts treballs que subratllen la importància de la memòria col·lectiva. Per exemple, col·lectivament, un mateix esdeveniment es pot registrar o ser percebut d'una manera diferent, i això pot generar malentesos. Quan els historiadors que treballen sobre fonts orals investiguen un cert esdeveniment, de vegades troben que tots els participants en aquest esdeveniment cometien el mateix error en les dates o en algun altre aspecte. Això vol dir que hi ha alguna cosa que distingeix la memòria de la història, dels fets, i que no implica solament els individus, sinó també els grups.

En una situació en la qual l'obsessió memorialística va acompanyada d'una pobresa d'experiència i d'una externalització creixent dels dispositius de memòria –des de l'USB fins als mass media–, quin és el panorama per al desenvolupament d'una consciència històrica equilibrada entre l'empatia i el testimoni? I això no ens condueix a la necessitat de considerar altres discursos, més enllà de l'historiogràfic, com el dels mitjans de comunicació o la literatura com a vehicles de representació?

Sens dubte. Quan es parla de memòria col·lectiva cal tenir en compte els vectors que la construeixen i la transmeten, perquè són múltiples. Prenguem com a exemples les representacions visuals de la història del segle XX forjades pel cinema. En el món actual, molt pocs han viscut esdeveniments com la Guerra Civil Espanyola o la Segona Guerra Mundial, però ens representem mentalment els soldats amb tal uniforme o tal altre i els deportats amb tal aspecte o tal altre, etc. Tenim un imaginari que ens han donat els mitjans. I no solament això; hi ha un conjunt d'altres elements: polítiques educatives o, en els últims anys, polítiques de la memòria que són intervencions dels governs o autoritats públiques sobre la representació del passat. La seva perspectiva és política; tracten d'educar la societat en el present a través de la representació del passat. En aquest context, crec que els vectors tradicionals de transmissió de la memòria s'estan debilitant. El que s'anomenava els "marcs socials"³ de transmissió de la memòria, això que els alemanys en diuen *Erfahrung* com l'experiència transmesa, que implica un conjunt de pràctiques, coneixement, valors, modalitats de percepció i actuació que es transmeten d'una generació a l'altra d'una manera gairebé natural, està arribant al final. Vivim en un món en què aquestes formes de transmissió s'han trencat i els records s'hereten d'una altra manera. Els mitjans de comunicació són noves formes de reificació del passat per mitjà de la indústria cultural. Hem de reflexionar sobre la relació paral·lela que tot això té amb l'emergència de noves tendències, allò que el postmodernisme defineix

Enzo Traverso (Gavi, 1957), professor de ciències polítiques a França i Berlín, ha dedicat una atenció especial a les conseqüències sobre la cultura i la política mundials dels crims europeus del nazisme, en llibres com *La historia desgarrada: ensayo sobre Auschwitz y los intelectuales* (2001), *La violencia nazi: una genealogía europea* (2003) i *Los judíos y Alemania: ensayos sobre la simbiosis judío-alemana* (2005).

com la possibilitat de fabricar la transmissió del passat. Existeix la possibilitat d'"inventar tradicions", però no en el sentit que cada generació, en esbossar el seu propi futur, s'inventi la seva tradició. Parlem de tradicions inventades en el sentit de "fabricades industrialment". Així doncs, la història es pot transformar, com es deia fa algunes dècades, en una "arma del poder", però d'una manera totalment diferent de la història com a ideologia oficial dels règims totalitaris.

Tornem a la dinàmica entre l'empatia i el testimoni, en relació amb la figura de la víctima. Reconèixer els qui han patit opressió o violència com a víctimes, els dona també la possibilitat de ser alguna cosa més que "víctimes"? Hi ha una forma perversa d'empatia que devora la veu de les víctimes. Per exemple, hi ha pobles excolonitzats reconeguts com a víctimes, però no se'ls permet gaire cosa més.

Tenim una nova hermenèutica històrica, molt empobridora, que s'ha imposat en les darreres dècades i que consisteix a mirar el passat com un relat binari en el qual s'oposen botxins i víctimes. Es tracta d'una manera de pensar el passat que bandeja un conjunt d'actors històrics que no es poden descriure com a botxins ni com a víctimes. Entre ambdues figures hi ha altres actors que poden, per exemple, obstaculitzar els botxins o ajudar les víctimes. Crec que aquesta reducció es relaciona amb la vigència en les darreres dècades d'un nou metarelat que s'ha nodrit de la fi de les ideologies,

un relat polític i ideològic que és una visió molt conformista del passat; el redueix a una època de guerres, totalitarismes, genocidis i violència. Es tracta d'una manera de legitimar negativament les formes de dominació del present. Així doncs, si es considera que el segle XX ha estat el segle dels totalitarismes, s'ha de reconèixer a continuació que el món neoliberal és el millor dels mons possibles, sense alternatives, perquè les utopies són totalitàries, etcètera. Així doncs, l'humanitarisme deixa de ser una pràctica de socors de les víctimes per esdevenir una categoria central d'interpretació del passat, en la qual tot esdevé confrontació entre botxins i víctimes. Aquest apropament implica una forma de reduccionisme. Crec que aquesta no és la manera de fer justícia als actors del passat. Per exemple, en el cas de la Guerra Civil Espanyola, no estic segur que molts dels combatents republicans que van morir defensant les seves idees estiguessin satisfets de ser considerats avui com a pures víctimes. Els vençuts tenen una dignitat. Sens dubte, hi ha pures víctimes: per exemple, un nen que mor en una càmera de gas és una víctima, i prou. Però parlar de botxins i víctimes significa crear categories o entitats no polítiques que esclafen la complexitat de la història.

Parlem de les relacions entre memòria i justícia, en el marc de l'ús públic de la historiografia. L'anomenada "justícia transicional" és un exemple de com la memòria pot contri-

buir als processos d'autoreconstrucció de societats que han patit violacions dels drets humans. Però també existeix una altra cara d'aquestes relacions entre memòria i justícia, el que vostè en diu el perill de la "judicialització de la memòria". Creu que els governs poden promoure unes formes determinades de memòria a través de lleis? I, en relació amb tot això, el paper social de l'historiador és jutjar o comprendre, o bé una combinació d'ambdues tasques?

És veritat que avui es parla molt de la justícia transicional, una categoria que va entrar per diverses circumstàncies en el debat públic a partir de la teoria del dret, tot i que no són només els juristes qui la utilitzen. Penso que es fa un ús d'aquesta categoria bastant problemàtic, perquè no té en compte que històricament aquestes experiències estan marcades per l'oblit. La justícia transicional apareix com un moment de ruptura simbòlica amb el passat a fi de reconstruir la societat. És el cas de societats o nacions que es van trencar en guerres fratricides. Hi ha actes de justícia que es poden percebre com a actes simbòlics, com va passar amb el procés de Nuremberg, on es van designar, jutjar i condemnar uns responsables dels crims nazis, i això permet girar full a fi de construir una societat. La condició perquè aquesta transició funcioni és que s'oblidi. Molts investigadors han treballat sobre la idea que l'oblit no és l'antinòmia de la memòria, sinó una forma d'aquesta. Una forma terapèutica en moltes circumstàncies.

El “pacte de l’oblit” a Espanya n’és un exemple. Tots van “oblidar” la Guerra Civil precisament perquè el record encara estava molt present; tant, que van decidir no enfrontar-se en l’espai públic sobre aquesta qüestió. Aquest “pacte” va ser una manera d’elaborar la memòria. Aleshores es va creure que, perquè la transició funcionés, era millor no remoure el passat amb els seus fantasmes. Avui, quan la democràcia espanyola està consolidada i es considera que no hi ha el perill de caure en conflictes fratricides, es pot parlar públicament de la memòria i de la Guerra Civil. I aquesta “anamnèsia” es fa gairebé obsessiva; n’hi ha prou d’entrar en una llibreria per veure quantes obres s’escriuen sobre aquest tema.

En suma, la justícia transicional històricament implica l’oblit. L’oblit és usat com a política de la memòria, és a dir, com a política de reaprendre a viure junts. S’ha de reconèixer que aquestes polítiques d’oblit vinculades a l’actuació d’una justícia transicional tenen les seves virtuts: de vegades permeten un establiment de la democràcia. Però tota política d’oblit també implica els seus límits i les seves contradiccions. Hi ha problemes que es deixen de banda i que inevitablement retornen.

Durant la transició espanyola, es va fer el silenci sobre la Guerra Civil com a fruit d’un “pacte per l’oblit”. A la imatge, llargues caravanes de civils i soldats republicans en fugida ocupen la carretera cap a la frontera francesa després de la caiguda de Barcelona en mans franquistes, a finals del gener de 1939.

Els records, es poden decretar?

La judicialització del passat és un altre problema diferent. En els darrers anys s’han promulgat moltes lleis, lleis memorials, que tenen fins i tot una dimensió penal. No solament comprenen una regulació jurídica envers el passat, sinó també una repressió de certes actituds que es jutgen com a no conformes a aquesta. Tinc reserves pel que fa a aquesta tendència. Sens dubte, hi ha lleis que persegueixen la negació de crims i que van ser percebudes com una manera de curar el passat, acollides per minories hereves de les víctimes com una forma de reparació. Això s’ha de reconèixer, de manera que l’abrogació d’aquestes lleis és molt problemàtica. De fet, en alguns països es podria interpretar com una victòria dels negacionistes de l’Holocaust. Però s’ha d’admetre que aquestes lleis són perilloses perquè estableixen una visió normativa del passat contradictòria amb els fonaments de tota societat democràtica i lliure, en la qual l’Estat no ha d’imposar una manera de veure el passat. També són perilloses perquè tenen efectes perversos: els negadors dels crims es presenten aleshores com a víctimes de lleis lliberticides. Cada aplicació d’aquestes lleis està molt mediatitzada, es converteix en una tribuna de propa-

“Hi ha molts treballs sobre l'exili polític, sobre els intel·lectuals jueus o els republicans espanyols, però en canvi no s'ha repensat la cultura mundial sota el prisma de l'exili. Aquest és un dels meus principals projectes intel·lectuals. El fet de ser un expatriat m'ha fet sensible envers certes qüestions”.

ganda política. El problema general és el de la relació entre memòria i justícia, i n'hi ha diferents models. El model liberal anglosaxó, per exemple, sosté que l'Estat no ha d'intervenir en aquestes qüestions en una societat lliure, en la qual cadascú escull la seva pròpia memòria i en la qual també s'és lliure per defensar les pitjors mentides sobre el passat. L'important és que en l'espai públic hi hagi qui defensi la veritat. Aquesta és una possible posició.

També hi ha un altre model que podem definir com a “republicà”. Concep una democràcia que no és simplement un conjunt de normes que reconeixen drets, llibertats i procediments. És un model que valoritza la virtut cívica dels ciutadans, el bé comú, i accepta la qüestió del passat en la perspectiva del comú, de la confecció de comunitats o marcs interpretatius. Aquí la qüestió es complica, perquè l'Estat no pot ser indiferent, però alhora ha de reconèixer certes llibertats. Les temptatives d'adoptar aquest model són efímeres i problemàtiques. D'una banda, hi ha lleis memorials que són expressió d'un treball de memòria, o també de dol, que es fa en societat.

Però sempre existeix el perill que aquestes lleis provoquin un apropament molt conformista al passat. El passat es presentaria, doncs, com quelcom molt establert i no s'afavoriria una reflexió permanent sobre la manera en què el passat continua viu en el present. Sovint aquest conjunt de lleis memorials constitueix el mirall d'una societat, de les seves obsessions i dels seus *buits* de memòria, i afavoreix tensions en lloc de suavitzar-les. Una política de la memòria es tradueix en lleis que poden ser simplement declaratives, però que, al capdavant, són lleis, enfocades sobre uns esdeveniments a costa d'uns altres. Per exemple, a França la memòria de l'Holocaust nazi està protegida per lleis repressives, però la memòria dels crims del colonialisme francès és ignorada.

En una societat democràtica i lliure, l'Estat no pot dictar una visió normativa del passat, però alhora ha de reconèixer les responsabilitats que hi té. Quan no ho fa, inevitablement sorgeix un ressentiment, un sentiment d'injustícia i ferides que es perpetuen obertes. Cal buscar un equilibri entre exigències oposades, i el balanç de les temptatives de legislació del passat fins ara no ha estat gaire satisfactori. Tanmateix, em sembla perillós dir que la solució del problema és derogar totes les lleis i establir el principi que l'Estat no té res a veure amb allò que ha pogut fer necessàries aquestes lleis.

El cas de la Llei de memòria històrica a Espanya és molt complex i no en tinc un coneixement prou ampli per

expressar un punt de vista molt complet, però sí que hi tinc algunes impressions. D'una banda, aquesta llei comporta el perill de totes les lleis que impliquen visions normatives sobre el passat i, d'altra banda, implica aspectes indiscutiblement positius, com ara la possibilitat d'obrir processos, exhumar cossos, donar sepultura digna i reconèixer oficialment aquestes víctimes, fer públic el dolor clandestí de les famílies. Des d'aquest punt de vista, és irreprotxable. Per investigar el passat, cal demanar als governs que, per mitjà de lleis, els arxius siguin oberts, que s'hi pugui investigar lliurement. Però la relació entre memòria i història, en tot cas, és molt complexa i no es pot resoldre amb decisions radicals, vinculants i permanents. Carlo Ginzburg⁴ ha mostrat el vincle genètic entre la justícia i la història. La pràctica de la investigació històrica va néixer adoptant com a model els debats que tenen lloc en un tribunal, exposant problemes i tractant d'aclarir responsabilitats. Però el problema és que en un tribunal hi ha un jutge que estableix les penes, segons la culpabilitat o la innocència. La relació amb el passat no es pot reduir a aquesta dicotomia. Significa caure en aquesta visió històrica simplificadora en la qual hi ha només una confrontació binària entre botxins i víctimes. La tasca de l'historiador és problematitzar i contextualitzar, és a dir, comprendre; no es pot limitar a establir “veritats” factuais, perquè interpreta els fets i les seves interpretacions no són mai definitives. En cada època s'elaboren noves visions del passat.

Entre els usos públics de la memòria hi ha la formació d'identitats col·lectives. Hobsbawm⁵ ha identificat la possibilitat d'una invenció de la tradició a través de “pràctiques ritualitzades destinades a enfortir la cohesió d'un grup”. Hi ha maneres diferents d'usar aquest poder. Li sembla que aquesta possibilitat d'“inventar-se la tradició” és un perill o una oportunitat?

La qüestió s'ha d'indagar en el camp polític i no solament en el de la memòria. Intentaré contestar amb exemples molt concrets. A França hi ha una sedimentació de memòries que depèn d'una segmentació social i que es correspon també amb una segmentació ètnica. A les perifèries hi ha àrees pobres, en les quals són segregades certes poblacions, que pertanyen a les capes socials més baixes i que tenen alguna homogeneïtat en el pla ètnic i religiós. Hi ha formes de segregació social que també són formes de segregació ètnico-religioses. Es produeix un aïllament en l'espai d'aquestes minories, un procés que sociòlegs com Zygmunt Bauman han descrit molt bé. Aquest aïllament fomenta la

construcció de memòries col·lectives que estan molt tancades en si mateixes.

En aquests espais existeix una memòria molt forta del colonialisme, que no correspon a la posició marginal que la memòria colonial ha tingut en el país en el seu conjunt. A la societat en general hi ha una política de la memòria l'eix de la qual és, per exemple, la Shoah, però en aquests espais minoritaris la percepció d'aquesta memòria és ben diferent. Cal tenir en compte aquestes diferències, cosa que fins ara no s'ha fet. La qüestió del conflicte araboisraelià no es veu de la mateixa manera en aquests indrets de la societat fran-

sosté que Alemanya va començar a pensar-se com a comunitat política i no ètnica a partir d'Auschwitz. Com construir sobre el relat històric una comunitat política més enllà d'una idea ètnica o lingüística?

Alemanya és un cas diferent. Històricament, Alemanya va construir un model d'identitat nacional de tipus ètnic. Ser alemany abans significava pertànyer al poble alemany com a comunitat ètnica i el nazisme és la forma més paroxismal d'aquest principi. La nació és el Volk en el sentit ètnico-racial de la paraula. La presa de consciència del nazisme i dels seus crims va permetre trencar aquest model i passar del

© Peter Turnley / Corbis / Cordón Press

cesa que en el conjunt del país. Es tracta de memòries segmentades, conflictuals, que es construeixen seguint dinàmiques divergents i centrífugues. La solució, però, s'ha d'indagar no solament en el nivell de la memòria, sinó també en el nivell social i polític. Cal trencar la segregació i aquestes formes d'institucionalització de discriminacions i d'opressió. Una vegada s'ha fet això, es poden confrontar aquestes distintes memòries, tot i que la qüestió no és tant construir memòries compartides com una convivència de memòries en un espai plural.

Avui sembla que aquesta convivència de memòries és un aspecte crucial de la idea d'Europa. Garanteix una memòria polifònica una societat plural? És el relat d'Europa una narració que necessita ser coautoritzada per diversos protagonistes? Vostè ha esmentat la idea de Habermas, que

concepte ètnic de nació a un model polític i democràtic, com a comunitat política de ciutadans. En aquest sentit, la memòria de l'Holocaust a Alemanya va tenir un impacte fort i fecund: va permetre trencar en part aquest esquema i va resultar fonamental perquè, per exemple, avui Alemanya pugui integrar els turcs com els seus propis ciutadans.

Des d'aquest punt de vista, el que ha escrit Habermas amb fórmules contundents, és a dir, que després d'Auschwitz Alemanya es pensa amb un sentit polític modern, és veritat. França, en canvi, és un país que es va construir sota un altre model, un model republicà. El discurs hi és ben diferent, perquè l'emergència d'identitats minoritàries que estan vinculades a processos migratoris, lligades a la transmissió intergeneracional d'identitats culturals i religioses procedents del món colonial, és percebuda de vegades, especialment per intel·lectuals conservadors,

“Una política de la memòria es tradueix en lleis que s’ enfoquen sobre uns esdeveniments a costa d’ uns altres. A França, per exemple, la memòria de l’ Holocaust nazi està protegida per lleis repressives, però la memòria dels crims del colonialisme francès és ignorada”.

© Jean Michel Turpin / Corbis / Cordón Press

Marxa contra la violència desfermada la tardor de 2005 a les barriades de París, habitades per immigrants de tres generacions, un fenomen que va qüestionar el model republicà d’ integració. A la pàgina anterior, la casa de Solingen, Alemanya, on el 29 de maig de 1993 van morir cinc immigrants turcs en l’ incendi provocat per criminals racistes.

com una amenaça a aquesta visió republicana de la nació. La nació republicana està formada per ciutadans, i això vol dir que tots són iguals, i que les seves diferències culturals, religioses, etc., són secundàries. Aquest és el discurs d’ un model republicà d’ integració.

Ara bé, aquest model va funcionar també com a màquina d’ esclafar les diferències. Era un model republicà de fabricació de consciències per un procés d’ assimilació que pràcticament anihilava tota herència cultural. I això va funcionar amb els immigrants europeus, italians, espanyols, polonesos, que van emigrar massivament a França. Aquest model ja no funciona amb els immigrants de les excolònies. Es tracta d’ un problema colonial que s’ oculta, que és gairebé normativament rebutjat, fins i tot per analistes d’ esquerra que no accepten reconèixer una diferència entre les migracions europees i les emigracions colonials. Suposen que es

donen els mateixos fenòmens, els mateixos models d’ integració social entre tots els immigrants, i per això no poden comprendre el que passa; per exemple, per què hi ha minories que fa dues generacions o més que són a França i tanmateix encara són minories percebudes com a tals. Un francès d’ origen espanyol, italià o polonès és considerat francès tot i el seu nom de ressonàncies estrangeres. Però si jo tinc un nom àrab, “*je suis issu de l’ immigration*” (“jo vinc de la immigració”), encara que sigui francès de tres generacions. Hi ha una espècie d’ estigmatització que perpetua la pertinença a una minoria.

El fet colonial fins ara no ha estat reconegut i, per tant, la memòria colonial, tampoc. Hi ha importants historiadors de la immigració que no veuen la diferència entre emigrant italià i emigrant d’ Algèria. Però hi va haver una guerra colonial! Els immigrants europeus no van ser exhibits en vitrines durant les exposicions colonials com si es tractés d’ animals exòtics. I això és quelcom que cal tenir en compte si es vol comprendre el que està passant amb la crisi del model republicà d’ integració. L’ emergència d’ una memòria postcolonial es percep com una amenaça al model republicà, en lloc de ser reconeguda com una memòria legítima en el conjunt de la societat.

Creu que els usos polítics de la memòria avui poden articular potencials crítics emancipadors? Ha de ser la consciència històrica avui, com afirma Agnes Heller, alguna cosa més que autoconeixement per constituir una voluntat pràctica?

Antany hi va haver memòries fortes que es relacionaven amb forces poderoses i que tenien representació política, certa cultura, formes de transmissió molt organitzades. El paper de la classe obrera, la federació de moviments socials, ja ha desaparegut tal com el vam conèixer. Aquests moviments fragmentats avui tenen moltes dificultats per federar-se, convergir i desenvolupar projectes comuns; poden córrer el risc que en aquesta mena d’ aïllament es generin memòries tancades en si mateixes, incapaces de relacionar-se amb d’ altres d’ una manera que no sigui simplement l’ hostilitat i confrontació. Moltes tendències que avui apareixen a França –l’ islamisme, per exemple– van sorgir amb la caiguda de molts projectes emancipatoris. Malauradament, constatem que aquest efecte també comença a desenvolupar-se en la totalitat d’ Europa. Avui assistim a un tancament en projectes molt particulars o a la construcció de memòries que solament es reconeixen a si mateixes.

© Thomas Hoepker / Magnum Photos / Contacto

El mur de Berlín, convertit en un malson del passat. Durant les primeres setmanes després de l'obertura de la frontera, anunciada pel govern de la RDA el 9 de novembre de 1989, la gent es va aplegar a la muralla per endur-se'n trossos com a record.

I no li sembla que la noció de derrota en aquest sentit és una arma de doble tall, si tot queda reduït a víctimes i botxins, o a nosaltres i a ells?

Jo parlava de derrota en el sentit d'un esdeveniment. Per exemple, la caiguda del mur de Berlín va ser una alliberació i una derrota alhora: una alliberació perquè va posar fi a una dictadura, però també una derrota perquè, més enllà de la fi d'un règim, simbolitza l'esgotament del comunisme com a projecte emancipatori, i això comporta que la memòria obrera desaparegui de l'espai públic. Si pensem la capacitat d'atracció que tenien els moviments polítics fins als anys setanta, crec que sí que es pot parlar de derrota. Cal tenir en compte les conseqüències polítiques que això comporta. Una sèrie de discursos que abans no eren legítims avui ho són. A Itàlia, per exemple, avui és possible arribar a presentar la resistència i el moviment comunista com una amenaça per a la llibertat, potencialment totalitari i, en canvi, presentar els feixistes com a patriotes que van lluitar per defensar el seu propi ideal de la nació, etc., l'herència i memòria del qual és indispensable per construir una comunitat nacional que avui sigui capaç d'assumir el seu passat. És un discurs que arriba a resultar, per a alguns, legítim.

És un ús pervers de la noció de pluralitat?

Sí, sens dubte. Però l'important és adonar-se que aquesta pluralitat estava ocultada, era un discurs que no tenia lloc públic, però que, si reapareix ara, és perquè es va transmetre. Aquesta pluralitat existia tot i que no s'expressava en el

llenguatge polític, en l'espai públic. El problema no és que els feixistes a Itàlia organitzin les seves peregrinacions o celebrin aquesta efemèride o aquella altra; això és quelcom que en una societat lliure no es pot impedir. El problema apareix quan aquesta memòria no solament és legitimada, sinó també valoritzada per l'Estat: aquí hi ha un problema, i això és el que passa avui a Itàlia. S'ha de buscar un equilibri entre el reconeixement de llibertats públiques que atorguen un espai a totes les memòries i el reconeixement polític de responsabilitats. **M**

Notes

- 1 Simmel, G. *Sociología I y II*. Madrid, Alianza, 1986.
- 2 Kracauer. *History. The Last Things Before the Last*. Princeton, Markus Wiener Publishers, 1995. V. Traverso, E. *Cosmópolis*. Mèxic, UNAM, 2004.
- 3 V. Halbwachs, M. *Les cadres sociaux de mémoire*. Paris, Albin Michel, 1994. Traducció espanyola: *Los marcos sociales de la memoria*. Barcelona, Anthropos, 2004.
- 4 Ginzburg, C. *El juez y el historiador*. Madrid, Anaya-Mario Muchnick, 1992.
- 5 Hobsbawm, E. *La invención de la tradición*. Barcelona, Crítica, 2002.

D'on venim

Humanitat enfront
d'animalitat

A on anem

Participació en lloc
de civisme passiu

La diferència que la urbanitat estableix entre l'ésser humà i els animals no rau tant en allò que es fa, sinó en com es fa, en la seva forma, que presenta sempre un aspecte cerimonial vinculat al context cultural.

Origen i funció de la urbanitat

Text **Alfonso Fernández Tresguerres** Professor de Filosofia

Fotos **Albert Armengol**

El *Diccionario de la lengua española* defineix *urbanidad* com a “*cortesía, atención, comedimiento y buen modo*”. Els tres darrers termes, segons el meu parer, haurien de ser matisats i especificar, sense anar més lluny, la referència a la qual apunten: atenció, mesura, bones maneres... respecte de què? El terme *cortesía* sembla que és més clar, ja que es refereix al que es considera que són bones maneres a la cort, és a dir, les bones maneres del cortesà. Tanmateix, no trobo cap dificultat a ser més precisos i contundents i definir la urbanitat com el conjunt de normes que intenten sempre ser una defensa contra la marranada, i això en els diferents fronts en els quals es pot presentar: la paraula, les maneres i la neteja o la higiene.

Ara bé, crec que aquestes normes tenen a veure, més que amb el que és bo o el bé, amb el que és agradable i fins i tot bell: no són tant normes morals o ètiques com estètiques o de gust. L'àmbit de la urbanitat és, en efecte, el del bon gust

i, de fet, quan alguna persona en manca, no diem que és dolenta o perversa, sinó que té mal gust. Per tant, tot i que en principi podríem designar això de què parlem amb el terme *civisme*, la veritat és que aquest té segurament un sentit més ampli, referit al comportament respectuós amb aquelles normes encaminades a la convivència pública, fet que li atorga un caràcter més general, ja que respectar-les obliga sovint a anar més enllà del camp pròpiament *urbanístic* per ingressar en el moral i fins i tot en el jurídic. Sens dubte, la urbanitat no es troba tan exempta de qualsevol connotació ètica o moral, i fins i tot legal, perquè pugui ser considerada una esfera completament aliena i independent d'aquestes normes i sense cap punt de connexió amb elles. Evidentment que no, i és possible que la casuística ens obli-gui en alguns casos a matisar i relativitzar el judici que acabem de fer i al qual, tanmateix, no trobo motius per renunciar quan és defensat amb caràcter general; és a dir: que la

urbanitat es troba més a prop de l'estètica que de l'ètica, del gust més que de la legalitat.

A part d'això, es pot conjeturar que tots dos tipus de normes, ètiques i urbanístiques, van néixer segurament alhora: a principis del nostre llarg periple evolutiu. (Sense dubte, és factible que aleshores –i és probable que continués sent així durant molt de temps– el concepte de *legalitat* encara es trobés molt desdibuixat –o gens dibuixat– i que només aparegués més tard, potser a causa de la necessitat de sancionar, proporcionant una major força de coacció a les que en un primer moment eren meres normes morals i de bon gust.) Som una espècie profundament indefensa des del punt de vista físic (ara deixo de banda el fet del nostre enorme desenvolupament cultural, que a l'últim ens ha convertit en l'animal més poderós i temible) i, donada la nostra precarietat biològica, no hauríem pogut pas sobreviure sense un comportament altament cooperatiu. Les normes que regulaven aquest comportament (compartir, ajudar, col·laborar, lleialtat, etc.) i que podem suposar que al principi eren molt similars a les que regulen la interacció en d'altres espècies animals, constitueixen el germen de l'ètica, en sentit estricte, que potser només començaria a cristal·litzar amb l'aparició del llenguatge articulat i que únicament assoliria el seu punt culminant molt més tard, quan l'obligació ètica no s'entenia referida exclusivament a un individu concret o al grup, sinó a la humanitat en el seu conjunt. I són també el germen de la moral, quan amb el temps vam començar a proliferar societats amb *mores* o costums diversos que van donar lloc a morals distintes i sovint enfrontades entre si. Però, al costat d'aquestes normes, més properes a l'àmbit de l'ètica, és difícil sospitar l'existència d'altres que, sense anar tan lluny, quedaven ancorades en el terreny de la mera urbanitat i que van resultar totalment decisives pel que fa a l'establiment i la delimitació del que és humà enfront del que és animal, de manera que marcava la diferència del *fer* i de l'actuar humans enfront del *fer* i de l'actuar en sentit etològic genèric (¿hom no s'ha adonat que s'acostuma a dir que el qui fa cas omís d'una urbanitat elemental es comporta com un animal?).

Ara bé, aquesta diferència té a veure amb la forma de l'acció, no amb el contingut. De moltes de les activitats regulades per normes d'urbanitat es podria trobar, pel que fa al contingut, el seu paral·lel en el món animal. Sense dubte, aquest és el cas, tot i que no exclusivament, de totes les activitats relacionades amb la satisfacció de necessitats bio-

“No hauríem pogut pas sobreviure sense un comportament altament cooperatiu. Les normes que regulaven aquest comportament, que podem suposar que en un primer moment eren molt similars a les que regulen la interacció en altres espècies animals, constitueixen el germen de l'ètica”.

lògiques o elementals, i si, com és lògic de suposar, aquestes eren les que acaparaven la major part del temps i l'atenció dels nostres avantpassats remots, és en elles on probablement es van configurar les primeres normes d'urbanitat (evidentment, també continuen sent avui dia un dels camps preferents d'aquestes). Així doncs, la diferència que la urbanitat establiria entre l'ésser humà i els animals no tindria tant a veure amb el que es fa, sinó en com es fa, en la seva forma, i aquesta forma presenta sempre un aspecte cerimonial. Les cerimònies, però, a diferència dels rituals animals, que també són activitats que es realitzen d'acord amb unes pautes fixes, solament poden ser explicades i enteses en el context cultural en el qual sorgeixen, atès que els rituals depenen quasi sempre de condicions biològiques i ambientals. I encara que es tracti de rituals que tenen un caràcter cultural, en el sentit de no ser innats, sinó apresos, la diferència d'aquests amb les cerimònies no és pas menys essencial, ja que no n'hi ha prou de dir que són apreses, sinó que depenen molt directament de creacions culturals objectives, en les quals cal incloure no solament els objectes (estris) pròpiament dits, sinó també les creences religioses, les normes morals o jurídiques i, sens dubte, aquelles que tenen a veure amb la urbanitat. De manera que la urbanitat, igual que la moral o les cerimònies (en les quals gairebé no manca mai algun tipus de norma de la urbanitat), constitueix una de les diferències essencials entre l'ésser humà i la resta del món animal.

Així doncs, les normes d'urbanitat, de les quals hem dit que són *estàtiques*, caldria dir que són, a més, *formals* (no és això el que volem dir quan parlem de mantenir les formes?). Són normes també orientades a aparentar, a tenir cura de l'aparença; és a dir, allò de nosaltres que mostrem als altres (no es parla, en efecte, en el context de la urbanitat, de salvar les aparences?).

Però també són *relatives*. El que en una societat determinada es pot considerar educat o convenient, pot constituir una grolleria en una altra, i viceversa (els boiximans, per exemple, consideren de mal gust donar les gràcies). És possible que aquestes divergències, com tants altres aspectes que conformen una cultura donada (incloent-hi les normes morals i jurídiques), puguin ser explicades per la seva contribució a la satisfacció de necessitats específiques de la societat de referència. És per això que, alhora que van cristallitzant agrupacions humanes amb concepcions morals diferents, ho van fent també amb diferents concepcions de

la urbanitat. Sigui com vulgui, encara que les normes d'urbanitat poden ser molt divergents, a tot arreu persegueixen un objectiu comú: establir el concepte mateix d'humà i, amb ell, la diferència entre l'home i els animals, però també la diferència entre *nosaltres* i *ells*; és a dir, entre un poble donat i aquells que considera situats en un nivell inferior, un nivell inhumà, quasi animal (cal tenir en compte que molts pobles primitius acostumen a designar-se a ells mateixos amb un terme que significa *homes* o *humans*, cosa que sembla que implica que aquells que no són ells no són pròpiament homes, sinó animals). Oi que nosaltres diem que qui manca d'una mínima educació o urbanitat es comporta com un bàrbar? Ara bé, no hi ha dubte que tot salvatge finalment troba algú altre a qui anomenar salvatge; és per això que, com deia La Bruyère, fins i tot nosaltres, amb tot el nostre refinament, som bàrbars per a alguns pobles. En tot cas, de la mateixa manera que no existeix societat sense cap tipus de norma ètica i moral, no n'hi ha tampoc sense cap principi d'urbanitat, ni és pensable que fos així: perquè la urbanitat constitueix una diferència essencial entre l'ésser humà i la resta del món animal.

Però la urbanitat és relativa no solament segons societats, sinó també segons èpoques. Es podria parlar de modes, de fet, però entenc que aquesta explicació resultaria massa insulsa i superficial. Per tant, suggeriré quelcom més precís: si la urbanitat es troba constituïda pel conjunt de normes que regulen la interacció social, la relació amb els altres, aleshores sembla clar que variarà en funció de com són vistos en cada moment històric els diferents grups (classes, estament, gremis, etc.) que conformen l'entramat social, i potser d'una manera molt immediata el paper que en les diferents èpoques s'assigna a cada un dels dos sexes, determinant, en conseqüència, el que es considera apropiat a cada un d'ells. Sospito, fins i tot, que com que ha estat l'home qui ha realitzat durant molt de temps aquestes atribucions, pel que fa a la urbanitat ha tingut una importància molt especial la forma en què s'ha vist la dona i s'ha concebut el rol específicament femení. ■

La major part de les polítiques que s'apliquen des d'ajuntaments i diputacions només recullen pràctiques de respecte al veí o a l'espai públic i obliquen la dimensió participativa del civisme.

Polítiques de civisme: recrear la sopa d'all sense all

Text **Carolina Galais** Investigadora postdoctoral. Departament de Ciències Polítiques i Dret Públic, Universitat Autònoma de Barcelona
Fotos **Albert Armengol**

En lloc de ser motiu d'alegria o reflexió, la paraula "civisme" actualment suscita més aviat temor o desconfiança. Temor perquè s'invoça quan manca i desconfiança perquè no totes les polítiques orientades a la promoció d'aquesta qualitat són fàcilment justificables davant la ciutadania. Així doncs, en lloc de partir d'un projecte de ciutadania ideal al qual arribar sense pressa però sense pausa, només ens recordem del civisme després de la celebració vandàlica d'una victòria esportiva o en trobar els dilluns portals i cantonades convertits en latrines.

Viure en una ciutat força al contacte en els -petits, escassos- espais públics i, per tant, el civisme ara és més neces-

sari que mai. Però passa que aquest mateix entorn dificulta la creació i assimilació d'unes normes bàsiques de convivència a causa de les tendències individualistes de la societat i a la diversitat creixent de la ciutadania. Plou sobre mullat, ja que la nostra societat és una de les poques en què la ciutadania tendeix a pensar que el que és públic no és de ningú, en lloc de creure que és de tothom. Aquesta creença explica en part els usos abusius de l'àmbit públic i els comportaments irrespectuosos escudats en l'anonimat i la massa. A la base d'aquesta alineació hi trobem la socialització franquista en la norma que no existeix res fora de la vida privada de cadascú, la qual cosa era útil perquè obsta-

El concepte de civisme passiu apunta cap a les normes que demanen abstenir-se de perjudicar el veí o l'entorn i no costen gaire de complir. A la imatge, matí de calma a la Rambla del Raval.

“La nostra societat és una de les poques on la ciutadania tendeix a pensar que allò públic no és de ningú, en lloc de creure que és de tothom. Això explica en part els usos abusius de l'àmbit públic”.

culitzava l'oposició organitzada al règim. També és herència d'aquesta època el rebuig entre els sectors progressistes a l'ensenyament de la “urbanitat”, pel fet que aquest terme coincideix amb una assignatura existent fins a mitjans dels anys cinquanta, en la qual s'instruïa en protocol i higiene, docilitat i submissió¹. Però si haguéssim de desestimar com a immoral tot el que és anterior a 1978, hauríem de fer el mateix amb les campanyes de comunicació cíviques. Fins i tot el franquisme va haver de fer marxa enrere en la negació de l'existència de l'àmbit públic davant la negligència dels espanyols amb la cura del seu entorn, la qual cosa repercutia en l'estètica dels enclavaments turístics. D'aquesta manera va néixer a mitjans dels anys seixanta la campanya “Mantenga limpia España”, pionera en el camp del màrqueting social.

Amb aquestes condicions de partida, els governs locals per fi han pres consciència de la seva responsabilitat en l'educació dels ciutadans i de la posició privilegiada que ocupen per fer-ho, tan a prop d'ells. Però ho han fet centrant-se quasi exclusivament en els aspectes que acabem de destacar –brutícia, soroll, vandalisme–. Tanmateix, el concepte de cívic (que aquí definirem com un conjunt de qualitats que caracteritzen el “bon ciutadà”) és normatiu i pot ser interpretat almenys de dues maneres. La que acabem d'exposar és la que anomeno “civisme passiu” i recull les normes que demanen abstenir-se de perjudicar el pròxim o l'entorn i que no costen gaire de complir. Quan el respecte i la seguretat són valors ja acceptats i interioritzats per la ciutadania, podem parlar d'un segon tipus de civisme, que implica un grau més gran d'esforç i compromís amb un projecte de societat. En aquest cas, perquè un ciutadà sigui “cívic” ha de manifestar, a més, autonomia, responsabilitat, capacitat per comprendre i actuar en l'esfera pública, disposició al sacrifici pel bé comú, etc. Aquest és l'anomenat “civisme actiu”².

La immensa majoria de les polítiques de civisme que s'apliquen des d'ajuntaments i diputacions solament recullen aspectes de respecte al veí o a l'espai públic i obliden la segona dimensió –activa, participativa– del civisme. Dit d'una altra manera, sota un terme més modern i amable (“civisme”) hi trobaríem quasi sempre mesures que només tenen a veure amb la “urbanitat”. És llàstima partir d'una concepció tan limitada d'aquest terme, quan és evident que en tota comunitat hi ha persones –encara que siguin una minoria– políticament actives, que no en tenen prou amb aquest concepte de civisme restringit. Aquestes persones poden pensar que l'autoritat defineix el civisme basant-se en els seus propis interessos i que només es dedica a frenar

les conductes que afecten el pressupost local.

Complementar les polítiques locals de civisme amb mesures que potencïn la cohesió de la comunitat i la participació de la gent en els assumptes públics no solament evitaria el descontent entre la població més activa; també suposa una interpretació més honesta i global del civisme. A més, situaria les polítiques locals de civisme del nostre territori en la línia de les que s'estan impulsant a països europeus com Bèlgica, França o els Països Baixos, on es potencien qualitats dels dos tipus de civisme en una única política pública de “dues velocitats”. Però, sobretot, suposaria pensar més enllà de les limitacions dels problemes actuals i establir les bases d'una futura ciutadania més democràtica.

Les polítiques locals de civisme en el territori espanyol no solament són limitades pel que fa a contingut i valors, sinó també quant a la forma. El repertori de mesures que poden acompanyar una política de civisme requereix la creació d'observatoris de convivència, festes per fomentar el sentiment de pertinença a una comunitat, rehabilitació de l'entorn en comunitats desfavorides, concursos sobre el coneixement del municipi, premis i distincions a les conductes exemplars, cerimònies de ciutadania, activitats intergeneracionals, campanyes educatives sobre els usos i costums locals o sobre els diferents canals de participació existents al municipi... Tanmateix, la gran majoria de les polítiques locals de civisme a l'Estat prenen dues formes: la de campanyes de comunicació –més o menys encertades, amb més o menys mitjans– i la de normes jurídiques. Amb aquestes últimes em refereixo a les ordenances de civisme i convivència, que han crescut en progressió geomètrica des que el 2003 es va reformar la Llei reguladora de bases del règim local de 1985, que habilita els municipis per ordenar les relacions de convivència i l'ús de serveis i equipaments locals.

Aquest nou marc legal explica en part la uniformitat del contingut i forma d'aquestes ordenances. Si ens fixem en el seu contingut, veiem que en la majoria s'ha aprofitat aquesta reforma legal per refundre els articulats de diferents ordenances –tinença d'animals domèstics, neteja, soroll, consum d'alcohol a la via pública, etc.– i per augmentar la quantia de les sancions fins a on permet la llei. Molt poques recullen l'ànim de fomentar noves i millors actituds en la ciutadania o els reptes derivats de la creixent complexitat social, i encara menys es vinculen a plans o projectes de civisme més amplis, de manera que l'ordenança esdevé l'única “política de civisme local” existent. Pràcticament cap no inclou, a més d'aspectes com la neteja o el soroll, les mesures que ja existeixen en el municipi per participar en la

La causa última dels comportaments bàrbars és l'absència total de la noció d'àmbit públic en els individus que actuen bàrbarament. A la imatge, el parc de la Ciutadella.

seva vida política. Tanmateix, algunes són tan extenses i exhaustives com petites constitucions i arriben a regular aspectes socioeconòmics com la mendicitat, la prostitució i el comerç del carrer il·legal –però no les actituds xenòfobes o sexistes–, o aspectes com l'estètica de les façanes.

Entre les conseqüències d'aquest enfocament passiu i normatiu del civisme hi trobem les que citem a continuació. En primer lloc, el descontentament i les sospites de parcialitat per part de la ciutadania cívica, que de vegades s'organitza i lluita activament contra aquestes ordenances, com ja ha passat a Saragossa, Leganés i Barcelona. En segon lloc, es perd una oportunitat, la de llegar a les pròximes generacions de ciutadans un pla de civisme consensuat i integral, i no miop, com passa quan sorgeix del rebuig a un comportament puntual (per exemple, el "botellón"). Alguns remeis per evitar-ho requeririen la incorporació de mesures participatives ja des de la reflexió sobre què és el civisme, si el municipi necessita polítiques especials per promocionar-lo i com han de ser aquestes polítiques. Els manifestos de civisme, documents que recullen un decàleg de normes bàsiques consensuades, són una manera de buscar l'acord i la cohesió des de la definició del civisme, cosa que evitarà que hi quedin reflectits només els interessos d'una petita part de la població més influent. Aquest instrument amb característiques deliberatives és particularment adequat tenint en compte la naturalesa dinàmica i subjectiva del concepte de "ciudadà ideal".

Respecte de la forma que haurien d'adoptar les polítiques, molts municipis han arribat per ells mateixos a la conclusió que les campanyes de civisme constitueixen un instrument amb una relació excel·lent entre recursos invertits i resultats obtinguts. Aconseguen posar a l'agenda aquest

tema usant el llenguatge de la comunicació audiovisual, el més influent i amb més legitimitat avui dia, especialment entre els joves. Accions com ara etiquetar amb el seu preu l'adquisició de nous equipaments a Barakaldo, Pamplona i Novelda parteixen d'una concepció de civisme restringit, però no agredeixen els ciutadans respectuosos, alhora que apunten a la causa última dels comportaments bàrbars: la inexistència per a aquests individus de la noció d'àmbit públic. Pel que fa a la possibilitat de desenvolupar el vessant més actiu i exigent del civisme, en molts municipis només suposaria bastir ponts entre aquestes "noves" polítiques d'urbanitat i els mecanismes de participació local ja existents. En tot cas, si realment existeix un compromís local amb aquests valors, és desitjable reflectir-ho prenent més d'una mesura sobre aquesta qüestió i considerar la possibilitat d'articular-les sense que una ordenança sigui necessàriament el plat fort del procés. En la resta de casos, n'hi hauria prou de no presentar les mesures contra els comportaments antisocials com el sùmmum de la innovació en l'àmbit de les polítiques públiques i que aquestes no tractin tots els ciutadans com a delinqüents en potència. **M**

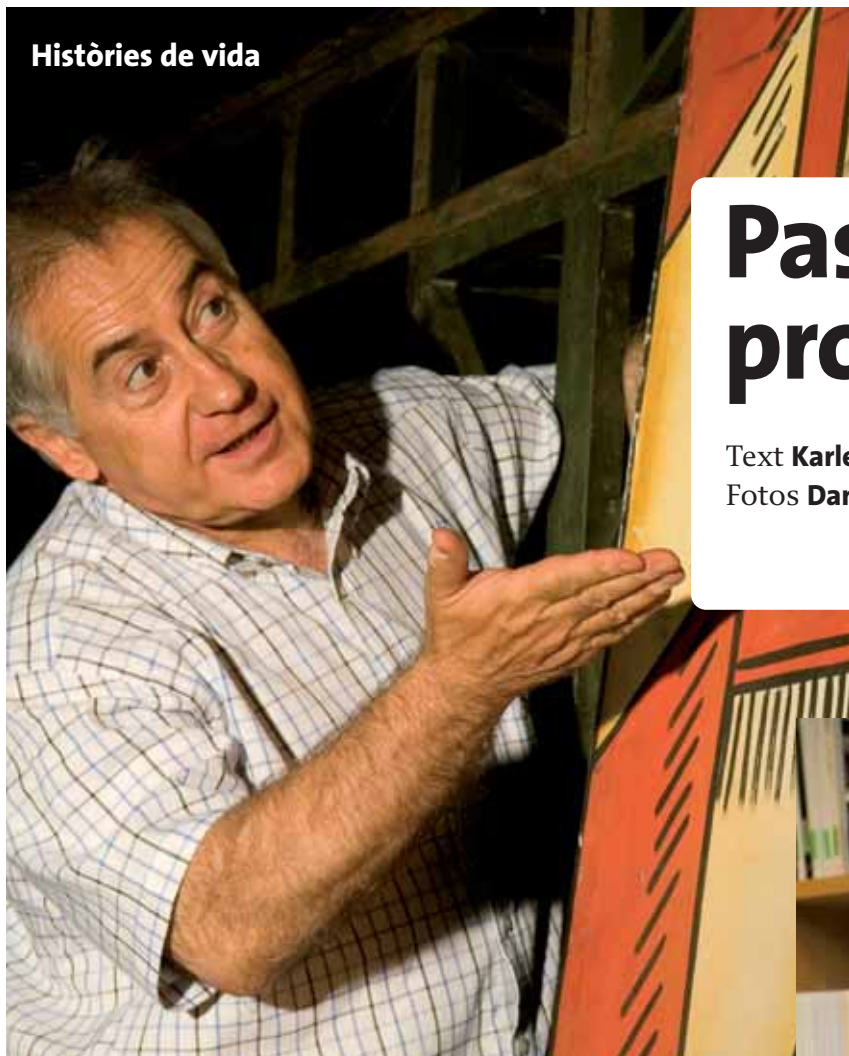
Notes

- 1** Tot i que els manuals d'urbanitat existien des de finals del segle XVIII, també durant la II República, i que la seva versió més política va arribar amb la *Formación del espíritu nacional franquista*, vigent fins al 1970.
- 2** Russell J. Dalton va publicar el 2008 la seva obra titulada *The Good Citizen*. Hi distingeix entre dos tipus de civisme, concretament, entre el "deure" ciutadà i el "compromís" ciutadà. Pel seu nivell diferent d'exigència i implicació ciutadanes, es corresponen, respectivament, amb el que jo anomeno aquí civisme passiu i civisme actiu.

Històries de vida

Passió versus professió

Text **Karles Torra**
Fotos **Dani Codina**

Treballen en diferents camps vinculats a l'art i tenen en comú que la seva passió els ha portat a convertir-se en professionals d'èxit. Han sabut i pogut unir obligació i devoció, i també oci i negoci, de manera que la seva feina "alimentària" coincideix amb allò que més els agrada fer i que mai no podrien deixar de fer. El productor discogràfic Jordi Pujol i Baulenas, el "comediant" Joan Font i la família editora Muga són tres exemples pròxims d'aquesta envejada espècie d'apassionats triomfadors.

Jordi Pujol i Baulenas (Barcelona, 1953) és avui un dels productors discogràfics més importants del món del jazz i de la música llatina, encara que els seus inicis van estar lligats a l'àmbit del disseny tèxtil. "A banda de la música -explica Pujol-, des de sempre m'ha agradat el dibuix. Així que vaig anar a l'Escola Massana i em vaig especialitzar en tècniques d'estampació. Com que la meva mare treballava en aquest camp, ben aviat em va fitxar l'empresa Olivier com a dibuixant". La carrera de Pujol en el tèxtil va durar setze anys, quatre d'ells a Lió, "on paral·lelament vaig entrar en contacte amb la gent del Hot Club i vaig poder cultivar la meva afició per la trompeta". Val a dir que el nostre personatge ja estava familiaritzat amb el jazz des de petit gràcies a l'afició del seu pare.

Ja de nou a Barcelona, i al mateix temps que feia dibuixos per a col·leccions, el futur productor solia anar a Terrassa amb la trompeta, on el gran Josep Maria Farràs el deixava tocar de tant en tant. També durant aquesta època, solia acompanyar en cotxe amb el seu cosí el gran mestre Tete Montoliu. "En aquell moment -recorda Pujol- a Barcelona

hi havia la botiga Jazz Collectors, i jo aleshores vaig començar a comprar molts discos americans de subhasta i els hi portava. Amb el Lluís Moreno, que era més gran que nosaltres i donava una imatge més seriosa amb el seu abric de pell de camell, anàvem a les multinacionals a la recerca de material per iniciar-nos en el camp de les reedicions. Com que treballava i no necessitava els diners, els sis primers discos que vam fer ben aviat es van convertir en dotze i en poc temps en un catàleg de 400 referències, el qual va tenir una bona acollida i un fort impacte internacional, atès que normalment els discos que venien d'Espanya tenien poca qualitat i cap prestigi. Eren els últims anys del vinil i vam treballar amb la CBS, l'EMI, la RCA o la Warner, que tenia Decca".

La major part del catàleg del segell acabat de néixer Fresh Sound (1983) estava dedicat al West Coast, un estil de jazz promogut a Califòrnia que va tenir un gran predicament als anys 50: "La idea original va ser treballar el tema West Coast, perquè jo n'era un gran aficionat, ja que sempre he estat un apassionat de la música amb arranjaments. I al mateix temps, la majoria de discos de West Coast estaven oblidats i no havien estat reeditats". Durant aquests anys, i aprofitant les vacances de la feina, Pujol va començar a viatjar a Los Angeles per connectar amb músics i productors retirats i fer gravacions com ara *Dave Pell Octet plays again*, on recuperava una de les grans formacions del gènere: "Ja fa 25 anys que hi vaig -assegura Pujol- i puc dir que Los Angeles és la meva segona ciutat".

Cap al 87, el nostre personatge abandona el tèxtil i es professionalitza plenament en el camp discogràfic: "La cosa ja estava engegada i Fresh Sound era una companyia rendi-

Damunt d'aquestes línies, el productor discogràfic Jordi Pujol i Baulenas, que va deixar el disseny tèxtil pel jazz i la música llatinoamericana, gèneres en els quals es va convertir en un editor de referència. A la pàgina anterior, Joan Font, el carismàtic "motivador" de Comediants.

ble, així que vaig decidir dedicar la meua vida a la música perquè em feia més il·lusió". Això va suposar un pas decisiu, com explica Pujol: "Tot i que ja havíem fet molts discos, eren bàsicament reedicions, i la veritat és que a partir d'aquell moment vam començar a produir amb un altre concepte. Vam començar a fer caixes molt ben documentades com la de Chet Baker, que van rebre molt bones crítiques a França". Una d'elles, publicada al diari *Libération*, es referia a ell com "el català boig ataca de nou", i es feien creus que aquelles reedicions de tanta qualitat es fessin a Espanya i no a França.

Ja als anys 90, i després d'una nit reveladora a l'Smalls Club de Nova York, Pujol va impulsar la col·lecció New Talent, que no va trigar a convertir-se en referència obligada per als valors emergents del jazz planetari: "Vam tenir la sort de gravar al Brad Mehldau i això va suposar el gran llançament internacional del segell. Jo no he anat a buscar mai un èxit perquè no sabia fer-ho. A mi el que em fa il·lusió és gravar un artista que no coneix ningú, que el que fa m'agrada, publicar-li un disc i que agradi al públic i que tingui bones crítiques". Parlem d'una època en què es va activar com mai el pont aeri jazzístic Nova York-Barcelona: "Comptant amb el Jordi Rossy, que s'havia establert a Amèrica com a gran col·laborador, cada vegada m'anaven arribant més mostres, els músics venien a tocar al Jamboree o al Pipa Club, on l'Alix Levy feia una programació esplèndida, i vam començar a gravar a dojo".

Pujol també esdevindrà un productor de referència en l'àmbit de la música llatinoamericana. Primer amb Palladium, un catàleg de dotze títols de discos instrumen-

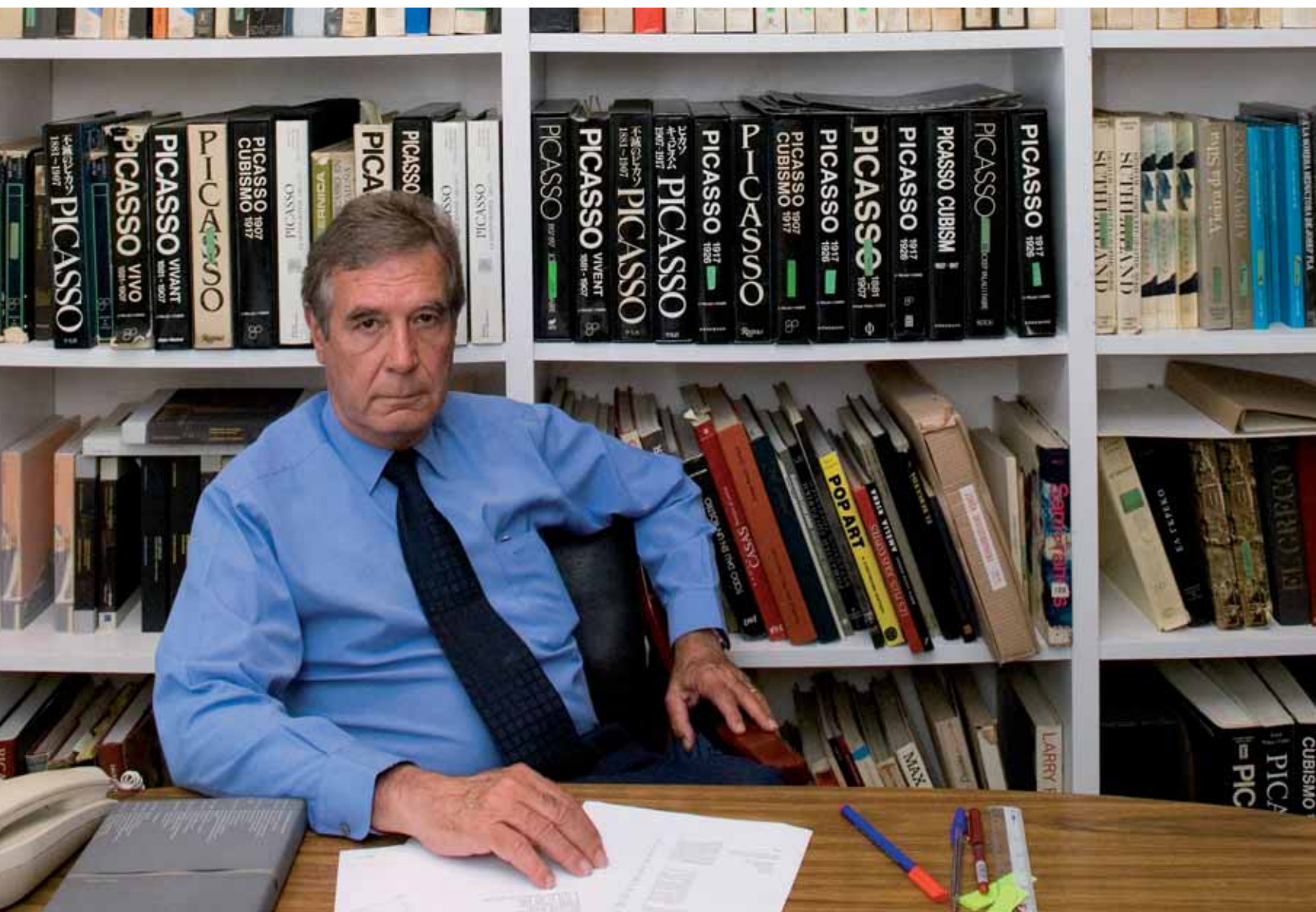
tals de música afro cubana, que "va ser un boom espectacular i va obrir un nou mercat". Després amb Tumbao, tot encetant una línia de música folklòrica cubana abans de l'èxit del Buenavista Social Club: "Fèiem reedicions documentades, incorporant-hi fotos del moment i molta informació de *viva voce*, ja que pràcticament no hi havia res escrit. El que en el jazz ja s'havia fet, en la música cubana i en el tango encara no s'havia dut a terme mai". I des de la mateixa perspectiva, cal no oblidar la importància de la col·lecció Bandoneón pel que fa al tango: més d'un centenar de referències de Carlos Gardel amb 21 volums ordenats temàticament, gairebé tot el que va gravar.

Per bé que la crisi ha ensorrat mercats tradicionalment forts com Alemanya, Anglaterra o França, i que l'únic mercat estable a hores d'ara és el japonès, Jordi Pujol i Baulenas segueix pensant que "quan fas el que t'agrada, segur que trobes algú a qui li agrada el mateix".

La precocitat de Joan Font

Joan Font (Olesa de Montserrat, 1949), a qui trobem a La Vinya de Canet preparant un espectacle sobre la fragilitat humana, no va tenir temps de decidir què li agradava, ja que tot va venir rodat. "La meua passió pel teatre -aclareix Font- suposo que arrenca a la panxa de la meua mare, perquè neixo en el si d'una família a la qual li encanta seguir el curs de l'any festiu, i que feien la Passió. Per tant, els dec molt, perquè jo quan estava a la panxa de la meua mare ja estava a la Passió". I a partir d'aleshores, el futur fundador de Comediants ja no va deixar de participar-hi. "Encara ara vaig a veure-la cada any amb tots els meus fills, i de tant en tant a sortir-hi. Per tant, a la Passió des de sempre, als Pastorets des de sempre. A banda, que a casa meua feien els rituals de tot l'any, que si el pessebre, que si els Tres Tombs, que si els Corpus..." Però no acaba aquí la cosa, perquè Font recorda també que els seus pares els van muntar un teatre a dalt a les golfes on cada tres dies ell i els seus germans feien actuacions per als nanos ("Els fèiem pagar cinc cèntims i els donàvem aigua amb pega dolça"). I com que vivien a prop de l'església ho alternava tot plegat amb la seva labor d'escola: "Bé, per a mi era l'actuació màxima. Jo era un tio molt entremaliat, però molt divertit, i suposo que queia simpàtic i per això la gent em volia als enterraments i als batejos. Allà en vaig aprendre molt".

Ja amb 14 o 15 anys, Font munta un grup de teatre anomenat Tespis, i la seva primera funció té un final inesperat. "Jo havia llegit a la revista *Primer acto* un text del Fernando Arrabal que em va impressionar molt i que es deia *La oración*. El vaig representar i em va venir a buscar la guàrdia civil perquè l'Arrabal estava prohibit!". Tot i que per acontentar la família va iniciar posteriorment estudis de professorat mercantil, la seva bogeria pel teatre no deixa de créixer, fins que arran d'un festival organitzat per ell a Olesa i pagat per subscripció popular entra en contacte amb gent de fora: "El Josep Antoni Codina i la Maria Aurèlia Capmany em van dir que si anava a Barcelona m'acollirien. Així que al cap de

Joan de Muga, representant de la tercera generació d'una família apassionada per la impremta i per les arts plàstiques, que ha estat al capdavant de Polígrafa durant gairebé un segle.

pocs mesos vaig agafar una bossa, 500 pessetes i me n'hi vaig anar. Amb ells i altra gent del sector progressista se'm van obrir totes les portes”.

Joan Font aterra l'any 1969 a una escola del carrer Aribau anomenada Estudis Nous de Teatre, on es troba amb personatges de la faràndula tan importants com Fabià Puigserver, Albert Boadella, Joan Baixas, Albert Vidal, Xavier Fàbregas o Lluís Pasqual. “Quan neix Comediants l'any 1972 –explica Font– estàvem assajant en aquesta escola, que era el local dels Joglars, i vam fer la nostra primera representació per a un final de curs de l'Institut del Teatre. L'espai era circular, hi havia música en directe amb alguna cançó del Pau Riba i del Raimon, i realment vam trencar motllos. Era la primera vegada que es feia una cosa semblant al país”. L'espectacle es titulava *Non plus plis*, i la companyia acabada de crear no va trigar a rebre nombroses sol·licituds: “Era molt interessant, perquè no actuàvem a teatres. Jo tenia la teoria que si la gent no hi anava a causa del teatre que s'hi feia llavors, nosaltres havíem d'anar als llocs on anava la gent: anem-los a trobar a les pistes de bàsquet, als balls, als parcs, als pubs... I vam anar a llocs insòlits, i érem tan inconscients que aquesta arrencada ens va donar una gran força”.

El nostre benvolgut comediant considera que l'any 1975 va ser clau per al grup: “Quan mor el Franco, fem una explosió total i ho celebrem amb un espectacle que era el sarau de gala amb ball. I vam voler fer la cerimònia inaugural, per-

què engegàvem una nova època i vam dir que tot s'havia d'inaugurar. Havíem de destapar la vida, les festes... Era una bogeria, el vam arribar a fer a Granada davant de 50.000 persones”. Encara que a Barcelona ja vivien repartits en tres cases, aquell mateix any de 1975 Comediants es va establir a Canet com a comuna teatral a l'entorn del Teatre Odeon. Això d'alguna manera va suposar una nova forma de fer les coses, com queda clar posteriorment a *Sol Solet* (1979). Font explica que “primer era un espectacle de carrer, després el vam passar a teatres i en vam fer un llibre, una pel·lícula, un disc. Era com entrar en tots els llenguatges de la comunicació. En aquest sentit, la de Comediants ha estat una història interessant, perquè pel fet de ser un col·lectiu format, a més d'actors, per fotògrafs, periodistes, tècnics, dibuixants i pirotècnics, els havies de donar *cuartelillo* a tots, i això t'obria un ventall de possibilitats”. Problemes econòmics?: “Al revés, la vida comunitària era un estalvi, i així de mica en mica vam anar creixent fins a traslladar-nos l'any 85 aquí a La Vinya amb unes instal·lacions perfectes”.

A la comuna de Canet, que va durar fins a l'any 1992 i que en els seus temps d'esplendor va arribar a acollir cinquanta persones, també s'hi van sumar en els seus inicis els músics de la Companyia Elèctrica Dharma. De fet, i com assenyala Víctor Jou, el col·lectiu teatral de Canet va ser a l'ensem el màxim referent organitzatiu en què es va emmirallar tot el moviment musical de Zeleste.

“A l’equador de la dècada de 1970, els Muga van arribar a un acord amb el fill de Joan Prats per transformar la seva deficitària barreteria de la Rambla de Catalunya en flamant galeria d’art. De la restauració es va encarregar Josep Lluís Sert, un altre gran amic de Miró”.

Ja als primers anys 80, Comediants obté un gran èxit internacional quan contribueix, juntament amb Maurizio Scaparro i Dario Fo, a recuperar el Carnaval de Venècia, que no es representava des de feia seixanta anys. Segons Font, “de la barreja del que ja portàvem d’aquí (Sant Joan, la Patum, les Falles) amb una festa tan cruel i fantàstica com la veneciana (una lluita entre el poder eclesiàstic i el poder pagà), és a dir, d’ajuntar sang i foc, va néixer aquest infern anomenat *Dimonis*, un espectacle viu que ja porta 28 anys i que ha fet els cinc continents, a grans ciutats i a grans festivals com Avinyó, Edimburg, Nova York, Chicago, Tòquio, Sidney...”. A Font se li il·luminen els ulls quan parla de “la recuperació de les festes, de la seva dignificació, de donar-los sentit. Al moment que bades, les festes de seguida perden la seva essència. S’ha de vetllar per elles, i mirar que hi hagi ritual i temps, perquè realment s’arribi a trencar l’espai-temps quotidià i puguis entrar en una altra dimensió. Llavors ets capaç de fer coses que no fas mai a la vida”.

No li agrada considerar-se el director de Comediants, sinó més aviat “un motivador o un coordinador”. Per això, quan fa òperes mai no signa la seva feina individualment: “Jo no faig res que no sigui Comediants, i hi ha un equip de cinc persones que sempre vénen amb mi”. Per cert, qui li havia de dir a aquell nen Jesús de La Passió d’Olesa que acabaria dirigint òperes... “Sí, a més jo era dels que anava a les manifestacions contra el Liceu i els llançava tomàquets i de tot. Ara són altres temps i l’òpera s’ha democratitzat com tot”.

Polígrafa i la família Muga

Polígrafa és una empresa gairebé centenària (1916), que va començar com a impremta i s’ha anat transformant en el decurs del temps fins a esdevenir una editorial d’art de la màxima qualitat i d’un enorme prestigi internacional. Polígrafa és també la història de la passió per les arts plàstiques de la família Muga. Representant de la tercera generació, actualment al capdavant de l’empresa hi ha Joan de Muga (Barcelona, 1946), successor de l’il·lustre Manuel de Muga. “Ja als anys 50 –explica Joan– i mentre el meu pare portava les regnes del negoci, Polígrafa comença a fer les seves primeres incursions al món de l’art amb les publicacions Cobalto dirigides pel crític Rafael Santos Torroella”. Però no seria fins a la dècada següent que aquest taller d’arts gràfiques viuria la seva gran transformació. Segons Joan de Muga, “quan el meu pare es converteix en editor de debò és a començaments dels anys 60 i en col·laboració amb el barreter Joan Prats, íntim amic de Joan Miró, tot presentant la col·lecció Fotoscope. Com que els altres dos socis de l’empresa no veien clar que es volgués convertir en edi-

tor, el meu pare els va comprar la seva part i va crear Edicions Polígrafa”. Prats i Miró van ser els grans aliats de Manuel de Muga en un temps en què la barreteria Prats de la Rambla de Catalunya era el centre de la cultura de Barcelona.

Tot i que recorda haver anat d’estudiant a la fira de Frankfurt a un estand petit de Polígrafa, el jove Joan de Muga no semblava inclinar-se per aquest camí, fins que a la vintena llarga i a l’altre costat de l’Atlàntic va sentir la crida de l’art: “Jo era enginyer industrial, però arran d’una estada a Mèxic on vaig tractar a fons artistes com Tamayo i Toledo, vaig veure que el que realment m’agradava era el món de l’art”. Corria l’any 1974 quan Joan de Muga va passar a dirigir Polígrafa Obra Gráfica, mentre que el seu pare s’encarregava dels llibres. De la mà del nostre personatge, el taller d’obra gràfica s’obre a artistes internacionals de primera línia com Lam, Matta, Christo o Henry Moore, tot observant sempre la màxima independència: “No fem mai res per encàrrec i tot és editat íntegrament per nosaltres. Sota el nostre criteri, decidim quin artista volem fer. I calculo que devem fer més de cinquanta edicions d’obra gràfica a l’any”.

A l’equador de la dècada de 1970, els Muga arriben a un acord amb el fill de Joan Prats, desaparegut uns anys abans, per transformar la deficitària barreteria de la Rambla de Catalunya (“vivien de la Guàrdia Urbana i dels joqueus del Polo”) en flamant galeria d’art. De la restauració es va encarregar Josep Lluís Sert, un altre gran amic de Miró, i ben aviat l’acabada de néixer Galeria Joan Prats agafarà renom internacional en ser admesa a Art Basel, la fira d’art més important del món: “A Basel, com a galeria hi som des de 1976, i com a Polígrafa hi anem des de la segona edició, ara fa quaranta anys. Som els únics editors d’Espanya”. Segons Muga, les coses han canviat molt des del 76 fins ara: “Pensa que aleshores a la galeria no venies res a cap museu d’Espanya. D’un temps ençà hi ha molts museus i caixes que compren obra, com se sol fer a la majoria dels països europeus”.

L’aparició, a partir de 1995, d’una col·lecció de llibres d’arquitectura va donar un nou impuls a l’editorial. Després va venir la col·lecció 20/21 d’art contemporani. Mentre que Dalí i Sorolla són els supervendes d’Edicions Polígrafa, “els més rendibles són els llibres internacionals en molts idiomes, i els nostres principals mercats són a Àsia i Europa”. Joan de Muga considera que la crisi afecta més l’obra gràfica i la galeria que no pas els llibres. Tot i que segons ell el futur immediat està complicat, afegeix que “la passió per l’art es manté intacta”.

Discurs, poder i elits simbòliques

Text **Teun A. van Dijk** Universitat Pompeu Fabra

Els estudis crítics del discurs s'interessen especialment per l'abús del poder, és a dir, per les formes il·legítimes mitjançant les quals les elits simbòliques controlen el discurs i la ment pública. D'aquesta manera, es controlen les creences, el coneixement i les actituds dels ciutadans en contra dels seus propis interessos i a favor dels interessos d'aquells que estan en el poder. Aquest control no s'aconsegueix, necessàriament, amb amenaces i manipulació flagrants; les formes més efectives de controlar la ment amb el discurs són subtils i indirectes i, per això mateix, difícils de detectar, resistir o criticar. És imprescindible una anàlisi acurada del discurs per investigar críticament aquestes formes d'ús del llenguatge i la comunicació.

El poder s'associa normalment amb aquelles persones que controlen més recursos socials, polítics o econòmics que d'altres. Les persones amb poder tenen més diners i propietats, són més famoses o prenen més decisions sobre més gent. El que és especialment influent en la societat moderna és el poder simbòlic d'aquells que controlen la informació, la comunicació i el coneixement.

Un d'aquests recursos simbòlics és l'accés als discursos polítics i el control que s'hi exerceix, com ara els discursos sobre política, dels mitjans de comunicació, de l'educació, de la ciència, de la literatura o de la burocràcia. Una de les principals tasques dels estudis crítics del discurs és investigar detingudament com les elits simbòliques exerceixen el seu poder discursiu i comunicatiu i, de vegades, n'abusen.

La importància del poder discursiu no es limita al control de la producció, els continguts, l'estil i la distribució de la multitud de discursos de la vida social. És crucial el paper del discurs en la formació i la transformació del coneixement, les creences, les emocions, les opinions, les actituds i les ideologies. Dit d'una altra manera, els que controlen el discurs públic indirectament controlen la ment pública. Precisament, aquesta triangulació entre el discurs, la cognició i la societat és una de les principals tasques dels estudis crítics del discurs.

L'exercici de poder en la societat pot ser més o menys legítim. Els estudis crítics del discurs s'interessen especialment per l'abús del poder, és a dir, per les formes il·legítimes mitjançant les quals les elits simbòliques controlen el discurs i la ment pública. D'aquesta manera, es controlen les creences, el coneixement i les actituds dels ciutadans en contra dels seus propis interessos i a favor dels interessos d'aquells que estan en el poder. Això no ha de tenir lloc necessàriament mitjançant flagrants formes d'amenaques i manipulació, sinó que més aviat les formes més influents de controlar la ment amb el discurs són subtils i indirectes i, per tant, són difícils de detectar, resistir o criticar. Aquesta és la raó per la qual cal una anàlisi acurada del discurs per poder investigar críticament aquestes formes de l'ús del llenguatge i la comunicació.

El control del context

Si el poder social de les elits simbòliques es defineix abans de tot per l'accés privilegiat al discurs públic, cal començar per examinar aquestes formes d'accés.

Tot i que es pot definir el discurs de moltes maneres diferents, per exemple com un esdeveniment comunicatiu, una interacció verbal o una forma de l'ús del llenguatge socialment situacional, en aquest article el definirem simplement com un text multimodal en el seu context social. Així doncs, controlar el discurs equival a controlar el text i el context.

El context del discurs és la manera en què els participants defineixen les dimensions socials rellevants de la situació comunicativa, com ara el *setting* (escenari temporal i espacial), els participants (les seves identitats socials, els seus papers i les seves relacions) i els actes actuals socials consumats pel discurs, així com les intencions i el coneixement dels participants.

Aquests contextos influeixen en el discurs de tal manera que s'adequa a la situació comunicativa. Per exemple, les persones que redacten les notícies ho fan com a periodistes, en un lloc i un moment determinats, amb un termini determinat i per a un públic en concret amb un coneixement específic, i ho fan amb l'objectiu d'informar els lectors sobre els fets recents des de la perspectiva d'una ideologia professional o social específica. En aquest context de realització de les notícies, cada periodista subjectivament les interpreta i les actualitza en el procés de redacció, que condiona la manera en què la notícia s'adapta a la situació comunicativa.

Les elits simbòliques controlen el context del discurs i, per tant, indirectament el discurs en si mateix, ja que decideixen qui pot parlar o escriure, el què, l'on, el quan i amb quines intencions o objectius. Per tant, només determinades persones hi tenen accés activament, com ara els diputats en els debats parlamentaris, els consells d'administració en les reunions d'empresa o els consells editorials dels diaris. Pel que fa a les classes a la universitat, als judicis o als interrogatoris policials, és la professora (vegeu la nota al final de l'article sobre l'ús que fem del gènere gramatical en aquest paràgraf) i no l'estudiant qui decideix sobre el marc de la classe o l'examen; és la jutgessa qui decideix qui pot o ha de prendre la paraula en un judici: la fiscal, l'advocada defensora o la testimoni; és l'editora qui decideix a qui s'entrevistarà o se citarà amb la premsa. I són generalment homes blancs de classe mitjana en posicions superiors, i no pas dones, ancians, nens, persones de color o indígenes, de classe obrera o immigrants. En resum, qui controla el context controla en gran manera el text. Les elits que són més poderoses controlen la majoria dels contextos i els discursos públics més influents.

El control del text

A més de la importància del control del context per altres elits, sens dubte és decisiu qui controla la producció, els continguts i l'estil del discurs en si mateix. Els polítics i empresaris poden tenir un control parcial del context de la producció de notícies, però és finalment el reporter i l'editor d'una premsa lliure els qui decideixen què és el que cobrirà la premsa i especialment com ho cobrirà. Per tant, és necessari analitzar sistemàticament les diferents maneres en què es controla el discurs públic. Per això, a continuació explorarem algunes de les principals dimensions del discurs.

Temes.- Els temes del discurs mostren la informació més important del text. És, en essència, del que tracta el text globalment. S'expressen habitualment en els titulars i capçaleres, i són fàcilment memoritzables pels usuaris dels mitjans de comunicació. Qui controla els temes del discurs polític controla allò sobre el que la gent pensa i parla, sovint fins i tot independentment dels interessos dels ciutadans, tal com podem veure en la prominència dels temes relacionats amb l'Iraq, el terrorisme, la crisi econòmica o la immigració en els discursos polítics i mediàtics. Per tant, hi ha una correlació entre la prominència dels temes en els mitjans de comunicació i les qüestions per les quals els ciutadans mostren més preocupació en les enquestes.

“Els polítics i empresaris poden tenir un control parcial del context de la producció de notícies, però és finalment el reporter i l’editor d’una premsa lliure els qui decideixen què es cobrirà i especialment com es cobrirà”.

Significats locals.- Els significats globals controlen els significats locals del discurs. Així doncs, en una notícia sobre un atac terrorista, podem esperar significats locals relacionats amb agressió armada, bombes, víctimes, terroristes (habitualment àrabs o musulmans, perquè de les agressions armades de la nostra gent no en diem “terrorisme”). A més d’aquests significats locals controlats, hi ha altres aspectes del significat de les frases que són crucials per a la nostra comprensió i que poden ser controlats per les elits simbòliques. En primer lloc, la selecció del lèxic ja pot implicar un judici o un valor; per exemple, quan parlem de “terroristes” en comptes de “rebels” o “combatents per la llibertat”. En segon lloc, una frase pot mostrar expressions

modals, com “possible”, “probable” o “necessari”; per exemple, quan una notícia descriu una intervenció policial com a necessària, no ho està fent d’una manera neutral. En tercer lloc, bona part de la informació del discurs queda implícita, com quan es pressuposa en una frase; per exemple, quan els polítics diuen que és preocupant el nivell de criminalitat entre immigrants o minories, ja que pressuposen que aquests són d’alguna manera més criminals que els altres. A més, els discursos poden descriure fets més o menys vagament o amb més o menys precisió, amb més o menys detalls, en termes més generals o més específics, i tot això per emfasitzar que en som de bons, nosaltres, i que en són de dolents, ells. I, finalment, entre molts altres aspectes de

Sessió del comitè del Senat dels EUA sobre l'afer Watergate, el 1973, un cas en què la premsa va qüestionar obertament el discurs polític del poder. A la portada de l'article, la multitud s'afanya a recollir els primers exemplars del nou diari *Függetlenség*, (Independència), editat a la seu de l'oficial *Szabad Nép*, al començament de la revolució hongaresa de 1956 contra el poder soviètic.

© Carlos Fernández / EPA / Corbis

la semàntica del discurs, les metàfores són particularment poderoses per expressar i donar forma a la manera en què pensem, com acostuma a passar en el cas de la descripció de l'arribada d'immigrants amb el terme “onades”, és a dir, com una gran quantitat d'aigua amenaçadora en què podem ofegar-nos.

Sintaxi.- Fins i tot l'estructura formal de les frases pot tenir un paper en la manera en què les elits simbòliques representen successos o accions en el discurs públic. Així doncs, s'acostumen a trobar nominalitzacions de tipus discriminatori sense trobar qui du a terme la discriminació en qüestió. De la mateixa manera, un titular amb una frase passiva com ara “Manifestants morts” pot no dir-nos que ha estat la policia qui ha perpetuat aquestes morts, de manera que s'oculta la responsabilitat de “la nostra” policia. De nou, trobem que l'estructura del discurs pot emfasitzar les males intencions dels altres i desemfasitzar les males accions de la nostra pròpia gent.

Formats globals.- No solament les formes locals de sintaxi, sinó també els formats globals dels gèneres discursius poden ser rellevants en la manera en què s'expressa el significat o la informació als ciutadans. Una cosa és explicar els fets i una altra és argumentar a favor o en contra d'una opinió. Encara més, els dits arguments poden posar en relleu fal·làcies capaces de manipular la forma en què els ciutadans prenen partit entorn d'una qüestió pública.

Retòrica.- Ja fa més de dos mil anys, els filòsofs coneixien l'ús persuasiu del llenguatge i el discurs, i produïen

tractats sobre les maneres eficients de parlar en públic; aquesta retòrica s'ha ensenyat d'una forma més o menys intensiva al llarg dels segles, fins avui dia. Sol ser a través d'aquests mitjans retòrics que podem exagerar o mitigar la manera que tenim de parlar a la gent, com sabem que passa amb l'ús de les hipèrboles i els eufemismes. I, de nou, les coses negatives dels “altres” habitualment s'exageren amb hipèrboles, mentre que les nostres coses negatives tendeixen a formular-se amb eufemismes. Per exemple, el nostre racisme sovint es mitiga amb expressions com ara “descontentament popular”, que sona fins i tot democràtic.

Veiem que hi ha nombroses maneres mitjançant les quals les elits simbòliques poden donar forma al discurs per reflectir el seu punt de vista i els seus interessos sobre determinats esdeveniments públics. En tots els nivells del discurs públic hi trobem formes d'ideologia més o menys subtils, objectius i interessos de les elits que s'impliquen d'acord amb l'estratègia general d'emfasitzar les nostres coses bones i les seves coses dolentes i desemfasitzar les nostres coses dolentes i les seves coses bones.

Cognició

El control del discurs públic per part de les elits no constituiria cap problema si aquest discurs no tingués cap influència en els ciutadans. I és cert que no s'influeix en les persones automàticament i directament amb el que llegeixen, senten o veuen en els mitjans de comunicació. Les persones tenen les seves pròpies ideologies, actituds i opi-

© Laura Rizzi / Marka / Age Fotostock

Emigrants del sud d'Itàlia en trànsit cap a Alemanya, a l'estació de Milà, l'any 1960. L'auge econòmic de l'Europa central durant les dècades de 1950 i 1960 va atraure quantitats ingents de treballadors del sud europeu. A la pàgina anterior, immigrants africans en una embarcació interceptada per la Guàrdia Civil, a la Gomera, setembre de 2008.

nions sobre nombroses qüestions públiques, i aquestes influeixen decisivament en la manera en què llegeixen, entenen i accepten o rebutgen fets o opinions que s'enfronten en el discurs públic. Dit altrament, l'autonomia dels ciutadans més o menys independents, ben informats i intel·ligents és crucial per a la manera crítica en què avaluen el discurs públic persuasiu i, si cal, s'hi resisteixen.

Tanmateix, també sabem que no tots els ciutadans sempre, en totes les situacions i sobre tots els temes, són capaços de llegir i entendre el discurs públic i resistir-s'hi. Molts de nosaltres no tenim el coneixement adequat sobre afers internacionals, sobre economia i, fins i tot, sobre moltes qüestions socials. Sense aquest coneixement, només serem capaços d'entendre part del que ens diuen els polítics, els professors o els periodistes i, per tant, és molt més difícil jutjar el que diuen. Així doncs, estudiarem amb més detall no sols com les elits controlen el discurs públic, sinó també la ment pública, és a dir, el coneixement públic, les actituds i ideologies; dit altrament, el que anomenem cognició social.

Models de context

Hem après de la psicologia com la gent entén el discurs. En primer lloc, les persones es formen una representació mental de l'activitat vigent i el seu entorn social vigent, com per exemple ser a casa, a l'oficina o al carrer. En enfrontar-se a qualsevol forma de discurs o missatge, es formen més específicament una *representació mental de la situació comunicativa* i representen l'escenari vigent (com el temps i el lloc); es

representen a ells mateixos com a lectors d'un diari o televidents d'un programa; representen qui està parlant o qui ha escrit el text, i quins són els seus propis objectius quan llegeixen un diari, veuen la televisió, escolten un discurs, participen en una classe o un debat, entre d'altres moltes formes de discurs públic en què participen d'una manera més o menys activa o passiva. Aquesta representació mental de la situació comunicativa vigent s'anomena *model de context* o simplement *context de comunicació del receptor*. Aquest model és com qualsevol altra experiència social en què participem en la nostra vida quotidiana.

I de la mateixa manera que els receptors interpreten i actualitzen dinàmicament els seus models de la situació comunicativa, també els parlants o escriptors ho fan en parlar o escriure, tal com hem vist més amunt en tractar el tema del control del context. De fet, en comptes de dir que les elits controlen el context del discurs públic, hauríem de dir que controlen els complexos models dels emissors del discurs públic.

Els models de context tenen un paper crucial en la comunicació. Els models de context dels emissors del discurs, tal com hem vist, controlen com el discurs s'adapta a la situació comunicativa. Passa el mateix amb els models de context dels lectors o televidents d'un discurs públic. Els lectors o televidents tendeixen a adaptar, d'una banda, el que llegeixen, entenen i memoritzen al que ells creuen que són les intencions dels parlants o escriptors, però, d'altra banda, adapten el que llegeixen o entenen als seus propis objec-

“Fins i tot abans de començar a llegir o escoltar les primeres paraules d’un discurs, els receptors ja han inferit un model de context parcial que influirà i guiarà la manera en què el llegiran, l’escoltaran i l’entendran”.

tius, coneixement, opinió, actituds i ideologies d’interessos. És també per aquesta raó que aquest discurs no *causa* automàticament interpretacions específiques.

Dit d’una altra manera, fins i tot abans de començar a llegir o escoltar les primeres paraules d’un discurs, els receptors ja n’han inferit un model de context parcial que influirà i guiarà la manera en què llegiran, escoltaran i entendran el discurs en què estan participant. Durant la interpretació del discurs, elaboraran més en profunditat el model de context.

Com hem dit, els models de context que representen la nostra contínua experiència comunicativa són com qualsevol altra experiència quotidiana. Tan aviat com ens llevem al matí inferim un model mental de nosaltres mateixos, de l’entorn, dels altres participants, de la situació o l’acció, així com de les nostres intencions i objectius. És aquest model d’experiència el que controla tot el que fem de manera que s’adeqüi a l’entorn concret.

Se sap que els models mentals s’emmagatzemen en l’anomenada memòria episòdica, que és part de la memòria a llarg termini on la gent representa les seves experiències personals i autobiogràfiques. Quan recordem alguna cosa del nostre passat, busquem i activem el model mental de la nostra memòria episòdica. Aquests models mentals no solament mostren el que va passar o el que vam fer, sinó també les nostres opinions i emocions sobre el que va passar. Per tant, no són representacions objectives del que va passar, sinó essencialment personals i subjectives, encara que tenen una base social, perquè també la interpretació de les situacions, els esdeveniments o les accions està relacionada, sens dubte, amb el coneixement general que compartim amb altres persones de la nostra mateixa cultura o comunitat.

Models referencials

Els models de context no són els únics models involucrats en la producció i en la comprensió del discurs. Els usuaris del llenguatge també infereixen models mentals de les situacions, els esdeveniments o les accions a les quals es refereix el discurs. Encara més, comprendre i interpretar un discurs significa inferir un model mental de la situació a què es refereix. Mentre que als models contextuals se’ls pot anomenar *pragmàtics*, als models referencials (de vegades també anomenats *models situacionals*) se’ls pot anomenar *semàntics*.

Els models referencials també són subjectius, com ho és tota interpretació del discurs. Podem llegir sobre la crisi econòmica al diari i no interpretar solament el que diu la notícia, sinó també associar aquests conceptes amb la nostra opinió personal o fins i tot amb una emoció.

Un dels principals objectius de tota comunicació és assegurar-se que els receptors comprenen el que els parlants o escriptors volen dir realment. És a dir, això implica que els receptors es formin el model mental que el parlant o l’escriptor prefereix.

Aquí ens trobem amb el que descrivim com a *control mental*, és a dir, el control discursiu dels models mentals dels receptors del discurs públic. Si aquest discurs pot manejar els models mentals dels ciutadans sobre diferents esdeveniments públics, les elits simbòliques hauran aconseguit un dels seus principals objectius comunicatius.

Per poder influir tant en els models contextuals com en els referencials dels receptors, els emissors del discurs públic han d’assegurar-se que el seu discurs està organitzat de manera que sigui més probable donar forma als models mentals dels ciutadans de la manera que les elits simbòliques prefereixin. Com hem vist, habitualment ho fan tractant els temes més influents, els arguments més persuasius o la retòrica més impressionant en tots els nivells del discurs.

Això en si mateix no és un problema, ja que tots ens comuniquem amb la intenció que la gent compregui el que diem i el que volem dir. Això també s’aplica al discurs públic. Tanmateix, si aquests models mentals reflecteixen la manera en què les elits simbòliques volen que interpretem el que passa en el món, aquests models seran, sens dubte, esbiaixats. I si són esbiaixats en interès de les elits simbòliques –i en contra dels interessos dels ciutadans–, la informació o persuasió pot convertir-se en una manipulació. Aquest acostuma a ser el cas, per exemple, de les notícies sobre immigració, en què l’arribada d’un grup d’immigrants es representa com una amenaça o en què el comportament culturalment diferent dels immigrants es representa com a desviat/anormal i, per tant, com a problemàtic.

Coneixement

Els models mentals són representacions subjectives d’esdeveniments únics. Gran part de la comunicació i el discurs, però, no es limita a informar o manipular els receptors sobre un fet particular. Igual que passa amb el discurs educatiu, també hi ha molts altres discursos que tenen com a objectiu influir en el nostre coneixement de manera més general. Això és el que anomenem *aprenentatge*. Llegir un diari, veure la televisió o llegir una novel·la suposa també un aprenentatge sobre el món en general, i no solament sobre el fet en concret. És en aquest sentit que el discurs és crucial en la formació del nostre coneixement general. Una de les maneres en què això passa és a través de la generalitat-

© Laura Cuch

zació dels models mentals. En llegir o escoltar les notícies sobre l'Iraq, la gent generalment aprèn sobre la guerra, les bombes, el terrorisme, l'antiterrorisme, sobre els països de l'Orient Mitjà, els Estats Units, etc. I, igualment, només som capaços d'entendre el discurs i, per tant, d'inferir els models mentals dels esdeveniments del món, si ja tenim una gran base de coneixement.

Això fa que el discurs sigui implícit i incomplet, perquè els usuaris del llenguatge saben que els receptors poden inferir la informació que falti gràcies al seu propi coneixement del món. Els discursos són com els icebergs, en els quals normalment només s'expressa la nova informació, mentre que la informació pressuposada o implicada roman invisible en el text –encara que, òbviament, està present en el model mental del text.

L'educació, la informació, la persuasió i la manipulació són, entre d'altres, formes de comunicació discursiva que suposen la formació i la transformació de representacions generals socialment compartides com el coneixement, per exemple a través de la generalització dels models mentals. De nou, es tracta del tipus de coneixement preferit per les elits simbòliques, el qual en general és un coneixement que s'adiu amb els seus interessos.

Actituds i ideologies

El discurs públic sovint no es limita a la comunicació del coneixement preferit per les elits. No solament tenim coneixement sobre el món, sinó que també tenim *opinions personals* sobre el que passa en el món, tal com hem vist en la formació dels models mentals. Si aquestes opinions són compartides per molta gent i si es tracta de qüestions importants de la vida social, parlem d'actituds; l'avortament, l'eutanàsia, la crisi econòmica o la immigració són temes que generen una gran varietat d'actituds.

Si les elits simbòliques són capaces de formar actituds en els ciutadans sobre temes socials crucials, no és necessari que influeixin en tots i cadascun dels models mentals de cada fet, perquè els ciutadans es formaran un nou model mental de cada tema, d'acord amb les seves actituds més generals i fonamentals.

Finalment, ni tan sols aquestes actituds són l'objectiu final del discurs i la comunicació. Seria fins i tot més eficient si poguéssim no sols influir en les actituds de la gent, sinó també en la seva ideologia.

Per tant, si fóssim capaços d'influir de manera gradual en els ciutadans perquè construïssin, per exemple, una ideologia neoliberal, que alhora organitzés les seves molt diverses actituds sobre el mercat, la feina, les relacions entre l'Estat i

© Stuart Franklin / Magnum Photos / Contacto

Nens immigrants a classe a El Ejido, Almeria, en el marc d'un programa governamental d'ensenyament de l'idioma espanyol. A la pàgina anterior, predicador jueu a l'Speakers' Corner del Hyde Park londinenc.

les empreses, controlàriem eficientment una gran quantitat dels models mentals sobre esdeveniments específics en la societat.

És a dir, el control ideològic és l'objectiu essencial de les molt diverses formes del discurs públic. Quan siguem capaços de formar i confirmar les ideologies de la gent, controlarem indirectament la formació de les seves noves actituds, i aquestes actituds influiran successivament en la formació de models mentals. Aquests models mentals són crucials en la producció i comprensió del discurs i, més en general, en el maneig de la interacció quotidiana.

Amb això completem el cercle del poder discursiu, començant amb el poder de les elits simbòliques per controlar el context de la producció discursiva, que al seu torn controla les formes i el contingut del discurs, el qual controla els models mentals de la interpretació, que finalment controlen i són controlats pel coneixement socialment compartit, les actituds i les ideologies subjacents, i que, novament, influeixen en la conducta de la gent i, per tant, en el seu discurs.

Discurs, poder i legitimitat

Cal repetir que el control ideològic no és necessàriament dolent. La majoria de nosaltres eduquem els nostres fills perquè tinguin ideologies democràtiques. Hem estat influenciats a través de diferents missatges que ens han reeducat per convertir-nos en ciutadans ecològicament més conscients. Podem intentar contribuir a la formació d'una perspectiva feminista en les relacions de gènere, o potser d'una ideologia més social i més conscient de les classes socials. Eduquem els nostres estudiants amb les

nostres perspectives ideològiques sobre la investigació científica, etc.

Per les mateixes raons, no totes les accions de control discursiu i ideològic de les elits simbòliques s'han de veure com quelcom essencialment negatiu. El problema, tanmateix, apareix quan les elits simbòliques abusen del seu poder discursiu, o sigui, quan aquest poder va en contra dels interessos dels ciutadans i a favor dels interessos de les elits. Aquí ens trobem amb la qüestió fonamental de la *legitimitat* i entrem en l'àrea estudiada específicament pels analistes crítics del discurs.

No és fàcil distingir entre els usos de poder discursiu legítims i els il·legítims. Quan exactament la influència d'un professor en els seus estudiants és beneficiosa per als estudiants i quan comença la manipulació? Es pot preguntar el mateix sobre els debats dels polítics al Parlament, sobre els periodistes en informar el públic o sobre les empreses en anunciar els seus productes o serveis. Probablement, no és gaire cínic assumir que la majoria del discurs i la comunicació està al servei dels interessos propis. La majoria de nosaltres moltes vegades intentem persuadir d'altres persones perquè pensin i actuïn com nosaltres volem. Passa el mateix, òbviament, amb les elits simbòliques i, per tant, la diferència entre el control legítim i il·legítim del context, el text i la ment és, probablement, bastant confusa.

Observem un exemple concret de la meua pròpia investigació sobre el racisme i el discurs. Els diaris informen cada dia sobre l'arribada de nous immigrants. Sabem que aquestes notícies han creat sovint actituds negatives cap als immigrants i la immigració, i fins i tot han conduït a ideolo-

“El discurs dominant condiona la formació de prejudicis ètnics i ideologies racistes. Com que aquestes actituds i ideologies són convenientes per a nosaltres, ja que mantenen el control de l'uropeu blanc i perjudiquen els nouvinguts, hem de concloure que aquest discurs és il·legítim”.

gies racistes més fonamentals entre nombrosos europeus blancs. Els periodistes probablement negaran que la manera de cobrir la informació és la culpable d'aquestes tendències racistes. Proclamaran, en canvi, que només informen sobre els fets o culparan els polítics d'aprofitar el tema de la immigració per propagar actituds racistes. Per tant, ¿quan es pot considerar que el fet d'informar sobre nous immigrants és una forma legítima o il·legítima de fer-ho, o fins i tot una pràctica racista de manipulació de les actituds?

Una anàlisi crítica del discurs d'aquesta cobertura mediàtica mostra que aquestes notícies no són descripcions neutrals, i encara menys objectives, dels fets. Els titulars, les metàfores, els adjectius i moltes altres maneres en què es descriu els immigrants o la seva arribada expressen i transmeten, de vegades d'una manera molt subtil, opinions i actituds negatives sobre “els altres”. La immigració s'acostuma a representar com un problema (és a dir, un problema per a nosaltres i no per a ells), formulat metafòricament amb termes com “onades” o “allaus” i emfasitzat retòricament per un joc continu de xifres en què s'especifica quantes persones noves han arribat. Per contra, només cal comparar aquest fet amb la forma en què es parla de l'arribada de turistes o congressistes estrangers, bàsicament com un avantatge econòmic per al país. Atès que la majoria de les anàlisis econòmiques sobre la immigració han mostrat que la contribució dels immigrants a la nostra economia és fonamental, resulta xocant que es tendeixi a representar els immigrants, especialment els provinents de països no europeus, amb termes negatius.

I una vegada que els immigrants són “aquí”, la cobertura informativa negativa no s'atura. Així doncs, aleshores llegim notícies i articles d'opinió sobre els problemes d'integració, les diferències en el llenguatge o la religió, els hàbits culturals i tants altres aspectes que, d'alguna manera, sembla que ens resulten molestos. Un exemple crucial és el tractament mediàtic de l'ús del *hijab* per part d'algunes dones musulmanes. De sobte, moltes de les nostres elits simbòliques, fins i tot algunes d'esquerres, es preocupen de debò per aquesta amenaça tan important a la nostra cultura, o per la dominació de l'home sobre la dona, de vegades fins i tot passant per alt la contínua dominació sobre les dones que existeix a les nostres pròpies societats.

D'altra banda, els veritables problemes dels immigrants amb prou feines són recollits per la premsa, com ara les nombroses maneres de prejudicis, discriminació i racisme a què s'han d'enfrontar cada dia, el continu assetjament de la

policia i els buròcrates, la interminable paperassa que han de dur a terme i els seriosos problemes per aprendre un altre idioma, així com el fet d'intentar trobar una feina decent havent d'acceptar un salari més baix que els treballadors autòctons, d'ésser tractats com a sospitosos a les botigues, d'haver de criar els fills en un entorn tan hostil, i una gran llista d'etcèteres més. Sobre aquesta vida quotidiana dels immigrants i les minories gairebé no apareix res a la premsa. Això són fets. I no s'hi pot llegir gairebé res.

Per tant, com a mínim hem d'afirmar que aquesta cobertura és esbiaixada, egocèntrica, incompleta i, sovint, negativa. Si passa el mateix amb bona part del discurs polític sobre immigració i si aquest discurs arriba als ciutadans, de nou a través dels mitjans de comunicació que no són gaire crítics amb el discurs polític, és pertinent concloure que aquest discurs dominant condiona la formació de prejudicis ètnics i ideologies racistes entre la població en general. I com que aquestes actituds i ideologies són convenientes per a nosaltres, ja que mantenen el control de l'uropeu blanc en les nostres societats i, al contrari, perjudiquen els nouvinguts, hem de concloure que el dit discurs és il·legítim.

Es podrien donar molts altres exemples de dominació discursiva il·legítima, per exemple en la forma en què els llibres de text expressen i comuniquen les ideologies dominants, com es continua estereotipant les dones en formes de text i imatge molt diverses i com els mitjans de comunicació concedeixen un accés preferencial a les elits simbòliques i no a moltes altres persones.

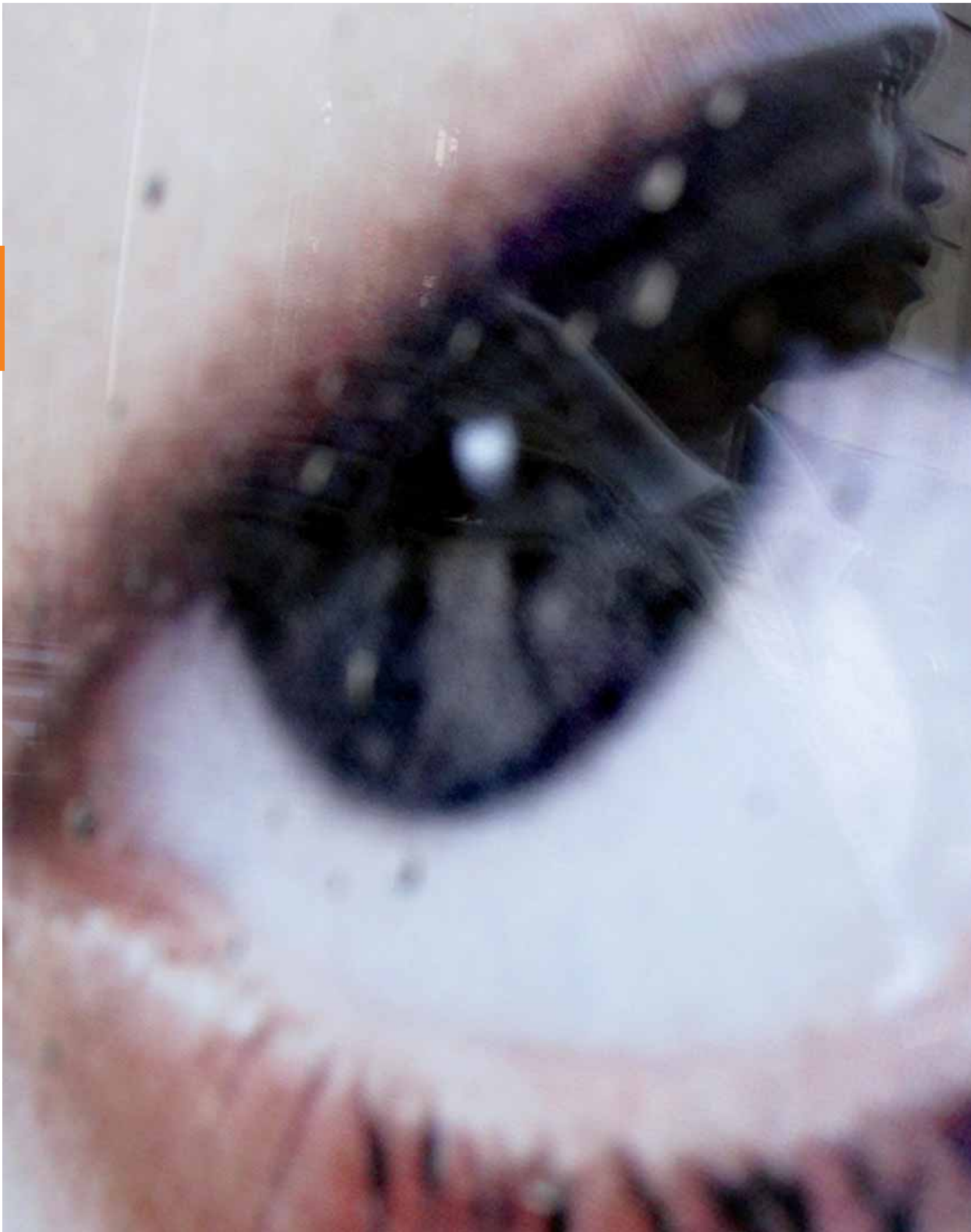
Els estudis crítics del discurs apunten a investigar aquestes pràctiques discursives il·legítimes, ja que són formes de dominació social i política. És el nostre objectiu mostrar les formes subtils en què el poder es reproduïx discursivament en la societat, amb l'esperança que aquestes anàlisis crítiques contribueixin a la formació d'una possible resistència contra aquestes formes de dominació discursiva.

Traducció de l'anglès al castellà per Gemma Rubio. Més informació sobre la investigació de Teun A. van Dijk a www.discursos.org. El autor agrairà els comentaris al seu article a l'adreça vandijk@discursos.org.

Nota

En un dels paràgrafs de l'article he preferit usar solament les formes femenines perquè així, evitant l'ús comú de les formes masculines de les professions i ocupacions, i també el doble ús de les formes masculines i femenines, es noti una mica l'efecte sobre la lectura de l'ús exclusiu d'un gènere gramatical, normalment el masculí. Òbviament, aquest és un dels múltiples tòpics en l'estudi del rol del llenguatge i del discurs en la reproducció del poder, un rol sovint negat per aquells (i fins i tot aquelles) lingüistes que creuen que l'ús del gènere gramatical (masculí) no té res a veure amb les relacions de poder de gènere en la societat.

La ciutat de la por

Polítiques de seguretat: prevenció i repressió

Fotos **Gianluca Battista**

Davant situacions d'inseguretat, presa de la por, la societat aprecia més les actuacions repressives contundents que la reflexió sobre les causes dels conflictes. Sorpren constatar la persistència en l'aplicació d'unes mateixes receptes per al tractament d'una multiplicitat de situacions delictives.

Quina seguretat?

Text **Jaume Curbet** Director del màster en Polítiques Públiques de Seguretat.
Universitat Oberta de Catalunya

Què significa la *seguretat* en un món que es troba sumit en un continu procés d'evolució? Fins i tot en els millors temps, com ens recorda Watts¹, la *seguretat* mai no ha estat res més que temporal i aparent.

La *seguretat* –que s'obté del control del risc– suposa, per a les societats humanes, la capacitat de persistir en les seves característiques essencials davant les condicions canviants –en un inevitable equilibri dinàmic– i, a la vegada, davant les amenaces probables o reals. De manera que aquest equilibri incert entre *estabilitat* i *innovació* resulta una condició indispensable per a la *pervivència* –en les seves essències indestructibles– i, a la vegada, per a l'*evolució* –que permet adaptar-se als nous reptes– de tota societat.

No sembla tenir gaire sentit, aleshores, la reiterada i conflictiva contraposició política entre *seguretat* (estabilitat) i *llibertat* (creativitat), perquè ambdues, en la seva justa mesura, constitueixen ingredients essencials per a qualsevol fórmula de govern que pretengui garantir la convivència i el desenvolupament humans.

Convertits en valors exclusius, tant la *llibertat* –que regeix l'expansió mundial de la xarxa única de comerç i de la xarxa global d'informació– com la *seguretat* –que acapara la praxi política dels Estats–, acaben generant molt sovint un escenari d'infinita *inseguretat social* –deguda als excessos d'una llibertat de mercat sense controls cívics– i d'*inseguretat civil* –deguda a la restricció de drets i llibertats causada per un excés de *seguretat*².

Trías³ ens convida a pensar les coses *a la contra*, o a partir dels seus caràcters ombrívols: no tant la felicitat, com el sofriment; no la llibertat, sinó les formes de servilisme i captiveri; no la justícia, sinó els extrems de desequilibri en la distribució de riquesa, poder o honors que, en forma d'immenses desigualtats, constitueixen el terreny adobat per a les injustícies més flagrants. I, per consegüent, caldria afegir-hi: no la *seguretat*, sinó la *inseguretat*; és a dir, els *riscos* que deriven en *desastres* i els *conflictes* que es materialitzen en vio-

lències; així com les *vulnerabilitats* reals o percebudes que alimenten la creixent demanda social de *seguretat*.

Però, per què entretenir-se a entendre la *inseguretat* si el que volem és *seguretat*? No ens perdrem en les profunditats, aparentment insondables, de les causes que alimenten els riscos i els conflictes? De què ens podria servir un bon diagnòstic si no aporta la solució al problema?

Quan el temor afligeix, la *seguretat* esdevé una necessitat peremptòria, sense importar tant el coneixement de les causes que generen la *inseguretat*. I això té, per descomptat, conseqüències gens negligibles: n'hi ha prou amb un crim de gran impacte mediàtic, per exemple, per provocar una onada de demandes d'enduriment de les lleis penals, de més contundència policial i, amb relativa facilitat, d'aplicació estricta de la cadena perpètua.

Quan, en un moment i un lloc determinats, augmenta sobtadament la percepció social d'*inseguretat*, també ho fa una incontinent passió prescriptiva: tothom sembla saber amb exactitud què és el que cal fer i, davant l'allau de propostes d'acció, s'obren pas en l'opinió pública aquelles que resulten més originals, efectistes i dràstiques. Tenen una especial acceptació les propostes d'actuació repressiva que permetin identificar culpables, individuals o col·lectius i preferentment estrangers, a qui es pugui aplicar immediatament mesures contundents. Aquests “cops de cec”, llançats amb un autèntic desdeny per qualsevol esforç de comprensió de les veritables causes del malestar, i fins i tot contradient tota lògica, semblen aportar assossec momentani a una comunitat enardida, ansiosa de restablir com més aviat millor i gairebé a qualsevol preu l'ordre alterat.

La víctima principal d'aquesta incomprensió profunda dels fets que causen l'ansietat col·lectiva és, sens dubte, la justícia. Indubtablement, la pressa per expulsar la *inseguretat* i restablir l'ordre es compadeix poc amb la prudència, l'assossec, el rigor indagatori i l'equanimitat requerits per a la recerca de la veritat. La *inseguretat* perd així, en la mesura

Les propostes d'actuació repressiva que tenen més bona acollida entre l'opinió pública en moments d'"alarma social" són aquelles que permeten identificar suposats culpables individuals o col·lectius, i encara millor si són estrangers.

que la menyspreem, la seva qualitat principal: indicar-nos els punts de fractura en què esclaten –en forma de violències– els conflictes generats en les relacions socials. De manera que, voluntàriament engegats, quedem condemnats a tractar simples símptomes, a perseguir ombres i, en el pitjor dels casos, a agreujar el problema d'inseguretat amb estratègies de seguretat contraindicades.

Cada violència suposa el punt de combustió d'un conflicte específic, la seva manifestació extrema, que ha de ser tractat amb una estratègia apropiada. Té poc a veure, per exemple, l'assassinat d'una dona a mans del seu marit amb l'atracament a una joieria; o bé una estafa multimilionària, amb l'enfrontament entre bandes rivals. I, malgrat tot, sorprèn constatar –tant en els mitjans de comunicació, com en l'opinió pública i en les autoritats governamentals– la persistència d'una fe de carboner en l'efectivitat miraculosa d'unes mateixes receptes –enduriment de les mesures penals, instal·lació d'elements físics i electrònics de vigilància, ampliació de les plantilles policials, tolerància zero– per al tractament d'una multiplicitat de situacions que no semblen tenir més en comú que la seva qualificació jurídica com a delictes.

Només així s'entén que, després de més de tres dècades de "guerra global contra la droga" –amb una assignació de recursos econòmics i l'ús d'uns mitjans colossals–, ni la xifra mundial de consumidors de substàncies prohibides ni la superfície dedicada a la producció d'aquestes substàncies hagin deixat de créixer, així com tampoc la violència organitzada i la corrupció directament associades a aquest tràfic il·legal. I un camí similar sembla haver agafat la "guerra global contra el terrorisme", empresa pel mateix actor: basada en un diagnòstic incomplet –en la mesura que renuncia dràsticament a entendre'n les causes i només n'afrota els

efectes– que, inevitablement, la condemna a empitjorar el problema que es pretenia resoldre.

No sembla, malgrat tot, que estiguem identificant una simple anomalia en les polítiques de seguretat. Encara menys, tal com es pretén sovint, es tracta d'una obcecació acadèmica pel diagnòstic que obstaculitza l'eficàcia de l'acció contra la inseguretat. La renúncia a aprofundir en el diagnòstic de les causes de l'anomenat "problema de la droga" o del "problema del terrorisme" constitueix una condició prèvia i indispensable per declarar i sostenir, més enllà de les tràgiques evidències del seu fracàs, primer la "guerra contra la droga" i després la "guerra contra el terrorisme".

Així doncs, no s'hi val a ser ingenus. El menyspreu deliberat per un diagnòstic precís dels conflictes que esclaten, massa sovint, en violències, així com la limitació de les polítiques de seguretat a un tractament, no sempre innocu, dels efectes sense ni tan sols procurar acostar-se a les causes de la inseguretat ciutadana constitueix una opció política de greus conseqüències per a la convivència. I, en darrera instància, aquestes polítiques de seguretat han acabat essent més part del problema que no pas de la solució. **M**

Notes

- 1 Watts, A. (2001). *La sabiduría de la inseguridad*. Barcelona: Kairós.
- 2 Manllevo els termes "inseguretat social" i "inseguretat civil" de Castel, R. (2003). *L'insécurité sociale: Qu'est-ce qu'être protégé?* París: Seuil.
- 3 Trias, E. (2005). *La política y su sombra*. Barcelona: Anagrama.

A photograph of a building facade. The building has a light-colored wall with a prominent vertical crack. Two large, vertical columns with a green mosaic pattern are in the foreground, framing the view. In the background, there is a balcony with a metal railing and a window with blue curtains. A person in a dark jacket and light-colored pants is walking away from the camera on a path in the distance. The lighting suggests it might be dusk or dawn.

La ciutat de la por

Una política complexa

Barcelona ha estat pionera d'abordar el fenomen col·lectiu de la por, incloent-hi l'anàlisi de la seva dimensió subjectiva. Els canvis en el sentiment de seguretat depenen tant de la transformació del territori com de la reducció del nombre de delictes.

El fet delictiu i la percepció del risc

Text **Carlos González Murciano** i **Marta Murrià** Investigadors en seguretat ciutadana. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

L'any 1983, l'alcalde de Barcelona va signar un decret mitjançant el qual es constituïa la Comissió Tècnica de Seguretat Urbana. Aquest acte es produïa en un moment històric que es caracteritzà per un increment generalitzat del sentiment d'inseguretat entre la població de les grans metròpolis i conurbacions europees. Al llarg de tota la dècada, les iniciatives per fer front al fenomen de la inseguretat ciutadana es van multiplicar pel continent europeu¹, i és per aquest motiu que resulta tan important que ens interroguem sobre per què el cas *Barcelona* ha passat a convertir-se en un recurs habitual quan es busquen referents en l'aplicació de polítiques de seguretat a l'àmbit local.

La sobtada irrupció del problema de la inseguretat coincidia amb un augment dels furtus a la majoria de les grans ciutats europees i amb els efectes de la crisi mundial de l'energia. Davant la massificació del delictes urbà, molts governants van optar per incrementar el nombre d'efectius policials i van posar en marxa operacions de control del delictes que, en la majoria d'ocasions, només es van poder mantenir durant un període de temps limitat. Aquestes reaccions s'entenen sense més dificultat i semblen respondre a una estructura lògica: quan la delinqüència augmenta, la població se sent amenaçada i té por. El *mecanisme repressiu* començava a girar a tota màquina, però tot plegat no va impedir que la seguretat seguís sent una de les fonts principals de preocupació ciutadana, o que el nombre de persones que demanaven més serveis de seguretat i més *mà dura* es mantingués o, fins i tot, augmentés al llarg dels anys.

La Comissió Tècnica de Seguretat Urbana adoptà una visió pionera en considerar que l'aparició del fenomen col·lectiu de la por a la delinqüència remetia a una realitat molt més àmplia que la mera existència de delictes. Es considerava que, en l'aparició d'aquest fenomen, calia diferenciar una *dimensió objectiva* –l'exposició real i certa a les diverses manifestacions de la delinqüència– i una *dimensió subjectiva* –la vivència de la seguretat per part de la població²–. Amb l'aparició de les enquestes de victimització, l'anàlisi crimino-

lògica va donar un pas de gegant en aquest sentit, perquè mitjançant aquest instrument d'anàlisi es podien relacionar per primera vegada ambdues dimensions de la seguretat³.

Barcelona fou una de les primeres ciutats a realitzar una enquesta de victimització amb l'objectiu d'obtenir un coneixement tan ajustat com fos possible de l'impacte de la victimització en la població, així com d'analitzar els aspectes relacionats amb les sensacions, les opinions i la imatge de seguretat⁴. Des de la creació de l'Enquesta de Victimització i Opinió de la Seguretat de Barcelona (EVB), i fins al moment actual, la realitat delictiva i la vivència de la seguretat a Barcelona han anat evolucionant a mesura que ho feia la mateixa ciutat i el món sencer.

El risc percebut

Al començament dels anys 80 les demandes ciutadanes que reclamaven més seguretat van irrompre com un problema polític de primer ordre a la ciutat de Barcelona, coincidint amb els primers processos electorals democràtics i, molt especialment, amb les segones eleccions municipals. La societat barcelonina estava experimentant una transformació fonamental en molts aspectes de la seva vida: la transició cap a un sistema polític i institucional basat en valors democràtics, la modernització econòmica i l'expansió de la societat de consum. S'aspirava a obtenir una millor qualitat de vida i, per primera vegada, la majoria de la població podia accedir a un àmplia varietat de béns de consum que, fins feia ben poc, havien estat considerats com a articles de luxe limitats a poques persones.

Després d'uns anys d'alta activitat delictiva a la ciutat, al final de la dècada dels 80 i començament dels 90 es produí un notable descens de la delinqüència a la ciutat. Aquesta reducció de l'activitat delictiva es veié reflectida en la percepció dels seus habitants, que començaren a considerar la ciutat i els seus barris més segurs que en els períodes anteriors. Molts són els factors que contribuïren a aquesta millora: es començava a sortir de la crisi econòmica i el model econòmic

“Amb el canvi de segle, la tendència de la delinqüència ha estat a l'alça, coincidint amb l'eclosió del mercat de béns de consum d'elevat contingut tecnològic”.

va canviar de productiu a financer; es terciaritzà l'economia; s'iniciaren importants reformes urbanes de regeneració dels barris; s'encetà un nou cicle demogràfic, caracteritzat per l'increment de l'esperança de vida, la baixada de la natalitat i l'envelliment de la població; i, molt probablement, es notaren els efectes de les primeres polítiques públiques de seguretat de la ciutat. El darrer període d'aquesta fase de baixada es va consolidar durant la segona meitat de la dècada dels 90 gràcies a les enormes inèrcies dels esforços fets en els anys anteriors⁵.

Amb el canvi de segle, la tendència de la delinqüència ha estat a l'alça, coincidint amb l'eclosió del mercat de béns de consum d'elevat contingut tecnològic i amb la proliferació dels efectes personals i dels nous objectes electrònics. Aquest increment de la petita delinqüència, comú a totes les ciutats europees, ha fet augmentar de manera progressiva l'índex de victimització a Barcelona a partir de l'any 2000, tot i que en els últims anys s'ha estabilitzat entorn del 20% (en la primera meitat dels anys 80 va pujar per sobre del 25%, mentre que entre 1996 i 1999 es va mantenir en els seus nivells més baixos per sota del 15%).

Si bé els índexs de victimització a la ciutat s'han estabilitzat, en els darrers anys s'ha incrementat, en canvi, el nombre d'episodis delictius que els ciutadans han posat en coneixement de la policia o dels jutjats. Segons l'EVB, les víctimes de la delinqüència denuncien cada any aproximadament el 40% dels episodis delictius que han patit. Aquesta proporció s'ha incrementat en els darrers anys i és especialment elevada per a aquells fets que comporten unes majors pèrdues econòmiques i morals per a les víctimes (robatoris, estrebades, atracaments i agressions).

Ara bé, si la denúncia dels delictes més greus és habitual, no ho és tant la d'aquells fets que, malgrat ser considerats delictes, no s'arriben a consumir (intents de robatori i amenaces). Això significa que hi ha una diferència molt important entre la confiança en l'actuació policial en el control dels delictes greus i l'eficàcia que se li atribueix en la gestió de la por que generen intents i amenaces, la qual cosa no deixa de ser significativa, ja que la por al delictes és un problema tan important com la probabilitat real de ser víctima de la delinqüència.

La vivència dels espais públics

L'augment de la delinqüència, la crisi de confiança dels ciutadans davant d'uns models d'intervenció pública que s'havien mostrat poc eficaços, i un augment de les problemàtiques relacionades amb la marginació social, havien fet que

la població se sentís amenaçada en el seu instint de seguretat, fins al punt que aquesta percepció afectaria sensiblement la convivència i la cohesió social a la ciutat. Com va posar de manifest la Comissió Tècnica de Seguretat Urbana de Barcelona, el nivell de seguretat que els veïns de la ciutat atribueixen al seu barri de residència remet a alguna cosa més que a la por al delictes, és un baròmetre sobre la qualitat de vida al territori i sobre la cohesió social de la ciutat⁶.

Barcelona no és una realitat homogènia; ben al contrari, la ciutat resulta una estructura complexa que presenta diferències significatives que poden incidir en la distribució diferencial del *risc real* i el *risc percebut*. En efecte, els barris són molt més que meres estructures urbanes, en aquests s'hi despleguen les relacions socials dels ciutadans, s'hi concreten els aspectes positius i negatius de la convivència, i s'hi cristal·litzen les pors i les seguretats de la població. Els espais que es perceben com a segurs són aquells que permeten la seva apropiació col·lectiva, que són propers i coneguts, que afavoreixen les relacions comunitàries, que es relacionen amb usos i activitats asseguradores, i en què hi ha presència de gent estereotipada com a “segura”. Per contra, els llocs que es viuen com a insegurs són els més llunyans, grans i desconeguts (on són més difícils les relacions comunitàries), també els perifèrics (però també els centrals degradats), i els que s'associen amb gent desconeguda i usos o activitats perillosos o molestos. De la mateixa manera, els canvis en el sentiment de seguretat depenen tant dels processos de canvi i de transformació d'aquests territoris com de la reducció –real o percebuda– del nombre de delictes. La governabilitat de la seguretat ciutadana esdevé d'aquesta forma una política social complexa, on les tàctiques de prevenció del delictes dels operadors tradicionals (policia, justícia i presons) conviuen amb les pràctiques de prevenció social i de promoció del territori que realitzen els serveis municipals (serveis socials, educació, sanitat, habitatge...)⁷.

Els nivells de seguretat eren força baixos entre 1984 i 1988, quan s'encetaren les noves polítiques de prevenció. D'aleshores ençà, el sentiment de seguretat va començar a pujar, i molt especialment a partir de 1992. Eren els anys d'un estat de gràcia col·lectiu de tota la ciutat i d'implementació decidida de les polítiques de prevenció (fins i tot es parlaria d'un *model Barcelona* en els fòrums internacionals).

Probablement el fenomen més característic de la recent evolució de la inseguretat ciutadana a Barcelona són els canvis en la manera d'entendre la seguretat per part de la població. Després d'anys de millora progressiva, els nivells de seguretat dels barris de Barcelona empitjoren lleugerament

TOUS

L'eclosió del consum que es va produir els primers anys 80 i el nou salt registrat amb el canvi del segle, centrat en els objectes personals i tecnològics, va portar a un auge dels delictes i a l'increment de les demandes de seguretat. A la imatge, joieria del Passeig de Gràcia. A la fotografia que obre l'article, el pont del Dragó, a la Meridiana, un indret considerat poc segur pels veïns.

amb l'entrada del nou segle, coincidint amb un important període de transformacions socials. El creixement demogràfic de la ciutat (augment de la població gran i de la població infantil i juvenil); l'augment i la diversificació de la població estrangera, amb un flux especialment intens en els darrers anys; la consolidació del turisme com un dels sectors clau de l'economia de Barcelona; les grans operacions i actuacions urbanístiques, que han transformat el paisatge de la ciutat; l'ampliació de la ciutat funcional més enllà dels seus límits administratius, per la separació entre els llocs de treball, residència i estudis. Tot plegat ha generat noves situacions que deriven en problemes de convivència per l'ús d'uns espais públics que són limitats i que s'han convertit avui en la font principal de conflictivitat ciutadana i d'inseguretat. Atès que l'evolució del sentiment de seguretat s'ha impulsat amb les realitats emergents a cada districte, la gestió municipal d'aquestes problemàtiques ha esdevingut un repte crucial per a les polítiques de prevenció.

Garantir la convivència

El fet que les incerteses i el ritme de canvi frenètic siguin una part indestriable de l'experiència de la modernitat fa necessari un exercici mínim de prospectiva, que ens ajudi a conèixer l'abast i la incidència real d'aquestes transformacions, a detectar les tendències que amb caràcter simptomàtic poden dibuixar els futurs de la seguretat i de la convivència, i a pensar noves fórmules que ens permetin governar democràticament aquesta complexitat.

Les possibilitats d'una bona convivència estan, per tant, estretament relacionades amb l'acord entre els interessos diversos que s'han d'organitzar per tal que aprenguem a compartir un mateix espai. De manera que el reconeixement de la diversitat i el conflicte pugui ser compatible amb la recerca de les petites i grans seguretats vitals. En aquest context, la seguretat ciutadana emergeix com el resultat d'una negociació constant entre la realitat de la nostra vida (insegura) i la imprescindible convivència (difícil perquè som desiguals).

Notes

- 1 Zauberman, R. (dir.) (2008). *Victimization et insécurité en Europe: Un bilan des enquêtes et de leurs usages*. París: L'Harmattan.
- 2 Curbet, J. (2006). *La glocalización de la (in)seguridad*. La Paz: Ministerio de Administraciones Públicas-IGOB-Plural editores.
- 3 Robert, P. (2003). *El ciudadano, el delito y el Estado*. Barcelona: Atelier.
- 4 L'EVV es realitza des de 1984 amb caràcter anual. Aquesta continuïtat l'ha convertida en una de les sèries analítiques sobre la seguretat urbana més àmplies realitzades mai per un govern local, i dota la ciutat de Barcelona d'una sèrie de dades sobre la realitat delictiva a la ciutat i als seus barris i sobre la vivència de seguretat dels seus veïns de més de 25 anys.
- 5 Sabaté, J. (2005). *L'enquesta de victimització de Barcelona i de l'Àrea Metropolitana, vint-i-dos anys: Una proposta d'anàlisi de la seguretat urbana des de l'administració local*. Barcelona: Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.
- 6 Lahosa, J.M. i Molinas, P. (2003). *La seguretat, un compromís de la ciutat: Model Barcelona*. Quaderns de gestió. Aula Barcelona.
- 7 Curbet, J., González, C. i Murrià, M. (2007). *Inseguretat ciutadana, el fet i la percepció. L'estat de la seguretat ciutadana a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2007*. Informe de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

A photograph of a man sitting on a sidewalk, looking back over his shoulder towards the camera. He is wearing a light blue and white striped short-sleeved shirt and dark blue jeans. In the background, three police officers in dark uniforms with red accents are standing near a white van. The scene is outdoors on a paved sidewalk next to a building with a wooden wall and a dark grey door. The overall mood is somber and reflective.

La ciutat de la por

Culpar les minories

La legislació penal de cada país defineix quines accions constitueixen delictes i, per tant, qui podrà ser considerat un delinqüent i qui una víctima. En aquest procés de definició i aplicació de la justícia, la societat tendeix a crear bocs expiatoris.

Víctimes, delinqüents i bocs expiatoris

Text **Lola Vallès** Antropòloga. Responsable d'investigació i cooperació internacional de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya

Ours is, again, a time of fears
Bauman, 2006

Treballaven en un taller tèxtil confeccionant tot tipus de roba. Havien vingut a Europa buscant un futur millor, buscant una feina que els donés diners per mantenir-se a ells i els familiars que s'havien quedat a casa. Però un dia, de sobte, va entrar al taller un grup d'homes i dones uniformats. Portaven armes –encara que no les van usar– i els van convidar a sortir del taller. Els van dir que venien a salvar-los d'una feina d'esclavitud. Sense previ avís, van haver d'abandonar el seu lloc de treball, alguns també casa seva. Clausuraven el taller perquè era il·legal i detenien els seus caps, els quals els havien donat feina perquè eren xinesos, perquè eren dels seus. Van anar sortint del taller al carrer, perplexos. Quant de temps duraria, allò? Quan podrien tornar a treballar?

Alguns se'n van anar ràpid cap a casa seva o a casa de familiars, ja que tenien por que els retornessin al seu país. Però, passades les primeres hores, es va començar a estendre el rumor que no podrien tornar a la feina: els seus caps eren a comissaria acusats d'atemptar contra els drets dels treballadors. I ells... Quina culpa tenien? Per què els havien tret la seva única seguretat? Qui els donaria feina, ara? Qui els donaria un sostre?

La coneguda com a Operació Wei es va dur a terme el 16 de juny de 2009 a la ciutat de Mataró. Després d'un desplegament policial impressionant es va tancar una operació sorpresa contra setanta-dos tallers tèxtils xinesos de la capital del Maresme. En van detenir els propietaris i en van "alliberar" els empleats de l'explotació laboral. Van tancar els delinqüents, van redimir les víctimes. Però les víctimes de l'explotació, de sobte, es van trobar sense feina, sense ingressos per mantenir-se a ells i les seves famílies, sense habitatge. Els seus "salvadors", tot i que sense voler-ho, els havien deixat sense tot això. No entenien quina justícia era aquesta que els deixava al carrer sense previ avís. Havien preparat una intervenció per sorpresa, ja que volien assegurar-se l'èxit de l'operació. Per por que es filtrés l'actuació policial, no s'havia avisat les autoritats locals,

que es van trobar amb centenars de ciutadans xinesos deambulant pel carrer, sense feina, sense recursos, alguns sense un lloc on viure.

La policia és l'agència encarregada de fer complir la llei. Una llei que traça la línia entre allò que és legal i allò que no ho és, entre els que infringeixen la llei, els delinqüents, i els que pateixen les conseqüències d'aquesta infracció, les víctimes. Però, en el cas dels treballadors xinesos, que potser no eren més víctimes després de perdre la feina? Ells s'ho pensaven. Molts no se sentien explotats; a la Xina sí que ho estaven, per això van marxar cap a Europa. La decisió d'intervenir sobre els tallers per evitar l'explotació laboral dels seus treballadors també sembla que respon a algun tipus de demanda ciutadana. En aquest cas, potser els empresaris autòctons del sector tèxtil de la zona van pressionar perquè s'hi intervingués de manera contundent i evitar la competència dels tallers tèxtils regentats per xinesos.

Bauman¹ ens recorda que els ciutadans, com a víctimes potencials, podem sentir dos tipus de perills. Els més directes i palpables són les amenaces contra el propi cos i contra allò que posseïm, la por de ser lesionats o agredits o que ens robin; és a dir, les amenaces contra la "seguretat personal". Altres perills són de tipus més general, ja que no posen en perill coses concretes, sinó que amenacen l'ordre social que ens assegura el manteniment, per exemple, d'uns ingressos o una feina que ens permeten viure. Es tracta d'una amenaça a aquella seguretat que ens fa immunes a la degradació i a l'exclusió i assegura la nostra posició en la piràmide social i la nostra identitat, és a dir, la "seguretat en la societat". En el cas dels treballadors dels tallers xinesos, la justícia va intervenir per protegir la seva seguretat personal. No obstant això, amb aquesta acció, va descuidar la seva seguretat en la societat.

Una de les funcions de l'Estat és protegir els ciutadans contra la inseguretat; aquesta és una de les promeses que apareixen sempre en les campanyes electorals. Tanmateix, en no poder complir amb aquesta promesa, especialment amb relació a la "seguretat en la societat", l'Estat es veu obligat a referir

aquesta promesa exclusivament a la “seguretat personal” i, per tant, concentra la majoria de les actuacions de la justícia a protegir individualment els ciutadans, com va passar en l’Operació Wei.

La “creació” de víctimes i delictes

Reprenem la reflexió sobre la doble victimització dels treballadors xinesos. Eren víctimes de l’explotació laboral i amb la intervenció de la justícia van perdre la seva posició social. Pot el compliment estricte de la llei crear noves víctimes? Vegem la definició de víctima de delicte que ens proporciona Nacions Unides: “S’entén per víctimes les persones que, individualment o col·lectivament, han patit danys, incloent-hi lesions físiques o mentals, patiment emocional, pèrdua financera o menyscabament substancial dels seus drets fonamentals, com a conseqüència d’accions o omissions que violen la legislació penal vigent en els Estats membres, inclosa la que proscriu l’abús de poder”². És la legislació penal vigent en cada país, doncs, la que defineix quines “accions o omissions” constitueixen delicte; per tant, també defineix qui podrà ser considerat delinqüent i qui una víctima.

Estrictament parlant, les societats “creem” delictes quan legislem. Per exemple, si s’aprova una nova legislació penal contra la contaminació, llavors apareixeran noves conductes delictives que abans no eren considerades infraccions ni eren perseguides pel sistema penal. Si, al contrari, la legislació contra el consum de marihuana o contra la prostitució es deroga, és a dir, es despenalitzen aquests supòsits abans perseguits, simplement desapareixeran molts tipus de delictes que hi estaven relacionats. Un altre exemple: en moltes societats hi ha persones que ataquen la seva parella si descobreixen que aquesta té un *embolic*. Algunes societats ho consideren un delicte, d’altres ho reproveixen però ho consideren comprensible, i fins i tot n’hi ha que ho consideren una conducta d’honor.

La conclusió és, doncs, que el fet que una conducta sigui definida com a delicte i, en conseqüència, sigui perseguida pel sistema penal, depèn de quin significat hi doni la majoria de la societat i que aquest significat sigui recollit per la legislació penal. No defensem pas un relativisme moral, però sí que volem reflexionar sobre el valor absolut de les normes que es basen en com hauria de ser el món, en comptes de referir-se a com és el món real.

Però, a través de quin mecanisme arriba la societat a considerar com a reprovable el fet que una persona pegui a la seva parella, sigui quin sigui el motiu? El procés de definir una acció com a delicte forma part d’un procés social més ampli: el de definir i intentar suprimir la desviació social. La desviació es defineix socialment quan certes conductes són

“Amb la intervenció de la justícia, els treballadors xinesos de Mataró van perdre la seva posició social. Pot el compliment de la llei crear noves víctimes?”

declarades “dolentes” i, en conseqüència, s'intenta minimitzar-les o eliminar-les.

Segons Becker³, són els grups socials els que creen la desviació en crear les normes la infracció de les quals constituirà una desviació i aplicant aquestes normes a determinades persones que seran etiquetades com a desviades o *outsiders*. Aquest autor apunta un altre nivell de selecció: el grau en què un acte és tractat com a desviat també depèn de qui comet aquest acte i de qui s'hi sent perjudicat. Així doncs, les normes tendeixen a aplicar-se més a unes persones que a unes altres. Podem esmentar l'exemple dels Estats Units, on la llei s'aplica de manera diferent sobre negres que sobre blancs. Tothom sap que un negre del qual se sospita que ha atacat una dona blanca és molt més probable que sigui castigat que un blanc que cometi el mateix delictes. Però, paradoxalment, un negre que assassina un altre negre té menys probabilitats de ser castigat que un blanc que comet un assassinat; el tipus de víctima també influeix en el tipus de reacció del sistema penal.

Si ens remuntem en la història del sistema penal, veiem que en els segles XVIII i XIX les diferències de rang i estatus social formaven part de la cultura jeràrquica de la societat i es traduïen en aplicacions diferents de la llei penal. Així doncs, els nobles eren tractats de manera diferent que els comuns. Per exemple, eren multats en comptes de fuetejats, i decapitats en comptes de penjats, o tenien condicions distintes si es quedaven en captivitat. Les diferències d'estatus es consideraven llavors una base legítima per rebre un tracte penal diferenciat (aquestes diferències incloïen les categories local / estranger, classe alta / classe baixa, conegut / foraster).

Aquest tipus de diferències no són acceptables avui dia en els proclamats estats democràtics i de dret, i ja no es troben en les nostres legislacions. Tanmateix, les diferències culturals i de classe continuen operant, encara que de manera més subtil i menys visible. Segons Garland⁴, la dificultat principal per eliminar aquestes diferències és la pervivència dels mecanismes informals que operen a través dels prejudicis que afecten el tracte que dona el sistema penal a determinats grups ètnics i d'estatus, fins i tot després que aquesta discriminació s'hagi il·legalitzat. Aquest fet mostra el profund arrelament dels patrons culturals i la seva resistència al canvi.

En la definició d'una conducta com a delictes també juga un paper important el poder. Els individus i els grups construeixen normes de conducta a partir dels seus propis valors morals i interessos i competeixen entre ells perquè aquestes normes siguin recollides en la legislació penal i perquè el sistema penal actuï quan algú les infringeix. La probabilitat que tinguin èxit, en aquesta competició, està

directament relacionada amb el nivell de poder que posseeixen: com més capacitat d'influència tinguin, més coincidència hi haurà entre els seus valors i interessos i els de la llei i la seva aplicació. En aquest sentit, tornant al cas amb què hem iniciat aquesta reflexió, en l'Operació Wei pot explicar-se que la justícia defensés els interessos dels empresaris tèxtils autòctons enfront de la competència xinesa perquè aquells posseeixen, sense cap dubte, més influència i poder per exercir pressió sobre les autoritats.

Que facin fora els culpables!

Les persones tenim tendència a buscar culpables dels nostres mals fora de nosaltres mateixos, en terceres persones a les quals transferim la culpa; això és el que la teoria psicoanalítica denomina un mecanisme de projecció, que consisteix a projectar cap enfora, cap a altres individus o grups, les nostres pors o culpes. Busquem un *boc expiatori*, un grup o un conjunt d'individus a qui poder culpabilitzar d'aquesta inseguretat que sentim en relació amb la nostra persona o la nostra posició en el món. Intentem transferir les nostres pors separant el bé del mal i identificant individus que representarien aquesta maldat. Els podem elegir pels seus comportaments, però també seguint altres criteris.

Aquestes formes de projecció de les nostres pors poden ser perilloses quan procedeixen d'una col·lectivitat sencera i es dirigeixen a minories i grups marginals, en tot cas sempre a aquells que apareixen com a diferents de la majoria. Al llarg de la història podem trobar exemples d'utilització d'aquest mecanisme amb conseqüències dramàtiques. En el Renaixement, a Europa, prop de mig milió de persones van ser executades, acusades de bruixeria. Durant la Segona Guerra Mundial, Hitler va definir la desviació basant-se en la raça i va condemnar els jueus a l'extermini.

Szasz⁵, en la seva teoria del boc expiatori, considera que hi ha una necessitat fonamental en les persones de confirmar que som bones, innocents i normals i que ho fem designant individus o grups que es desvien d'aquesta “normalitat” en qualsevol sentit com a dolents o pecadors. El boc expiatori actuaria com la personificació simbòlica de la culpa i el pecat, de tal manera que, quan se'l sacrifica, els altres queden absolts de la culpa. A la Bíblia en trobem el cas més conegut, el de Jesús, que va carregar amb els pecats de tota la humanitat per redimir-los.

Des de l'antropologia i la història s'han documentat històries semblants de bocs expiatoris en diverses cultures. Totes les formes de discriminació, tant si es basen en la raça com en el color de la pell o en estils de vida diferents o en altres religions, són en essència variants del mateix fenomen. D'aquesta manera, totes les persones discriminades

poden agrupar-se sota l'epígraf de bocs expiatoris, tant si ho són per característiques congènites (com la raça o el color de la pell), per atributs adquirits (com la religió o l'orientació sexual) o per una peculiaritat que els atribueixen els altres (com és el cas de les bruixes o els malalts mentals). Les víctimes de discriminació són l'equivalent modern dels sacrificis rituals del boc expiatori.

El fet que resulti molt improbable, sinó impossible, trobar els veritables causants de la nostra inseguretats, influeix que, davant la impossibilitat de trobar-ne els culpables, acabem carregant la culpa a un col·lectiu fàcil d'identificar i profer, el qual convertim en el boc expiatori de la inseguretats ciutadana. Fa uns anys ho van ser els toxicòmans, actualment ho són els immigrants i les minories ètniques. En aquesta projecció cap enfora tenen un paper important els *mass media*, que faciliten la projecció de la por en tipus d'individus o grups que pertanyen a minories.

Protagonistes de la notícia

El Migracom⁶, observatori i grup d'investigació sobre migració i comunicació, va fer un estudi sobre el tractament informatiu de la immigració a Espanya des de l'any 2002 fins al 2007, sobre una mostra dels mitjans de comunicació espanyols que tenen els màxims índexs d'audiència. De l'estudi es desprèn que guanya pes la presència de la immigració en un bloc de successos en què es destaquen temàtiques com la violència de gènere, en la qual està implicada la població immigrant, del costat masculí, del femení o d'ambdós. A la televisió, als immigrants se'ls continua mostrant lluny i en grups. El protagonisme dels immigrants en les informacions que tracten sobre ells és mínim a la premsa i insignificant a la ràdio i la televisió. Parlen per ells els polítics, els responsables de les organitzacions, els membres de la seguretat de l'Estat i altres persones de la societat civil. Només en dos de cada deu unitats informatives, les fonts informatives per opinar o donar la versió dels fets sobre temes relacionats amb els processos migratoris són els mateixos immigrants.

Els mitjans de comunicació continuen sense fer pedagogia de la realitat migratòria. Amb prou feines informen del context sociològic que envolta el procés migratori. Tampoc no s'interessen per explicar les causes de l'emigració des dels països d'origen. Els telenotícies dediquen un temps informatiu important a l'associació de la immigració amb certs successos o actes delictius en què apareix implicada la població denominada com a immigrant i/o vinculada pel país o zona d'origen, bé com a presumptes delinqüents o criminals o bé com a víctimes.

L'informe destaca els canvis produïts en els mitjans de comunicació durant períodes electorals o preelectorals. En aquests períodes, doncs, augmenta el nombre de discursos més directes i discriminatoris. Per exemple, augmenten les associacions indègudes entre immigració i delinqüència. Vegem-ne un exemple de la premsa: "El PP promet un pla de xoc per pal·liar els efectes de la immigració" era el titular sobre les propostes d'aquest partit polític que el diari ABC va publicar el 23 de maig de 2007. En el desenvolupament textual s'informava que "Alberto Fernández va anunciar que, si governa Barcelona, dedicarà la primera setmana a presentar un pla de xoc sobre immigració". L'associació entre immigració i vio-

“Els grups majoritaris incorporen els prejudicis persistents entorn de les minories ètniques i dels estrangers i acaben creient que aquestes creences són fruit de les seves pròpies experiències”.

lència quedava clara, però no solament per part del polític, sinó també per part de la línia editorial del diari, ja que, a la mateixa altura visual que el fragment reproduït, hi apareixia el titular d'una segona notícia: “Trías defensa la instal·lació de càmeres de videovigilància als carrers més conflictius”.

Els manuals sobre el tractament de la immigració suggereixen que les notícies sobre la immigració han d'abondar en profunditat els contextos sociològics i la vida quotidiana dels immigrants. Tanmateix, poques vegades són notícia informacions sobre el dia a dia dels immigrants en la seva vida domèstica, laboral, festiva o cultural. Aquests detalls solen ser abordats com a nota positiva o anecdòtica, complementaris a les altres informacions habituals, com l'Operació Wei, que solen ser més impactants. Per als mitjans, és notícia l'immigrant com a delinqüent o com a víctima, però no els contextos sociològics de l'arribada ni les dinàmiques quotidianes una vegada es troben “entre nosaltres”. Aquestes dades són imprescindibles per formar els receptors de la població autòctona sobre la realitat migratòria i evitar els estereotips erronis dels “altres”.

El “delicte” de ser immigrant

La qüestió de la relació entre immigració i delinqüència, o entre minories ètniques i inseguretat, va entrar de ple en el debat públic a partir dels anys noranta. Paral·lelament, els estudis criminològics han recobrat l'interès per aquest tema i s'han realitzat investigacions basades principalment en estadístiques oficials procedents de les detencions policials, dels tribunals i de l'Administració penitenciària. Aquestes dades no han estat contrastades encara amb enquestes de victimització o autoinculpació a gran escala, centrades en la població immigrant o pertanyent a minories ètniques, que donarien una imatge més real de la delinqüència existent. Per reflexionar entorn de la idea de Garland, citada anteriorment, segons la qual les diferències culturals i de classe continuen operant dins el sistema penal, recollirem alguns factors que intervenen en la sobrerrepresentació dels immigrants i les minories en el dit sistema.

El sexe i la franja d'edat on hi ha majors percentatges de delinqüència coincideixen amb el sexe i la franja d'edat on trobem més representants dels grups d'immigrants.

Si analitzem la delinqüència coneguda en la majoria de societats occidentals i, en concret, el grup de persones que delinqueix, veurem que la característica que més es repeteix és que són homes i que són joves. Per tant, el grup més criminogen estaria constituït per homes joves. Paral·lelament, si analitzem el col·lectiu d'immigrants que resideix a Espanya,

veurem que majoritàriament està format per homes joves. Així doncs, l'edat mitjana dels immigrants procedents de l'Àfrica és de 28 anys, i entre els iberoamericans i ciutadans de l'Europa de l'Est, de 32 anys⁷.

Els membres de minories ètniques són més vigilats i identificats a causa de l'aplicació de les lleis de control de la immigració.

La infracció de les lleis d'immigració és una infracció administrativa –amb alguna excepció que comentarem més endavant–. No es tracta d'una infracció penal; és a dir, no és un delicte. No obstant això, molt sovint, quan la policia identifica i/o deté un immigrant en situació irregular, li dóna el mateix tracte que si es tractés d'un delinqüent, fins i tot sense existir cap infracció penal. Un segon problema és que davant els ulls de la ciutadania es va reforçant una imatge de l'immigrant com a criminal. A més, la visibilitat d'aquests grups és més gran perquè sovint presenten característiques externes diferents de les de la majoria autòctona.

Un exemple el trobem als centres d'internament d'estrangers en situació irregular que esperen ser deportats. Aquests centres tenen un règim molt similar al d'una presó, però els interns tenen menys drets que els presos comuns. Molts d'ells tenen una història de llarga residència al país on són internats i formaven part d'una de les minories establertes al país. En aquests centres conviuen delinqüents amb individus l'únic conflicte dels quals amb la llei és la situació irregular com a immigrants.

Recentment a Itàlia la immigració clandestina ha deixat de ser una infracció administrativa per esdevenir una infracció penal. El Senat italià va aprovar, el 2 de juliol de 2009, la llei de seguretat, que introdueix el delicte d'immigració clandestina i crea les polèmiques patrulles de ciutadans contra la delinqüència. Amb la nova llei, l'immigrant indocumentat pot rebre una multa de cinc mil a deu mil euros i ser expulsat. La permanència màxima en centres d'internament d'estrangers s'allarga i passa de dos a sis mesos. Aquest cas és un exemple molt clar de com a través de la legislació penal s'ha construït un nou “delinqüent”. Em pregunto qui són les víctimes del delicte d'immigració clandestina. Una vegada més, els delinqüents i les víctimes es confonen.

La presó s'utilitza de manera més contundent amb els immigrants: presenten ràtios més altes de presó preventiva i tenen més dificultat per accedir a beneficis penitenciaris.

A Europa hi ha hagut un increment molt important, des dels anys noranta, del nombre de presos estrangers, particularment a la presó preventiva i en joves. A Espanya és a partir de l'any 2000 quan l'increment del nombre de presos preventius estrangers es dispara, alhora que el nombre de pre-

A la pàgina anterior, intervenció de llaunes de beguda a venedors il·legals durant les festes de Sants, el mes d'agost passat. A la pàgina 58, control d'emigrants al port barceloní. A l'obertura de l'article, intervenció dels Mossos d'Esquadra per ordre judicial en una setantena de tallers tèxtils clandestins de Mataró, el 16 de juny de l'any passat.

ventius nacionals es redueix de manera important, fins al punt que, actualment, hi ha més presos preventius estrangers que nacionals. Quant al total de presos que compleixen condemna (condemnat), la tendència és la mateixa, encara que el percentatge en relació amb els nacionals no és tan alt.

Entre les explicacions que es donen a aquesta explosió en el nombre d'interns estrangers, hi trobem el tipus de delictes responsables de l'augment de la població penitenciària en les últimes dècades: el tràfic de drogues i els delictes contra la propietat són el tipus de delictes que causen més detencions d'estrangers. Es tracta de delictes contra la "seguretat personal", que, com ja hem dit, són els que més

els estrangers *a priori* tenen un risc més elevat de ser sentenciats a presó preventiva, sobretot perquè no disposen d'un lloc permanent de residència. Es tracta d'una discriminació indirecta; és a dir, formalment el tracte que es dona als detinguts és el mateix, no hi ha lleis distintes per a grups distintos, però en la pràctica la llei és discriminatòria en la seva aplicació perquè, per exemple, s'aplica principalment a persones sense un domicili estable o sense una feina fixa. Les normes són formalment neutrals, però indueixen el sistema de justícia penal a una pràctica esbiaixada.

La conclusió és, doncs, que hi ha una discriminació indirecta en l'aplicació de les normes penals, que es reflecteix en

L'estat de dret ja no accepta el tracte diferenciat dels delictes segons l'estatus, però perviuen mecanismes discriminatoris informals que perjudiquen certs col·lectius. A les imatges, immigrant asiàtic a Badalona, Fèlix Millet sortint de la Ciutat de la Justícia i petita delinqüència a la Rambla.

persegueix l'Estat. Un dels desencadenants és l'aplicació d'una política repressiva contra els mercats de la droga, en els quals l'oferta és gestionada principalment per persones pertanyents a minories ètniques. A Catalunya, set de cada deu estrangers que són a la presó hi són per aquests dos tipus de delictes. Un altre motiu que explica l'augment de la presència d'estrangers a la presó, en aquest cas dels que compleixen una condemna, és que tenen més dificultats per accedir als beneficis penitenciaris en general i a la llibertat condicional o els permisos de sortida. Per tant, el fet que l'estada dels estrangers a la presó sigui més llarga fa incrementar la proporció d'estrangers a la presó.

La diferència més significativa es troba a la presó preventiva. Les condicions legals estan construïdes de manera que

la sobrerrepresentació d'immigrants i minories en el sistema de justícia penal.

En el sistema penal hi ha diversos nivells de discrecionalitat on les institucions o les persones prenen decisions que poden estar basades en els seus prejudicis i que, al final, poden constituir un filtre que vagi seleccionant, en les distintes fases del sistema penal, els que seran perseguits, detinguts, processats i empresonats. El primer filtre és la decisió sobre quines conductes antisocials es tipifiquen com a delictes i quina pena se'ls atribueix; després hi ha la decisió de quins delictes es perseguiran més; l'elecció de quins grups seran més vigilats i identificats; les decisions al jutjat de guàrdia: temps de detenció, accés a un advocat de pagament o de torn d'ofici, fiança, accés a un intèrpret, etc.;

les decisions en els tribunals: tipus de pena que sol·licita el fiscal, aplicació de circumstàncies agreujants o atenuants, substitució de la pena de presó, etc.; les decisions durant l'empresonament: classificació inicial, accés a treball o a activitats, valoració de l'equip de tractament, etc.; i, finalment, les decisions al jutjat de vigilància penitenciària: accés al tercer grau i a permisos, concessió de la llibertat condicional, etc.

A Espanya la legislació penal fixa en tres anys la condemna màxima per delictes financers, però són delictes poc perseguits perquè impliquen investigacions molt complexes. En canvi, el delictes de tràfic de drogues a petita escala està molt

les minories ètniques és també una profecia que s'“auto-compleix”. Com que no comprenen els mecanismes legals i socials subjacents, els grups majoritaris incorporen els prejudicis persistents entorn de les minories ètniques i els estrangers i acaben creient que aquestes creences són fruit de les seves pròpies experiències i no dels seus prejudicis. Així doncs, si més d'un terç de la població penitenciària als països de la Unió Europea pertany a minories ètniques i/o són estrangers, el ciutadà mitjà no qüestionarà aquesta situació, sinó que la interpretarà com una prova que les minories i els estrangers són “delinqüents”; és a dir, prendrà la conseqüència com la causa i la profecia es complirà.

perseguit. Un exemple paradigmàtic és la Sentència 982/2005 del Tribunal Suprem, que va condemnar un africà que havia venut heroïna per valor de cinc euros a tres anys de presó.

Els moments d'incertesa econòmica amb crisi i pèrdua de llocs de treball, com l'actual, contribueixen que els ciutadans mostrin una gran reticència que els estrangers siguin posseïdors dels mateixos drets que ells. De la mateixa manera, per conveniència política, s'estén el rumor que els immigrants contribueixen a la desocupació i a la delinqüència, la qual cosa representa una amenaça per als ciutadans autòctons. La societat aleshores tendeix a buscar una explicació fàcil, una causa fàcil de visualitzar, un boc expiatori en què poder concentrar pors i detencions, cosa que actualment ha trobat en els immigrants i les minories ètniques. La criminalització de

Notes

- 1 Bauman, Z. (2006). *Liquid Fear*. Cambridge: Polity.
- 2 Article 1 de la *Declaració sobre els principis fonamentals de justícia per a les víctimes de delictes i de l'abús de poder*, adoptada per l'Assemblea General de Nacions Unides a la Resolució 40/34, de 29 de novembre de 1985.
- 3 Becker, H.S. (1966). *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. Nova York: Free Press.
- 4 Garland, D. (1990). *Punishment and modern society: a study in social theory*. Oxford: Clarendon Press.
- 5 Szasz, T.S. (1971). *The manufacture of madness: A comparative study of the inquisition and the mental health movement*. Londres: Routledge & Kegan Paul.
- 6 Migracom (2007). Informe: *Tratamiento informativo de la inmigración en España*. Madrid: Dirección General de Integración de los Inmigrantes, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Disponible a: www.migracom.com/linea.
- 7 Dades extretes de Cea, M.A. (2007). *Inmigración, racismo y xenofobia en la España del nuevo contexto europeo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

La ciutat de la por

Metzines i antídots

La inseguretat ciutadana es vincula als canvis econòmics, socials i demogràfics, i a la percepció que generen en la ciutadania.

L'urbanisme pot ajudar a prevenir la segregació, la delinqüència i l'incivisme, i per tant fer un paper destacat en la lluita contra la por.

Els espais de la inseguretat: la prevenció amb l'urbanisme

Text **Juli Ponce** Jurista. Professor de dret administratiu i processal. Universitat de Barcelona

“Després hi ha, no els oblidem pas, els llocs de la por, els espais que el fan sentir vulnerable. Són molts, alguns visitats diàriament, d'altres evitats fins que no queda altre remei que travessar-los, sempre amb una certa tensió en el cos, com preparats per a un atac imminent [...].

“A poc a poc, la por va estenent el seu domini per la ciutat, amb preferència pels espais públics. Rarament es retira d'algun terreny conquerit i a canvi en va guanyant d'altres, que incorpora a les seves propietats. Més aviat som nosaltres els que ens retirem, els que cedim, abandonem un espai que queda a mercè de la por. De vegades ens hi resistim, plantem cara, suportem el desassossec per no perdre un espai propi, encara que a l'últim retrem la plaça, no tornarem a trepitjar aquesta zona del parc quan es faci fosc, evitarem aquests barris, no passejarem pels afores tan alegrement, agafarem un taxi en comptes del metro a partir d'una certa hora. Els mateixos espais que avui són de la por abans eren els espais del joc, el territori infantil i adolescent, el lloc de l'amagatall, del refugi, dels primers petons i carícies, dels actes ocults als ulls dels adults”.

Isaac Rosa (2008). *El país del miedo*. Barcelona, Seix Barral

Sens dubte, la inseguretat pot ser una empresa rendible, tant per a certs polítics com per al mercat privat (deletós d'expandir la seguretat privada¹) i els mitjans de comunicació i els intel·lectuals, ja que per a ells es tracta d'un tema que dona joc (tant si la ploma és al servei dels anteriors com si no). Des del punt de vista del pensament sobre temes de seguretat, em sembla, igual que a Bunge, que qui s'ocupa de temes vinculats amb la política, les polítiques públiques i la gestió pública ha d'expressar-se amb claredat, evitant parlar d'una manera “oracular”, és a dir, fosca i afectada. I ha de fer-ho mitjançant un enfocament sistèmic i interdisciplinari que permeti fugir de subjectivismes, en la mesura que sigui possible, i injecti dades empíriques i tècniques en l'anàlisi². Amb aquesta intenció, la meua exposició en aquest article s'estructurarà com explico tot seguit.

En primer lloc, analitzaré molt breument quins són els canvis econòmics, socials i demogràfics que tenen un impacte en les nostres ciutats per centrar-me en la seva expressió territorial i la percepció que aquesta genera en part de la ciutadania, augmentant l'angoixa i la por que sent, així com la seva sensació d'inseguretat urbana.

En segon lloc, exposaré com un moviment teòric orientat a la prevenció de la delinqüència i de l'incivisme mitjançant l'urbanisme, que ja compta amb diversos desenvolupaments pràctics fora de Barcelona, pot ser d'utilitat (limitada, però no negligible) per contrarestar aquests fenòmens i la sensació d'inseguretat.

Finalment, conclouré amb algunes reflexions referides a les possibles crítiques que es podrien fer a la prevenció de la por i de la delinqüència i de l'incivisme a través de l'urbanisme; les respostes plausibles a aquestes crítiques; les conseqüències negatives que tindrien la inacció pública i l'abandonament de la seguretat, des de la perspectiva de l'urbanisme, en mans del mercat, i les perspectives de futur sobre aquest moviment a Barcelona.

La tesi d'aquest article és simple. Si no entenem com la inseguretat urbana està vinculada als canvis en curs i a la manera com és percebuda pels ciutadans que els suporten, a la seva angoixa vital i a la seva por subjectiva, no comprendrem com podem disminuir tant aquesta angoixa com aquesta por. Alhora, aquests canvis, tot i que són globals, tenen un impacte en les nostres ciutats i barris, que, al seu torn, pateixen profundes mutacions, que tendeixen a incrementar les segregacions de tota mena (residencials, escolars, religioses). Per tant, si comprem aquests impactes, podem actuar col·lectivament, com a societat civil i a través dels nostres representants democràtics i els nostres governs, mitjançant el desplegament de polítiques públiques urbanes basades en els dos antidòts que –ja ho avancem– hi ha per lluitar contra la por i la delinqüència i l'incivisme: la promoció de la disponibilitat a la *barreja* urbana i la *prevenció* del crim. D'entre aquestes polítiques públiques, ens referirem a

“En promouvoir la barreja d’usos i tipologies d’habitatge (incloent-hi l’assequible) en contra de la segregació, la prevenció del crim mitjançant l’urbanisme pot ser una tècnica ‘realment’ progressista”.

una en concret: la utilització de l’urbanisme com a element de prevenció de la segregació i de la delinqüència i l’incivisme (i, alhora, de la por subjectiva a la inseguretat).

Angoixes i pors

“*Stadtluft macht frei*”: això és el que diu una antiga dita alemanya referida a les ciutats medievals: l’aire de la ciutat us farà lliures. La ciutat ha representat històricament, entre d’altres coses, la possibilitat de conèixer coses noves, interessants, excitants, mitjançant el contacte amb els altres, amb els que són diferents de nosaltres, en els espais públics (carrers, places, etc.), així com una garantia de seguretat en el desenvolupament d’aquestes relacions. Paradoxalment, dos fenòmens –no desconnectats, per cert– han sorgit en les últimes dècades amb força: la mixofòbia i la sensació d’inseguretat generada per la por a la delinqüència i a l’anomenat incivisme.

Bauman ha encunyat el terme *mixofòbia* per referir-se al desig de defugir el contacte amb estranys (autosegregant-se i/o segregant els altres, per activa o per passiva: habitatge segregat, escoles segregades, temples segregats)³. Pel que fa a la sensació d’inseguretat generada per la por a la delinqüència i a l’incivisme, abans de tot cal destacar que es tracta d’això, és a dir, d’una sensació subjectiva, encara que de possible construcció social si es manipula mediàticament i políticament.

Tanmateix, entenc que ni la por a l’altre ni la por a la delinqüència o a l’incivisme es poden comprendre bé sense connectar aquests fenòmens amb els profunds canvis econòmics, demogràfics i socials i amb els seus impactes territorials, que estan generant una creixent *angoixa* (entesa com ho fa Marina, és a dir, com a ansietat sense causa coneguda que actua com a carburant de la por⁴) entre determinats sectors ciutadans, els quals els perceben com a indeterminables i incontrolables i en pateixen les conseqüències.

És el cas dels joves (i no tan joves) *mileuristes* (tant de bo que ho fossin!⁵), dels aturats (Espanya és l’Estat de la Unió Europea amb més atur juvenil) o dels que es troben en una situació laboral precària (d’acord amb Eurostat de 2007, abans de la crisi, ja que la taxa de treball temporal a Espanya doblava la de la UE), dels no emancipats (si ho fossin, quatre de cada deu serien pobres, segons un informe de 2008 de la Fundació Caixa de Catalunya sobre la inclusió social) i dels no fèrtils (juntament amb Itàlia, és el país europeu amb les taxes més baixes de nupcialitat, cohabitació, fecunditat i divorci). Però, naturalment, altres col·lectius són també d’una vulnerabilitat especial: gent gran, immigrants extracomunitaris pobres (*nouvinguts*, en diem ara), etc. Els canvis socials són ben coneguts: augment de la precarització, de la pobresa (amb un reflex urbà

colpidor: les persones sense llar sumarien prop de trenta mil concitadans, uns vuit mil a Catalunya, d’acord amb estudis recents) i de la percepció de la inseguretat.

Lògicament, aquests problemes no són en si mateixos urbans, però problemes que no són de les ciutats s’experimenten a les ciutats, ja que “les ciutats han esdevingut l’abocador de problemes engendrats i gestats globalment” (Bauman). Pel que fa a la segregació urbana en concret, segons les últimes dades disponibles ha augmentat⁶, amb concentració de col·lectius vulnerables en àrees determinades (barris vells, antics barris obrers), que pateixen problemes associats a “pisos pastera”, infrahabitatges, *mobbing* immobiliari i tensions socials, que, per bé que de moment no han arribat als extrems de les *banlieues* franceses, amb ressò mundial l’any 2005, no constitueixen, precisament, el caldo de cultiu d’una convivència urbana ideal⁷.

Cap a un “feixisme social”?

A la vista de tots els problemes al·ludits, es detecta una tendència cap a una disminució de la classe mitjana en les nostres societats i un augment de la base de persones excloses, pobres no exclosos i persones en situació precària que rebran, si la tendència no es reverteix d’una manera o una altra, una renda personal baixa⁸ i inestable, a causa de la precarització. Aquest panorama augura un possible creixement de les dificultats i desigualtats socials, que poden afectar també la classe mitjana, a més dels grups ja vulnerables ara, i es poden traduir en una concentració de pobresa en certes àrees urbanes, una evolució en els comportaments electorals urbans cap a posicions conservadores⁹, un augment de les tensions en la convivència, si es deixa a les forces del mercat actuar lliurement, i un increment de la percepció subjectiva d’inseguretat.

Efectivament, com Curbet ha destacat, seguint Hebberecht, en el procés de globalització actual, és la població marginada o amb risc de ser-ho la que reacciona enfront de l’angoixa que sent mostrant sentiments d’inseguretat i crispació davant dels considerats “invasors” estrangers, enfront dels quals sorgeix la *mixofòbia* i la possible identificació amb el delicte i l’incivisme de manera generalitzada¹⁰. Sorgeix aleshores el risc del que De Sousa ha anomenat *feixisme social*, caracteritzat perquè, a diferència del dels anys trenta i quaranta del segle passat, és “un tipus de feixisme pluralista produït per la societat en lloc de l’Estat”. Una de les expressions d’aquest nou feixisme seria “el feixisme de l’*apartheid* social. És a dir, la segregació social dels exclosos a través de la divisió de ciutats en zones salvatges i zones civilitzades”. Aquestes segones zones es basarien en part en “enclavaments fortificats que són característics de

les noves formes de segregació urbana: urbanitzacions privades tancades, comunitats tancades”¹¹; les *gated communities*, tan esteses en el continent americà, per exemple, i que en el nostre àmbit no ens són pas desconegudes¹².

La prevenció a través de l'urbanisme

D'entrada, cal no oblidar una simple apreciació basada en dades objectives: el mercat lliure és un factor d'externalitats negatives, entre les quals hi ha la segregació urbana, un factor d'agreujament potencial de la *mixofòbia* i la por. Per tant, per compensar els efectes del mercat, de l'ànim de lucre, de l'egoisme individualista, de la segregació i de la por, cal contraposar-hi la cooperació, la solidaritat i la cohesió, mitjançant l'impuls d'un conjunt d'accions que han de partir, en primer lloc, de la societat civil (pedagògiques, de mobilització, etc.), però les administracions públiques també hi han d'intervenir, en garantia dels interessos generals (article 103 de la Constitució) que la cooperació institucionalitzada (és a dir, el poder públic democràtic) ha d'assegurar, si és possible amb ànim preventiu.

Arreu del món augmenta cada vegada més l'interès per polítiques públiques preventives de la delinqüència i l'incivisme i, entre aquestes, el treball en relació amb el disseny del medi ambient urbà. Aquest enfocament teòric rep el nom de prevenció situacional de la delinqüència (CPTED o DOC, segons les inicials angleses) i es basa en l'actuació sobre el medi ambient urbà; no solament, doncs, en mesures de segu-

retat referides a immobles concrets. Aquesta teoria de reducció de la delinqüència té unes bases intel·lectuals que es remunten uns trenta anys i insisteix en la importància de reduir les oportunitats delictives no solament mitjançant la intimidació psicològica (com fa la teoria de la intimidació penal) o la restricció de la llibertat ambulatoria de l'individu (com ho fa la innocuïtzació), sinó dificultant la mateixa comissió física del crim.

Malgrat la falta de desenvolupament d'aquesta perspectiva a Espanya i Catalunya, diversos països d'arreu del món han aplicat aquesta teoria en relació amb polítiques públiques concretes de seguretat urbana, que han donat lloc a canvis normatius i a la variació de pràctiques públiques. A Europa, el Regne Unit, Holanda i França són exemples d'això, mentre que els EUA també hi han mostrat interès. En tots aquests països, diversos informes oficials connecten la seguretat amb un medi ambient urbà que permeti el desenvolupament sostenible i la cohesió social. En aquesta direcció, s'han desplegat normes jurídiques que recullen principis i tècniques concretes per afavorir la prevenció de la delinqüència mitjançant la planificació urbanística. I, sobretot en els casos exposats, ja es compta amb una sèrie d'experiències de bones pràctiques en diversos municipis, que han permès abaixar el nombre de delictes comesos.

Segons el conjunt d'estudis, normes i experiències que hem esmentat, alguns elements vinculats a aquest tipus de prevenció urbanística de la delinqüència inclouen els aspectes

El disseny urbà pot afavorir la vigilància natural, les relacions comunitàries i la territorialitat, factors que porten una reducció de les oportunitats delictives i de les pràctiques incíviques. A la imatge, zona degradada a la rodalia de Can Dragó. A la pàgina d'obertura de l'article, una mare i una nena immigrants passen al costat d'uns toxicodependents, al carrer de Sant Oleguer, de Ciutat Vella.

següents: la *vigilància natural* (els ulls del carrer, de Jacobs¹³), mitjançant la barreja d'usos residencials i altres (comercials, etc.); *el disseny d'edificis* (finestres, entrades, bústies, ascensors) i llocs públics (parcs, carrers) o la millora de l'enllumenat; *l'augment de la territorialitat*, reforçant el sentiment de "pertinença" i control, en separar clarament els espais públics i privats, per exemple; la *promoció de relacions comunitàries i del capital social o cohesió social*, mitjançant la lluita preventiva contra la segregació urbana (gràcies a la barreja de tipologies d'habitatges, amb una importància determinant de l'habitatge protegit suficient i no segregat); *la gestió de l'espai urbà* (per evitar les "finestres trencades", que actuen com a aparadors de la desorganització social¹⁴) o la *protecció de l'objecte del delictes (target hardening: videovigilància, portes, tipus de mobiliari urbà, per exemple)*. Tots són elements que cal considerar atentament en els procediments de planificació urbana (a França avui dia és necessari per mandat legal), que tenen una gran importància i que permeten, al mateix temps, desplegar una política favorable a la *mixofília* i a la seguretat.

Possibles reticències i crítiques

En primer lloc, un moviment de reflexió que arrenca de l'àmbit angloamericà pot despertar reticències entre una determi-

nada *progressista*, integrada, potser, per elits sense angoixa que no viuen als territoris "de la por", com posa en relleu Vallet, per al cas francès¹⁵. Però aquest mateix autor insta a ser pragmàtics: la prevenció del crim mitjançant l'urbanisme no és un enfocament necessàriament conservador; ben al contrari, en promoure la barreja d'usos i tipologies d'habitatge (incloent-hi l'assequible) en contra de la segregació, pot ser una tècnica *realment progressista*.

En segon lloc, una altra crítica a aquestes estratègies podria apuntar que constitueixen una agressió a la intimitat (per exemple, la videovigilància). Enfront d'aquest argument cal contraposar que, si no hi ha una iniciativa pública en aquestes matèries, sotmesa a l'Estat de dret, existirà, en tot cas, un impuls privat que pot presentar més problemes encara en relació amb la intimitat (per exemple, videovigilància privada d'espais públics). D'altra banda, la falta de mesures públiques urbanístiques per prevenir la delinqüència i l'incivisme pot generar un retraïment de les persones i una proliferació de solucions, com ara les *gated communities* a les quals ens hem referit abans.

En tercer lloc, una altra crítica que es pot formular a la intervenció pública per a la prevenció del delictes mitjançant l'urbanisme és que suposa incrementar el control social mitjançant

l'arquitectura, de manera que es promou un *lliberticidi* i es genera una mena de *panòptic* a gran escala, com el descrit per Jeremy Bentham¹⁶. A aquest argument s'hi pot contestar que l'arquitectura, regulada o no pel poder públic, sempre suposa una forma de control social. La falta d'actuació pública en aquest camp pot generar que les zones urbanes riques estableixin el seu propi control social, sense la legitimitat democràtica que sí que tenen el Parlament i el poder executiu, mentre que les zones urbanes pobres rebin el crim desplaçat, de manera que es generi una discriminació urbana i social per la falta d'intervenció pública.

Una quarta objecció a les estratègies descrites pot ser la consideració que aquestes no suposen una reducció real de la delinqüència i de la por a la delinqüència, sinó, simplement, el desplaçament d'ambdós fenòmens de les zones "assegurades" a altres zones on encara no s'han desplegat estratègies similars. Tanmateix, alguns estudis mostren que les mesures dirigides a reforçar els objectius dels delictes no sempre desplacen aquests, sinó que de vegades rebaixen el nivell global de delinqüència. D'altra banda, el desplaçament i la desconcentració de la delinqüència de certes àrees en pot facilitar el control i eliminació (un resultat que en criminologia s'anomena "desplaçament benigne")¹⁷.

En cinquè lloc, es pot al·legar que les estratègies urbanístiques de prevenció de la delinqüència poden generar una arquitectura de pitjor qualitat estètica o que, fins i tot, expressi por, i que aleshores tindria efectes contraposats als perseguïts. Es pot contestar a ambdues objeccions assenyalant que cap dels dos efectes no ha de ser automàtic. L'arquitectura que integra elements de seguretat no ha de ser necessàriament poc estètica i, en tot cas, l'estètica és un element que no s'ha de contraposar a la funcionalitat. Respecte a la possibilitat que les mesures de prevenció de la delinqüència acabin expressant la por que s'intenta combatre, si bé és necessari estar atent per evitar aquest efecte (que pot derivar-se de certs elements com ara reixes, tipus de portes, etc.), hi ha estratègies (com la vigilància natural) que no generen aquests efectes secundaris i, en tot cas, la normativa d'edificació hauria de tenir un paper important regulant i evitant aquests efectes contraproductius.

Futur de la prevenció mitjançant l'urbanisme

Els enfocaments que hem exposat haurien d'orientar futures millores en el nostre propi ordenament jurídic i, cosa que encara és més important, en la pràctica de la planificació urbanística i l'arquitectura a Espanya, i a Catalunya i Barcelona, en concret. Sens dubte, amb inspiració en els avanços comparats, el desplegament de la Llei 2/2004, "de barris" (que obre clares oportunitats, inexplorades fins ara, per a la col·laboració policial en la fase de disseny urbà), de les reserves d'habitatge protegit i de la memòria social, previstes en la Llei d'urbanisme de 2005 i en la Llei del dret a l'habitatge de 2007, per exemple, podria tenir unes virtualitats insospitades en aquest àmbit de la seguretat. De la mateixa manera, l'existència i ubicació de certs llocs de culte (per exemple, mesquites), que de vegades donen lloc a fenòmens NIMBY (*No in my Backyard*), és a dir, de rebuig, podrien ser abordades des d'una nova perspectiva, tenint en compte que, segons diversos estudis existents, els

llocs de culte redueixen el percentatge de delictes, ja que cultiven l'organització social i un sentit d'ordre¹⁸.

Al capdavant, a l'enfocament de la prevenció basat en l'urbanisme no li podem demanar més del que pot donar, però tampoc menys. L'Ajuntament de Madrid, a través del seu Observatorio de la Seguridad, ja ha promogut jornades i publicacions, així com aplicacions pràctiques basades en aquests desenvolupaments, contingudes en l'*Atlas de la Seguridad de Madrid*, presentat el 2007.

Pot Barcelona permetre's el luxe de quedar-se endarrere en el concert europeu i internacional?

Notes

- 1 Curbet, J. (2005), a "La ciutat, hàbitat de la (in)seguretat", a diversos autors, *Habitatge, cohesió social i sostenibilitat: Informe 2005 de l'Observatori del Risc*, IES, p. 41 i seg., oferia la dada (ja desfasada però orientativa, sens dubte) que a Espanya la despesa pública en seguretat va baixar del 0,62% del PIB el 1997 al 0,52% el 2002 i que les empreses de seguretat privada ocupaven 88.000 persones, de les quals 25.000 eren per a la vigilància d'edificis públics o empreses de l'Estat, amb una facturació anual de 2.800 milions d'euros.
- 2 Bunge, M. (2009). *Filosofia política: Solidaridad, cooperación y democracia integral*. Barcelona: Gedisa.
- 3 Bauman, Z. (2007). *Tiempos líquidos*. Barcelona: Tusquets.
- 4 Marina, J.A. (2007). *Anatomía del miedo*. Barcelona: Anagrama.
- 5 Per exemple, Freire, E. (2007). "I si almenys fossin mileuristes", a *Barcelona Metròpolis*, núm. 70, tardor, p. 54 i seg.
- 6 En l'àmbit català, Martori, J.C. i Hoberg, K. (2008), *Immigrants a les ciutats*, Fundació Jaume Bofill-Ed. Mediterrània, p. 132 i seg., i García-Almirall, Fullaondo i Frizzera (2008), "Inmigración y espacio socio-residencial en la Región Metropolitana de Barcelona", a *Ciudad y Territorio, Estudios Territoriales*, núm. 158, p. 727 i seg.
- 7 Sobre aquestes tensions vegeu, per exemple, González Miranda, C. i Álvarez-Miranda, B. (2006), *Immigrantes en el barrio*. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, disponible a: <http://www.tt.mtas.es/periodico/inmigracion/200603/INMIGRANTES.pdf>.
- 8 Gaggi, M. i Narduzzi, E. (2006). *El fin de la clase media y el nacimiento de la sociedad de bajo coste*. Lengua de Trapo.
- 9 Per exemple, *El País* de 7 de maig de 2009, p. 32, conté un article amb aquest títol tan explícit: "La ciudad nos ha rechazado" (tot i que s'hauria d'afirmar el contrari: és el perfil de qui pot viure a la ciutat central el que ha convertit la ciutat en una ciutat de dretes).
- 10 Curbet, J. (2006). *La glocalización de la (in)seguridad*. INAP, IIG, Plural, p. 57 i 58.
- 11 De Sousa, B. (2009). *Sociología jurídica crítica*. Trotta, p. 560.
- 12 Canosa Zamora, E. (2002). "Las urbanizaciones cerradas de lujo en Madrid: una nueva fórmula de propiedad y de organización territorial", a *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, XXXIV, p. 133-134.
- 13 Jacobs, J. (1965). *The Death and Life of Great American Cities*. Penguin (reedició de l'original, de 1961).
- 14 Wilson, J.Q. i Kelling, G. "Ventanas rotas: la policía y la seguridad vecinal". A Ortiz de Urbina, I. i Ponce, J. (eds.) (2008). *Convivencia ciudadana, seguridad pública y urbanismo. Diez textos fundamentales del panorama internacional*. Fundación Democracia y Gobierno Local/Diputación de Barcelona, p. 307 i seg.
- 15 Vallet, B. (2005). "Aux origines de l'espace défendable: une critique de l'urban renewal". A *Les Cahiers de la Sécurité*, núm. 59, p. 244 i ss.
- 16 Al qual fa al·lusió Foucault a la seva coneguda obra *Vigilar i castigar*.
- 17 Per a una extensa anàlisi del desplaçament, els seus tipus i la seva mitjana real, vegeu el treball de Nelson, M. i Clarke, R. (2008), "La ocasión hace al ladrón", al llibre d'Ortiz de Urbina, I. i Ponce, J. (eds.) que hem esmentat abans, p. 224 i seg., en l'apartat titulat gràficament "La reducción de las oportunidades no suele desplazar el delito".
- 18 Kumar, N. (2002). "Architecture as Crime Control", a *Yale Law Journal*, març de 2002, p. 1039 i seg.

Estudis recents sobre les nostres ciutats mostren un increment de la segregació urbana, amb la concentració de col·lectius vulnerables en nuclis vells i antics barris obrers, on es creen unes tensions socials que són el caldo de cultiu per a la delinqüència i l'incivisme. A la imatge, escena de matinada en un carrer de Ciutat Vella.

La ciutat de la por

Jutges i ciutadans

La funció de la justícia és posar fre als abusos de la resta dels poders públics i també dels propis. Està subjecta només a la llei, i obligada a esbrinar la veritat, siguin quins siguin els afers jutjats i els interessos dominants.

Fer compatibles la seguretat i la justícia

Text **Carlos González** Magistrat. Director de l'Institut de Seguretat Pública de Catalunya

La resposta de la justícia als problemes que li plantegen els ciutadans i la seva efectivitat en la protecció dels drets i llibertats de tots mesuren bé la qualitat democràtica d'un país. Tanmateix, l'anàlisi del sistema judicial no és equiparable a la de la resta de sistemes públics. Així com la legitimació dels poders executiu i legislatiu s'avalua amb criteris de representativitat (de quina manera responen a la voluntat democràtica) i d'eficàcia (de quina manera atenen les necessitats socials), el poder judicial no s'hi pot basar, ja que, sens dubte, no és un poder sinó un *contrapoder*, un instrument de les societats democràtiques per aturar els eventuais excessos de tot poder.

Vegem-ho. Correspon a la potestat judicial "jutjar i fer executar el que s'ha jutjat" i això és el que han de fer els jutges, "sotmesos únicament a l'imperi de la llei" (article 117.1 de la Constitució Espanyola). És a dir, l'activitat jurisdiccional consisteix a determinar si els fets que li presenten s'ajusten a algun dels "tipus" continguts en les lleis penals. L'activitat jurisdiccional és, per tant, doble: cognoscitiva del fet i interpretativa del dret. I es concreta en proposicions assertives (en Joan va assestar una punyalada a en Pere i li va causar la mort), cognoscitives (perquè així es desprèn del conjunt de proves) i interpretatives (i això constitueix un delictes d'homicidi). L'instrument jurídic on es recull aquesta activitat és, en principi, una sentència. I una sentència, com tota norma legal, expressa un mandat. Però existeix una diferència: mentre que les normes legals van dirigides a la generalitat de les persones, la sentència és una norma *individual*, que estableix l'obligació del jutge d'executar-ne la part dispositiva: "absolc en Joan", fet que implica retornar a l'acusat l'estatus anterior a la seva acusació, o "condemno en Joan a la pena de sis anys de presó", fet que l'obliga a executar aquesta pena.

És a dir, ni es pot castigar un ciutadà per la voluntat de la majoria, ni cap consens polític, per ampli que sigui, no pot suplantar la manca de proves d'una acusació. Per això, el poder judicial no se sustenta en el principi d'autoritat (com la resta de poders de l'Estat), sinó en el de *legalitat* i *veritat*

com a garantia del ciutadà concret davant la possible arbitrarietat. I l'objectiu del procés penal s'identifica amb la protecció de les llibertats dels ciutadans, a través de la garantia de la *veritat* –obtinguda mitjançant proves i refutacions– davant l'abús i l'error.

Independència, imparcialitat i responsabilitat

D'aquesta diferència de legitimació es desprèn, també, una especificitat que fa referència als individus que exerceixen el poder judicial: mentre que els membres del poder legislatiu obtenen la seva legitimitat del vot dels ciutadans (*sobirania popular*) i els membres del poder executiu obtenen la seva legitimació d'una majoria parlamentària, els jutges obtenen la seva legitimació de la veritat i la racionalitat. És per això que l'article 117 de la Constitució exigeix que aquests jutges siguin "independents, inamovibles, responsables i sotmesos únicament a l'imperi de la llei".

Aquesta submissió única a la llei comporta determinades garanties orgàniques dels jutges. La primera és la *independència externa* –davant la resta de poders de l'Estat, particularment davant l'executiu¹– i *interna* –davant qualsevol ingerència de la mateixa organització judicial en les decisions de cada jutge en particular–. Així doncs, és independent el jutge que aplica el dret i que ho fa mogut per les raons que el dret li subministra i no per qualsevol altre interès social o polític. En definitiva, el jutge *té el deure* (i no el privilegi) *de no sotmetre's a cap altre poder o jerarquia que el dret*². Això comporta un altre deure: el de *justificació*, el de *motivació* de les raons de la seva decisió.

La segona garantia la constitueix la *imparcialitat* (la independència del jutge davant les parts i l'objecte del procés). El jutge no ha de tenir cap interès particular en una solució o altra de la controvèrsia que ha de resoldre, ja que la seva funció és decidir quina d'elles és vertadera i quina falsa. Però, a més, és indispensable que es garanteixi l'alienitat del jutge als dos interessos contraposats –la tutela davant dels delictes (acusació) i la tutela davant dels càstigs arbitraris (defen-

“Atesa la asimetria de forces entre l’acusació pública i la defensa, el jutge, que ha de protegir el dret fonamental a la igualtat, té el deure de garantir totes les possibilitats de defensa a l’acusat”.

sa)–, cosa que implica que no tingui cap interès públic o institucional en el procés i en particular cap interès acusatori, ni cap contaminació investigadora autònoma, al marge de les dades que li subministrin l’acusació i la defensa.

La tercera de les garanties és la *responsabilitat*. Seria una paradoxa que els jutges sotmesos únicament a l’imperi de la llei no fossin alhora responsables per les eventuais infraccions d’aquesta mateixa llei que ells cometessin. I, d’altra banda, resultaria estrany que els qui obtenen la seva legítimació no de la representació d’interessos socials o polítics, sinó únicament de la veritat i la racionalitat, estiguessin sotmesos a responsabilitat política pels seus actes. És per això que la responsabilitat dels jutges només pot ser *jurídico-penal* per les infraccions penals que cometin, *civil* pels danys i perjudicis causats intencionadament o per negligència i *disciplinària* per la vulneració dels deures inherents a la seva funció, i en especial a la tutela dels drets dels ciutadans que tenen encomanada.

Principi acusatori i dret de defensa

“El cos social en té prou que els culpables siguin generalment castigats”, va escriure Lauzé Peret, “però el seu principal interès és que tots els innocents sense excepció estiguin protegits”³. En conseqüència, la presumpció d’innocència –ningú no pot ser considerat culpable ni sotmès a pena mentre no se n’hagi acreditat, mitjançant proves irrefutables, l’acusació– no és solament una garantia de *llibertat* i de *veritat*, sinó també una garantia de *seguretat*: d’aquesta “seguretat” específica oferta per l’Estat de dret i que es reflecteix en la confiança dels ciutadans en la justícia, i d’aquesta “protecció” específica que s’ofereix a aquests davant l’arbitri punitiu.

Aquest dret constitucional pressuposa, alhora, una altra garantia processal: el *principi acusatori*. Tot judici requereix una acusació clara, unívoca i precisa que delimiti el seu objecte. Aquesta acusació ha d’estar basada en indicis clars i ha de ser completa, de manera que res no quedi ocult a la possibilitat de refutació des de l’inici del procediment, cosa que, al seu torn, comporta tres conseqüències importants: la *imparcialitat* del jutge penal –que impedeix que jutgi el mateix jutge que va dirigir la instrucció del procediment–; la deguda *correlació entre l’acusació i la decisió* –tant en l’aspecte objectiu (ningú no pot ser condemnat per fets diferents dels que van ser objecte d’acusació), com en el subjectiu (ningú no pot ser condemnat si l’acusació no es formulava contra ell)–; i el fet que *l’acusat no pot ser obligat a dir la veritat* –té dret de guardar silenci i fins i tot de mentir, perquè el ciutadà acu-

sat no ha de tenir necessàriament interès a demostrar la seva culpabilitat, ja que això incumbeix l’acusació.

La tercera garantia és la *càrrega de la prova*: és l’acusació qui ha de provar els fets que s’imputen i correspon a ella aportar les proves en què es basa, i no pas a l’acusat demostrar la seva innocència. I una altra conseqüència que de vegades s’oblida: no existeixen indicis ni proves que, *pel seu origen*, estiguin dotades d’un plus de credibilitat respecte d’altres. En concret, les dades aportades per la policia tenen, en principi, el mateix potencial probatori que les aportades per la defensa i hauran de ser ratificades en el judici i sotmeses al mateix control de veracitat que la resta del material probatori que el jutge haurà d’utilitzar per argumentar la seva decisió.

L’última de les garanties és el *dret efectiu de defensa i de contradicció*. Si el principi acusatori suposa el debat entre dues parts que un tercer imparcial decideix, una condició indispensable de la seva legitimitat és que les dues parts enfrontades (acusació i defensa) comptin amb les mateixes armes. Aquesta no és, per cert, la situació actual, en què tot l’aparell estatal es posa al servei de l’acusació pública mentre la defensa queda confiada a una sola persona, privada de mitjans materials i personals i de l’autoritat suficient per recollir les proves de descàrrec que l’imputat podrà utilitzar. Això no és solament un interès de l’acusat, sinó que és un interès *públic*, ja que és la societat en el seu conjunt la que està interessada a evitar condemnes arbitràries i, per tant, tots els poders de l’Estat (i no solament el poder judicial) han de llevar els obstacles que impedeixen o restringeixen l’efectivitat d’aquest dret fonamental.

L’ètica del jutjador

L’eficàcia d’aquestes garanties requereix alguna cosa més. Cal acabar amb la vella (o no tant?) actitud prepotent del jutge preconstitucional que decidia *en consciència*, és a dir, sense necessitat de donar compte a ningú de les raons de la seva decisió, que mantenia relacions corporatives amb les autoritats polítiques sense preocupar-se de la pèrdua d’imparcialitat que aquesta actitud podia comportar, garant no dels drets i llibertats de tots, sinó d’una ideologia i moral integrista determinada, intolerant amb qualsevol expressió de la llibertat. Aquesta actitud ha de donar pas a la d’un nou jutge *constitucional*, que li exigeixi tolerància per a les raons controvertides, atenció a totes les hipòtesis i contrahipòtesis en conflicte, imparcialitat davant la contesa, prudència, equilibri, ponderació i dubte com a hàbit professional i com a estil intel·lectual⁴.

Detenció en un domicili de Santa Coloma, octubre de 2008. Les dades aportades per la policia en un judici tenen, en principi, la mateixa capacitat probatòria que les que presenta l'acusat d'un delicte. Obrint l'article, desallotjament per ordre judicial de la Makabra, centre cultural instal·lat en una antiga fàbrica ocupada del Poblenou, novembre de 2006.

Conscient que exerceix una potestat, el jutge *constitucional* és sensible als potencials abusos de *poder* i molt particularment del propi. Intel·lectualment honest, el jutge *imparcial* és capaç de refusar qualsevol pre-judici⁵. Atesa la asimetria de “forces” entre l’acusació pública i la defensa, el jutge, que ha de protegir el dret fonamental a la *igualtat*, ha de garantir totes les possibilitats de defensa de l’acusat, facilitant la seva participació activa en qualsevol diligència practicada en la instrucció i garantint escrupolosament tots els seus drets en la vista oral. La publicitat del judici –garantia de l’acusat davant d’una justícia administrada en secret– no es pot convertir en una pena afegida quan s’exposa el procés a la voracitat dels mitjans de comunicació, amb conseqüències de vegades irreparables.

La *racionalitat* del judici obliga el jutge a separar les seves pròpies opcions ideològiques (perfectament legítimes) de la resolució del cas individual al qual s’enfronta i a estar plenament segur que allò que finalment escrigui serà no solament el que està convençut que va passar, sinó el procés lògic que l’ha portat a aquesta conclusió. El principi *in dubio pro reo* no obliga el jutge a dubtar de la suficiència probatòria, però sí que l’obliga a absoldre en cas de tenir dubtes raonables, és a dir, en cas de no poder explicar de manera convincent el procés lògic al·ludit.

Motivar és una condició indispensable, no solament de legitimitat, sinó també de respecte al dret de *defensa*, i dóna l’oportunitat de discutir les raons del jutge, mitjançant els recursos oportuns, a qui no estigui d’acord amb la resolució;

i el jutge ha de fer l’exercici d’honestedat d’explicar de la manera més clara i completa possible les seves raons com a forma de facilitar la seva refutació i així garantir l’exercici d’aquest dret fonamental.

La *justícia* constitueix una part del sistema de seguretat pública. Tanmateix, la seva funció és la de “fre” als abusos de la resta dels poders públics i també dels propis, i pot ser desenvolupada pel poder judicial precisament perquè no és representatiu, sinó subjecte únicament a la llei i obligat a l’esbrinament de la veritat, siguin quins siguin els subjectes jutjats i els contingents interessos dominants. En aquest sentit, la funció judicial és una “garantia” de tots els ciutadans davant de qualsevol forma d’abús o d’arbitrarietat i com a tal també és garantia de *seguretat* i, per tant, és interès de tots respectar-la i impulsar-la. **M**

Notes

- ¹ De totes maneres, quan es contempla el mercadeig partidista groller en què s’ha convertit l’elecció dels vocals del Consell General del Poder Judicial o la dels magistrats del Tribunal Constitucional, hi ha raons per pensar que la nostra classe política no veu en la independència judicial una garantia per a la tutela dels drets de tots, sinó un perill per a la inevitable expansió dels altres poders, de la qual un poder judicial independent hauria de ser un fre.
- ² Aguiló, J. (2003). “De nuevo sobre independencia e imparcialidad de los jueces y argumentación jurídica” en *Jueces para la Democracia* 46.
- ³ Ferrajoli, L. (1995). *Derecho y razón: Teoría del garantismo penal*, p. 549, Madrid: Trotta.
- ⁴ Ferrajoli, *op. cit.*, p. 546.
- ⁵ Andrés Ibáñez, P. (2001). “Ética de la función de juzgar”, a *Jueces para la Democracia*, 40.

La ciutat de la por

La funció policial

La policia no se situa per sobre de la societat, sinó en el seu nucli. L'activitat d'establir l'ordre públic és un treball col·lectiu al qual contribueix amb l'aportació de la força. Inserida d'aquesta manera en la societat, la policia pública pot obrar amb ella o contra ella.

Qui governa quan no governa ningú?

Text **Jérôme Ferret** Professor titular de Sociologia. Universitat de Tolosa 1.
Professor visitant, IGOP / Universitat Autònoma de Barcelona (2009)

“En principi, recordem-ho, la policia no existeix. O, per dir-ho en un estil menys provocador, aquest concepte tan elàstic encobreix formes molt diverses. Així doncs, la policia pot ser definida al mateix temps com una institució, una organització i una professió. A partir d'aquest tríptic, d'acord amb els acords sociopolítics, hi hauria almenys tres formes¹ de policia, i fins a quatre si es té en compte el model emergent i encara àmpliament especulatiu d'una policia de la societat del risc”.

(R.V. Ericson i K.D. Haggerty, 1997; J. Ferret i V. Spenlehauer, 2009)

Per sortir dels motlles clàssics en els quals s'emmarquen nombrosos discursos sobre el tema que ens ocupa, ens recolzarem en dos paradigmes que ens semblen particularment fonamentals. El primer d'ells és el proposat per E. Bittner (1970): per a aquest autor de mètode etnològic, la policia s'ha de considerar un mecanisme de distribució d'una força no negociable, sabent –i l'observació és important– que aquella no es defineix tant per l'ús efectiu de la violència com per la seva capacitat virtual de tenir raó en tot ús privat d'aquesta mateixa violència (J.P. Brodeur i D. Monjardet, 2002). El segon és la teoria sobre la qual s'ha sentit parlar molt, encara que nombroses interpretacions hagin estat desafortunades: la teoria de les *broken windows*².

Si uníssim arbitràriament aquestes dues teories canòniques, diríem que la medul·la de l'ofici d'aquesta policia, que cobra de la societat en què exerceix, en el si de la qual només pot actuar eficaçment per la seva integració (presència, permanència i intercanvi), és el reforç dels mecanismes d'autocontrol de la col·lectivitat. A més, contràriament al que es podria pensar, el paper d'aquesta policia no és imposar brutalment als individus regles no negociades (D. Monjardet, 2008).

Per què depositar aquesta perspectiva tan generalment admesa d'una policia instrument d'un poder polític contra una societat atrapada entre el martell (el poder) i l'enclusa (la societat)? Això es deu al fet que res no ens sembla més fals que la idea d'una policia totpoderosa i ubíqua. En efecte,

quan s'observa de prop, s'admet fàcilment que cap organització policial no està en condicions de controlar-ho tot, de substituir els actors socials i assumir tota sola el control de les desviacions en el seu conjunt. A menys que un poder polític no decideixi algun dia invertir sumes exorbitants per fer-ho (aquest no és mai el cas, i tampoc no és possible), la policia dels espais públics no pot substituir els sistemes de control informals de les societats locals. I, al contrari, per reforçar aquestes defenses naturals, la policia pública s'hi ha d'adaptar. Si no ens trobem en un sistema polític autoritari o totalitari, la policia de la quotidianitat només pot funcionar per i amb les autoritats locals que encarnen l'autoritat, a les quals aporta el suport de la força si cal.

Fins i tot es podria dir que els problemes que la policia està orientada a conèixer, a resoldre, són els que no van ser resolts per la mateixa comunitat. Són problemes residuals quan en l'etnociència regna la il·lusió inversa (J.R. Garfinkel, 1967). Així doncs, la policia no ho pot resoldre tot, sinó que pot, pel cap alt, en certes condicions, reduir, regular, transferir, desplaçar, emmascarar un cert volum de desordres produïts per la comunitat local i plantejats en el debat públic pels emprenedors de moral.

Si se segueix aquesta hipòtesi al peu de la lletra, es pot afirmar que una solució policíaca com la tolerància zero o qualsevol altra retòrica de seguretat és el signe paradoxal d'un problema d'eficàcia col·lectiva del control social. O, si s'adopta un punt de vista més crític, el senyal de la dominació d'una classe de ciutadans sobre les altres. A França, per exemple, l'estigmatització de certs barris populars i el *continuum* establert sense fonaments entre petites incivilitats i grans violències és un signe de la victòria transitòria d'un sistema de valors (les classes mitjanes, en aquest cas) sobre la definició col·lectiva dels problemes de la seguretat. Fins i tot es podria avançar de manera provocativa que les primeres víctimes de la tolerància zero són els mateixos policies. En efecte, aquests últims són convidats a mostrar-se més durs en les seves maneres d'intervenció, a aconseguir resultats

costi el que costi, i, per tant, s'aparten de les poblacions i dels sectors socials estratègics.

Allò que en conseqüència tradueixen molt intuïtivament les teories d'E. Bittner i de les *broken windows* és la idea que una pèrdua de control col·lectiu dels actors socials sobre el seu entorn pot comportar conseqüències greus, fins al punt que aquells retornin a una hipotètica solució policial assetjada i superada pel cúmul de demandes socials contradictòries. Aquesta *policialització* dels problemes públics conté un altre efecte pervers: dissimula la violència simbòlica de les desigualtats socials fins a tal punt que alguns no dubten a dir que la policia de proximitat (*community policing*) era una forma de policia per als pobres, una policia de classe contra les classes populars.

Per tant, la policia no pot reemplaçar la comunitat en la seva capacitat de negociar les regles legítimes, de produir o restaurar el vincle social. Perquè, contràriament a una concepció aïllacionista i monocultural (la recurrent figura del policia com a superheroï / *crime fighter*), el policia no és un autòmat que comprova les infraccions per iniciar procediments penals. En democràcia, la legitimitat quotidiana atorgada a la policia per una part important de la comunitat circumdant constitueix una condició *sine qua non* del seu funcionament, i fins i tot de la seva existència.

I, vist el lloc central de les organitzacions policials en les nostres societats, la concessió d'aquesta legitimitat popular en part només s'efectua quan aquestes últimes emeten senyals convincents, com ara que el *law enforcement* s'exerceix amb discerniment i no com una màquina cega, implacable i brutal. Davant la falta de l'emissió d'aquests senyals, les relacions entre la policia i la població es degraden amb tota mena de conseqüències, que van des del deteriorament del clima social

al barri, o des d'una baixa taxa de resolució dels casos criminals, fins a un deteriorament de la salut mental dels policies.

Davant un sistema cultural amb capacitats crítiques molt vives (L. Boltanski, 2008), l'organització policial no té cap més solució que avançar compromisos que facilitin a la direcció habilitar *policy statement* del gènere *tolerància zero* per a tal categoria d'individus o tal altra, alhora que, al contrari, els agents territorials donen proves d'una certa tolerància (J.R. Gusfield, 1975). Així doncs, si prenem la imatge del sociòleg James March, que identifica les organitzacions amb una anarquia de flux de problemes, solucions i decisions, es pot dir molt esquemàticament que la policia pública (hiper-social), inserida en la societat, pot, segons els casos, *obrar amb ella* o bé *actuar contra ella*.

La policia com a problema o com a solució

Si la policia respon a les desviacions amb un excés de força, es pot viure una ruptura profunda amb certs tipus de població per pretendre dirigir-ho tot. Se subestima la molt ferma exigència de respecte a les poblacions *desacreditades*.

En un primer model, aquesta policia pot viure una ruptura profunda amb certes poblacions simplement perquè pretén dirigir-ho tot: la policia vol respondre a les desviacions amb un excés de força, en certa manera com si un mestre intentés governar una classe distreta només amb l'ús del càstig. Els fenòmens de violències policiaques solen ser conseqüència d'aquesta concepció de les coses: els joves i la policia coprodueixen les revoltes dels barris populars en un cercle viciós de victimitzacions recíproques, com va ser el cas als Estats Units, en els anys seixanta del segle passat (*urban riots*), a Anglaterra en els anys vuitanta, i amb la mateixa estructura a França, des de començaments dels anys vuitanta, però més radicalment a

Manifestació d'immigrants a París contra les polítiques policials. A la pàgina d'obertura de l'article, manifestants contra els Mossos d'Esquadra i el Departament d'Interior català, juny de 2007, i incidents durant la celebració de la victòria del Barça a la Lliga de Campions, maig de 2009.

“Res no sembla més fals que la idea d’una policia totpoderosa i ubiqua. Cap organització policial no està en condicions de controlar-ho tot, de substituir els actors socials i d’assumir tota sola el control global de les desviacions”.

partir de 2005 (F. Ocquetau, 2007). Es poden donar tres tipus de conflictes (J.-P. Brodeur i altres, 2008):

1. *Conflicte per manca de provisió del que s’espera*, expressió d’una manca de respecte cap a poblacions marginalitzades i que promet una escalada de provocacions.

2. *Absència de conflicte* com a reflex d’un reconeixement mutu gràcies a les actituds relacionades amb la policia professionalitzada (deferència, cortesia, anonimat); les relacions entre el policia i el ciutadà formen part d’un ritual caracteritzat per la seva asimetria i reciprocitat.

3. *Conflicte per excés que no es reconeix com a abús de poder*, assetjament (utilització de força física: desviació cap a un model militar), espiral que condueix a la ruptura del contracte de policia.

En aquest esquema destaca un fet primordial: se subestima la ferma exigència de respecte a les poblacions *desacreditades*. Això és així fins a tal punt que F. Jobard (2006) pensa que la *racaille* (malnom aplicat als joves dels barris difícils de França, en un to de menyspreu, equivalent a “xusma”, “gentussa”), la sociologia política de la qual descriu, s’estaria construint una identitat o socialització comuna de l’experiència en un vincle de *clientelització policial*. Hi seguiria l’acta d’una aguda politització de la relació entre els policies i els joves. S’esbossaria una clara consciència política respecte de l’asimetria percebuda dels recursos polítics dels quals disposarien els diferents protagonistes: l’estatut judicial dels joves (clients) és convertit en una identitat política (víctimes d’injustícies) i l’arena judicial és convertida en un espai polític.

Tanmateix, sigui quin sigui el nivell de sofisticació que s’introdueix en l’anàlisi de les relacions entre els joves i la policia, aquests últims sempre queden reduïts a actors violents. Seguim convençuts que les formes de compromís públic dels joves –és a dir, actors que sobreviuen com poden en *barris difícils*– de fet responen a formes comunitàries noves, més riques, tot i que encara poc identificades, organitzades de manera informal. Reduir aquest compromís als simples trets del tirador de pedres contra la *pasma* seria definir aquesta cultura pel menor denominador comú.

És més interessant partir d’una concepció àmplia de les subjectivitats d’aquests joves, per relacionar-les amb altres camps de la societat, i reconèixer-los una capacitat d’acció construïda entorn d’experiències individuals (P. Bourdieu, 1996; F. Dubet, 1994) o col·lectives i així contribuir a desenvolupar en ells una pràctica cívica dels espais públics, crítica, i una capacitat col·lectiva per lluitar per allò que definim com un *ordre local just*. Aquesta perspectiva nova (S. Beaud i M. Pialoux, 2003) té en compte l’estudi de llargues trajectòries, inserint iti-

neraris de vida i l’entorn socioeconòmic que afavoreix o no aquesta mena de compromisos. El compromís circumstancial en els projectes públics dependrà de les coaccions estructurals; així doncs, aquests individus presos en les seves subjectivitats no seran reduïts a mers agents contestataris o marginals, sinó que seran del tot considerats com a individus potencialment organitzats, no necessàriament com a força política pública o professionals de l’acció pública clàssica (associacions de veïns, representants locals, clienteleles tradicionals, etc.), sinó com a víctimes potencials d’un projecte de condicionament o d’una política particular.

Pel que fa a això, precisament, en el transcurs de les nostres investigacions sobre la policia de proximitat i les apostes de les relacions entre la policia i els joves (J. Ferret, 2004), sempre hem considerat que aquests últims eren ben sovint reduïts a la condició d’autòmats sense projectes, i fins i tot de simples jugadors, quan en la vida diària, paradoxalment, són ells els millors fins i tot per jutjar les accions policials. Aquesta familiaritat amb el problema, aquest *saber local*, els dona un dret legítim a la paraula més enllà de les retòriques sobre la participació dels públics en les polítiques locals.

Aquests individus privats de possibilitats de socialització lícita i educats al si dels mateixos espais públics pateixen frustracions nascudes de situacions duradores de menyspreu i atur que es conjuguen amb les exigències pròpies de cada generació. Aquestes violències col·lectives tenen aleshores un origen profund i no són solament erupcions irracionals, encara que resulti difícil a qualsevol, incloent-hi els mateixos actors (pensem en particular en els fenòmens de multitud), anticipar amb certesa el moment, les formes i la intensitat d’aquests fenòmens, sovint qualificats metafòricament de volcànics.

Així mateix, els fenòmens de violència col·lectiva tenen sociològicament una major importància i contenen una virtut social paradoxal, per reflexionar. Les institucions públiques com la policia són qüestionades, criticades. El seu monopoli per gestionar en lloc dels altres els afers col·lectius és discutit, fet que revela que és un procés inacabat, precari i debatut de manera permanent en aquest espai invisible que separa els individus i institucions com la policia. Aquest espai podem anomenar-lo *legimitat*, aquesta qualitat que comporta l’adhesió consentida al poder d’una força pública. Ara bé, hem d’admetre que les violències urbanes que oposen els joves a la policia replantegen aquesta qüestió dels usos legítims de la força, d’ara endavant compresos com un procés i no un dret solidificat i adquirit una vegada per sempre.

“A França, l'estigmatització de certs barris populars i la continuïtat establerta entre petites incivilitats i grans violències és un signe de la victòria transitòria del sistema de valors de les classes mitjanes”.

En un sentit oposat, la policia pot treballar amb la societat. És amb aquest esperit amb què s'ha d'analitzar la participació policial en la producció col·lectiva de la seguretat en els espais públics. El tema es va plantejar particularment en els anys vuitanta del segle passat, època en la qual un cert nombre de societats europees van inscriure en l'agenda pública els problemes de seguretat local. L'objectiu era reconciliar el policia amb la societat implementant programes voluntaristes amb diferents noms: policia de barri, de proximitat o de companyia. Així doncs, totes aquestes polítiques públiques de companyia (A. Crawford, 1997) contenen en negatiu la voluntat d'implicar els habitants i reduir les distàncies entre aquests i les institucions públiques.

Com avaluar aquestes polítiques? En el cas francès, tractant-se de l'acostament de la policia i de la població, es pot concloure sense cinisme que globalment és un fracàs comprovat. Donar la paraula a la gent sobre els temes de seguretat no funciona, sigui perquè no acudeixen a les reunions a què han estat convidats, sigui perquè no se'ls pren seriosament. No hi ha dubte que la població no està en condicions d'orientar les pràctiques policials, o que no vol fer-ho.

Per exemple, pel que fa a iniciatives d'apropament dels ciutadans en el marc del programa francès anomenat *contractes locals de seguretat* (1997-2002) –iniciatives com les fitxes d'acció per millorar les patrulles de policies, l'acollida a les comissaries o la creació d'antenes de barri–, autors com J. Donzelot i A. Wyvekens (2001) han mostrat que es tractava sobretot de reforçar amb més efectius els mitjans de les comissaries en els llocs estratègics (transports urbans, centres comercials o estacions).

Aquesta vegada, que es tracta de *coproduir la seguretat*, això pot funcionar, sempre que els associats es posin d'acord sobre objectius comuns. El progrés més gran en aquest sentit vindria del fet que es realitzi un diagnòstic en comú que permeti principalment desmitificar la inseguretat real i superar els malentesos sobre el paper de cada institució en la comunitat. Que un policia sàpiga per fi el que significa el treball social i, inversament, que un treballador social desmitifiqui el treball policial. Amb aquest esperit, els trobaments més o menys formalitzats solen desembocar en una clara inflexió de les lògiques internes de cada part, i per a les institucions, en la possibilitat d'avançar plegades, fins al punt d'assegurar les institucions.

Per últim, pel que fa al contingut dels programes, allò que finalment preval és ben sovint la recerca d'una filosofia més aviat de prevenció que no de seguretat. L'ús de la paraula *seguretat* invocada per totes les parts no sempre al·ludeix, d'altra banda, a la *seguretat*. Es tracta de col·locar en aquesta *galleda*

d'*escombraries* un conjunt de problemes que no han estat resolts prèviament en les comunitats: la il·luminació, les obres al voltant de les escoles, l'ús festiu de les places públiques... Aquesta és la prevenció situacional (més que social) que serveix per qualificar els espais i rehabilitar els diferents tipus de llocs. El tractament de les incivilitats és per a totes les parts associades (parc locatiu, comerciants, funcionaris concernits, pares remobilitzats pel ministeri fiscal) el fil conductor de l'acció: en primer lloc, reassegurar-se a si mateix prenent consciència que es controla alguna cosa al nivell propi, i a partir d'aquí ser capaç d'entrar en una relació més eficaç amb els diferents prestataris.

Així doncs, l'aposta oculta de tots aquests programes no és *coproduir seguretat*, sinó restaurar completament el vincle social eliminant abans de tot els malentesos entre joves, policies i actors locals. D'altra banda, aquesta posició va a contra corrent de les tesis de moda que apunten en aquests programes cap a una forma de *seguretat en l'estat carcerari* (L. Wacquant, 2004), per abandonament de la prevenció social i dels objectius de la justícia dels menors. La prevenció o la mediació continuen sent el *leitmotiv* per a actors locals conscients de les possibles desviacions de la doctrina de la seguretat, com si aquests moviments socials s'autolimitessin.

En realitat, els resultats d'aquestes polítiques locals són en principi apropar les institucions per servir millor els ciutadans, i lluitar contra el sentiment d'abandonament i el desco-neixement de les institucions del servei públic. Les modalitats d'acostament directe com ara l'acollida a les comissaries, els jutjats i els establiments de serveis públics són útils per conèixer millor les necessitats i saber què passa al barri. Les cases dels pares permeten conduir les famílies d'immigrants a adoptar les normes de conducta franceses i, a continuació, a recordar aquestes pautes als usuaris. Així mateix, l'aposta principal de l'avaluació d'una policia anomenada “de proximitat” (programa nacional implementat a França entre 1997 i 2002 pel govern socialista de Lionel Jospin) és, retrospectivament, restablir la legitimitat de la policia en el seu medi local, molt discutida.

Conclusió

Com es veu, la policia no se situa per sobre de la societat, sinó en el nucli d'aquesta. Així doncs, l'activitat d'establir l'ordre públic és un treball col·lectiu en el qual participa. En aquesta economia aporta el suport de la força o, al contrari, pressiona la comunitat quan aquesta és incapaç d'autoorganitzar-se. En el cas més extrem, *la policia governa perquè no governa ningú* (P. Favre, 2003), ben sovint per inducció d'un populisme punitiu sostingut per discursos polítics que instrumentalitzen els

Les violències urbanes que oposen els joves a la policia replantegen la qüestió dels usos legítims de la força, entesos com un procés i no com un dret adquirit d'una vegada per sempre. A la imatge, presa el 6 de juny del 2007 al carrer de Ferran, grups de joves es manifesten contra intervencions dels Mossos.

temors. Però aquesta situació no és res més que l'indici d'un buit social, d'una ciutadania desactivada (J. Subirats, 2007) que no sabria restablir el contracte social entre els ciutadans en l'espai públic. Perquè res no podria substituir una definició exigent, improbable però forçosament col·lectiva, de la seguretat. I això, fins i tot ho diuen els policies. **M**

Notes

- 1 **Monjardet (1996)** diferencia en el temps i en l'espai tres tipus de policia: una policia d'ordre o una policia de sobirania que s'ocupa de l'ordre interior, encarregada de controlar els moviments col·lectius; una policia de fronteres, per a la lluita contra la immigració clandestina, i una policia d'informació. Després hi ha una policia de vocació criminal, molt professionalitzada, que lluita contra la criminalitat professionalitzada, també sempre sota la tutela de la justícia. I, finalment, hi ha una policia urbana encarregada de fer respectar la pau pública i d'intervenir en els conflictes interpersonals.
- 2 Per a **Wilson, J. i Kelling, G. (1982)**, una estratègia preventiva reeixida en un barri determinat requereix la regulació de les *petites coses* (les finestres tancades, per exemple), que, si no es tenen en compte en un lapse molt breu, fan pensar que aquest territori està abandonat. Aquest és un missatge enviat als delinqüents, que no trigaran a apropiarse del lloc. "El diable és en els detalls", d'alguna manera.

Bibliografia

- Beaud, S. i Pialoux, M. (2003).** *Violences urbaines, violence sociale*. París, Fayard.
- Bittner, E. (1970).** *The Function of the Police in Modern Society: A Review of Background Factors, Current Practices and Possible Role Models*. Washington, DC, Gvt Printing Office.
- Boltanski, L. (2008).** "Institutions et critique sociale. Une approche pragmatique de la domination". A: *Revue Tracés*, separata.
- Bourdieu, P. (1996).** *Raisons pratiques*. París, Seuil.
- Brodeur, J.-P. i Monjardet, D. (2002).** "Connaître la police". A: *Cahiers de la Sécurité Intérieure*, separata, 13-16.
- Brodeur, J.-P.; Mulone, M.; Ocqueteau, F. i Sagant, V. (2008).** *Brève analyse comparée internationale des violences urbaines*. Mont-real, CICC-CIPC (estudi comparatiu sobre la violència urbana per a la policia de Mont-real).
- Crawford, A. (1997).** *The local governance of crime: Appeals to Community and Partnerships*. Oxford, Clarendon Press.
- Donzelot, J. i Wyvekens, A. (2001).** *Souci du territoire et production collective de la sécurité urbaine*. París, Recherche IHESI.

Dubet, F. (1994). *Sociologie de l'expérience*. París, Seuil.

Ericson, R.V. i Haggerty, K.D. (1997). *Policing the Risk Society*. Oxford, Clarendon Press.

Favre P. (2003). "Qui gouverne quand personne ne gouverne?". A: Favre, Hayward et Schemeil (dir.). *Le gouverné. Études en l'honneur de Jean Leca*. París, Presses de Sciences Po, 259-271.

Ferret, J. (2004). "Avaluar la policia anomenada de proximitat? Certeses i incerteses obtingudes de les experiències franceses". *Revista Catalana de Seguretat Pública*, 14: 173-192.

Ferret, J. i Spenlehauser, V. (2009). "Does Policing the Risk Society hold the road risk?". *British Journal of Criminology*, 49: 150-164.

Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.

Gusfield, J.R. (1975). "The (F)utility of Knowledge?: The Relation of Social Science to Public Policy toward Drugs". A: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 417, 1: 1-15.

Jobard F. (2006). "Sociologie politique de la racaille". A: Lagrange et Oberti (dir.). *Émeutes urbaines et protestations, une singularité française*. París, Presses de sciences Po, 59-80.

March, J.G. (1991). *Décision et Organisation*. París, Ed. l'Organisation.

Monjardet, D. (1996). *Ce que fait la police: Sociologie de la force publique*. París, La Découverte.

– (2008). *Notes inédites sur les choses policières*. París, La Découverte.

Ocqueteau, F. (2007). "Les émeutes urbaines de 2005". *Sociologie du travail*, 4, 531-543.

Subirats, J. (2007). "El pim pam pum de la seguridad". *El País*, 6-7-2007.

Wacquant L. (2004). *Punir les pauvres*. Marsella, Agone.

Wilson J. i Kelling G. 1994 (1982). "Vitres cassées". *Les cahiers de la sécurité intérieure*, 15: 163-180.

La ciutat de la por

Una realitat distorsionada

Ens hem acostumat que els culpables dels mals sense remei siguin sempre els mitjans de comunicació. Per això també els atribuïm la responsabilitat de la percepció d'inseguretat. Però és l'audiència qui contribueix a mantenir l'atenció per les informacions violentes.

Els mitjans són innocents?

Text **Montserrat Quesada** Catedràtica de Periodisme especialitzat. Universitat Pompeu Fabra.

La seguretat és un sentiment que tots tenim arrelat en el nostre ésser emocional, que creix segons l'esforç que esmercem en l'observació de conductes preventives i protectores de la nostra vida. Ens sentim segurs quan tanquem amb clau la porta de casa o quan ens cordem el cinturó abans de treure el fre de mà del cotxe. Però, a l'hora de la veritat, seguim constantment que les portes blindades també es reboten i que les víctimes mortals en accidents de trànsit continuen omplint les notícies en un degoteig diari de dolor i impotència.

Si en general ens resulta difícil assumir que la seguretat no és res de tangible, res que puguem concretar en objectes o en sistemes de protecció de qualsevol mena, som molt més reticents a acceptar que la percepció d'inseguretat depengui, en primera instància, d'un mateix. Tenim un bon motiu per no acceptar-ho: ens hem acostumat que els culpables dels mals que no tenen remei siguin sempre els mitjans de comunicació i, mentre les culpes mirin cap a una altra banda, no farem res per intentar ajustar la nostra percepció a les xifres oficials de les institucions policials o a la inseguretat real que sí coneixem i hem patit, o al percentatge inevitable d'inseguretat que està present en tot procés d'evolució social.

Però que nosaltres siguem els principals responsables dels nostres sentiments no implica que els mitjans de comunicació hagin de ser del tot innocents. Si parlem de mitjans professionals –i no dubto que tots ho són–, els podrem titllar de moltes coses, però no precisament d'innocents. Portem més de tres dècades fent estudis i recerques científiques que posen de manifest la presència excessiva d'informació violenta en els continguts mediàtics, tant en els informatius com en els espais d'entreteniment, i no conec cap facultat de Periodisme on als futurs llicenciats no se'ls ensenyi a treballar la informació sensible implicada en els esdeveniments violents des de la perspectiva de l'especialització o, dit amb altres paraules, des de l'adequada explicació de les causes que els provoquen i des de la contextualització de les circumstàncies que els aixopluguen.

El problema rau en el fet que els mitjans de comunicació continuen elaborant l'agenda dels temes dels quals informen la ciutadania aplicant criteris obsolets que magnifiquen la immediatesa i les urgències de l'actualitat periodística,

com si l'única cosa important que es necessita saber és què ha passat. D'altra banda, és una constant en tots els mitjans que els fets que reben més atenció són, precisament, els que més ens impacten en el sistema emocional.

Les xifres creixents d'aturats, les imatges d'un incendi que crema descontrolat prop d'un nucli urbà o el darrer atracament comès per una banda de delinqüents que un altre cop s'ha escapolit de la policia obren els informatius de ràdio i televisió i ens saluden cada dia des de les portades dels diaris. Semblaria que tot el que passa en el nostre món són desgràcies! Tant és així que si visquéssim aïllats i només rebéssim informació de l'exterior a través dels mitjans de comunicació, acabariem creient que el nostre és un planeta salvatge, un territori de campí qui pugui.

Els ciutadans del segle XXI hem entès que la realitat social que ens arriba a través dels mitjans de comunicació té poc a veure amb la realitat real que tots coneixem i compartim. El fet que tota una munió d'esdeveniments, que tal vegada podrien ser considerats d'interès general, quedin habitualment exclosos dels processos de selecció de la informació periodística fa que la realitat de què informen els mitjans aparegui distorsionada, manipulada i molt allunyada de les nostres vides. I és en aquest sentit que els mitjans no són innocents perquè presenten la informació sensible sota formats espectaculars, se sotmeten a la tirania de les imatges per sobre de les explicacions contextualitzades dels fets i, en el millor dels casos, no poden negar que són conscients dels efectes que les seves informacions provoquen en les audiències.

La por al delictes violent

En un estudi recent encarregat per l'empresa ADT¹ al Centre Universitari Villanueva, adscrit a la Universidad Complutense de Madrid, es conclou que les comunitats autònomes que són percebudes pels enquestats com a més insegures són, per aquest ordre, Madrid, Catalunya i la Comunitat Valenciana. Les dades del Ministeri d'Interior, però, indiquen que la comunitat autònoma on es cometen més delictes no és cap d'aquestes tres, sinó les Illes Balears. Curiosament, en aquest estudi les Balears apareixen com la comunitat que els enquestats consideren més segura. És una

prova més que la percepció d'inseguretat té poc o res a veure amb la inseguretat real que existeix en la societat.

Assumint que la por al delictes violentes la sentim tots per igual i ocupa un lloc central en les preocupacions de la gent, Sonia Carcelén, l'autora d'aquest estudi, insisteix que la percepció d'inseguretat depèn de tot un conjunt de factors, la majoria dels quals no són aliens a la mateixa persona: l'edat, la manera de ser de cada individu, l'experiència violenta que cadascú hagi viscut... i també la informació que sobre aquesta temàtica difonguin els mitjans de comunicació.

Malgrat que no disposem d'eines per mesurar amb criteris científics els efectes que es deriven de la informació violenta de la qual ens informen els mitjans de comunicació, sí que els podem descriure d'alguna manera. Zillmann i Bryant (1996: 603), entre altres, creuen que aquest tipus d'informació satisfà la nostra curiositat morbosa, ens permet constatar el nostre rebuig cap aquest tipus de fets i ens incita a comparar la nostra situació social amb la de les persones que apareixen en les notícies com a víctimes.

Altres autors consideren que l'efecte més destacat és que ens hem acabat acostumant a la violència mediàtica que consumim: "Arribat el cas, es pot argumentar que el públic consumeix violència perquè s'ha acostumat en dosis més o menys grans als continguts lleugers i a l'actualització d'esquemes cognitius que li permeten classificar-ho tot en les senzilles caselles del bé i del mal i dels estereotips" (Peñalva, 2002: 400-401). Aquesta habituació té un efecte col·lateral gens negligible, que rau en el temor creixent a ser víctima d'aquesta violència.

En alguns casos –pocs, per sort– el visionament massiu d'imatges violentes pot empènyer els més joves a imitar models de conducta estereotipats i, en altres, els provoca una mena de catarsi per donar sortida a la violència que reprimeixen. En general, però, a tots ens agrada comprovar que, mentre un munt de desgràcies passen constantment a tot arreu, a nosaltres i a la nostra gent no ens ha passat res, i estem sans i estalvis.

D'altra banda, la presència d'imatges violentes en els mitjans té dues característiques que la fan especialment preocupant: a) que és excessiva des de tots els punts de

vista i b) que apareix escampada per tots els àmbits temàtics dels informatius. L'anàlisi de la qual vaig ser coautora² sobre els telenotícies migdia i nit de set cadenes de televisió generalistes d'àmbit estatal (Antena3TV, Tele5, TVE-1, La 2, La Cuatro, La Sexta i Canal+ en obert) al llarg de tot un any (juliol 2005-juny 2006) va donar com a resultat que els desastres naturals i els accidents violents ocupen el 20% de la informació global d'aquestes cadenes de televisió.

Pel que fa a la presència de notícies violentes en les diferents seccions dels informatius, la secció d'internacional és la que encapçala el rànquing, amb gairebé el 63% de les informacions d'aquesta temàtica de caràcter violent. Això implica que la major part de les notícies que els mitjans ens fan arribar sobre el que succeeix a altres països té a veure amb accidents, catàstrofes naturals, atemptats terroristes i desgràcies en general. D'alguna manera, les imatges i la immediatesa manen sobre les cròniques i no es disposa de temps ni d'espai per a la interpretació que, de ben segur, podrien fer els corresponents (Peñalva, 2002: 403). A molta distància de la secció d'internacional segueix la secció de successos (amb un 16,14%), on ja no és tan sorprenent trobar informació amb continguts violents.

Davant d'aquesta realitat informativa, la població ja fa temps que ha començat a ser conscient de la superficialitat del discurs dels mitjans i no perd l'oportunitat d'expressar les seves crítiques, sense que aquesta reacció social l'empenyi, gens ni mica, a allunyar-se de les pantalles de televisió.

El negoci mediàtic

El problema encara s'agreuja més amb l'arribada de la nova tendència informativa: l'info-entreteniment. La fórmula és senzilla: es tracta d'aplicar el format de l'espectacle i l'entreteniment a tots els gèneres periodístics per tal de fer més digeribles les notícies. Als periodistes no els acaba d'agradar aquest format, perquè intueixen que trencarà en mil bocins el seu codi deontològic. Però, si hem de tocar de peus a terra, cal acceptar que la veu dels periodistes és gairebé inaudible davant de les decisions empresarials dels propietaris dels mitjans que governen els seus negocis d'acord amb les lleis del lliure mercat. Això vol dir: lluita per l'au-

A les imatges d'aquesta pàgina i la següent, fotogrames d'informatius de successos de diferents cadenes televisives. A la pàgina d'obertura de l'article, la premsa espera la sortida de Félix Millet i Jordi Montull als passadissos de la Ciutat de la Justícia, el dia 19 d'octubre de 2009, quan hi van anar a declarar per primer cop.

diència, control permanent dels percentatges de *share*, ingressos per publicitat, força espectacle i emoció a dojo.

En l'altre extrem d'aquest sistema de comunicació, els atònits ciutadans, convertits ara en simples consumidors de productes mediàtics, no recorden com, quan ni per què han fet deixadesa del dret fonamental a la informació que els assisteix en tant que ciutadans lliures i instruïts. En les societats democràtiques, els mitjans de comunicació han de cobrir tres funcions principals: informativa, d'entreteniment i pedagògica. Què ha passat amb la darrera? Tot indica que aquesta funció cabdal ha desaparegut sota el llençol innocent de la immediatesa informativa per sotmetre l'audiència a la "dictadura del temps real" (Aguirre, 1999) i a les imatges més punyents que en cada moment es tinguin a l'abast. I un cop presa aquesta decisió, tothom oblida que "les imatges agraden i impacten al públic, però redueixen la comprensió del fenomen i poden ser objecte de manipulació o descontextualització" (Peñalva, 2002: 404).

En el cas particular dels mitjans de casa nostra, patim un dèficit afegit que s'arrossega des dels inicis de la democràcia i que, a hores d'ara, és de difícil solució. En els anys 70, les societats avançades van començar a demanar dels mitjans de comunicació la presència de periodistes especialitzats preparats per elaborar relats periodístics en què s'incloués l'opinió de fonts expertes –i no només les declaracions de les fonts oficials– i l'explicació acurada de les causes i del context en què es produeixen els fets d'actualitat.

Així es fa en la majoria de redaccions dels mitjans europeus de referència i també en els de l'Amèrica del Nord i d'altres països avançats, però a Espanya els propietaris dels mitjans van girar l'esquena als canvis que arribaven amb la societat de la informació. De fet, encara avui continuen sense adaptar les seves rutines professionals a les exigències de les noves audiències sectorials, la qual cosa es tradueix en una presència mínima d'informació periodística especialitzada sobre els fets que marquen l'actualitat diària. El resultat d'aquest escenari és una informació insuficient, plena de declaracions oficials, poc i mal contextualitzada i, sobretot, excessivament emotiva. De poc han servit fins ara les recomanacions d'organismes seriosos i ben prestigiats

com el Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC)³ o la mateixa UNESCO, que de tant en tant aproven resolucions en favor d'una informació de qualitat, contextualitzada i explicativa de la realitat social. Especialment, quan els fets dels quals han d'informar els mitjans de comunicació impliquen tragèdies humanes i/o poden provocar alarma social entre la població. La conseqüència directa de no fer cas d'aquestes recomanacions sovint es tradueix en l'augment de la percepció d'inseguretat i en el convenciment que no tenim els mitjans que ens mereixem.

Dos exemples que faran història

No és difícil trobar exemples d'informacions en els mitjans d'arreu que agreugen la percepció d'inseguretat que tenen els ciutadans i els porta a tancar-se a casa. N'he triat dues que, al meu parer, quedaran enregistrades en la memòria col·lectiva per molt de temps: la desaparició a Sevilla, ara fa mig any, de l'adolescent Marta del Castillo i la informació que es va publicar sobre els maltractaments que va patir un detingut en unes dependències dels Mossos d'Esquadra. En ambdós casos va fallar no només l'estratègia de comunicació de les dues policies implicades en els fets –aquest és l'element principal–, sinó també la professionalitat dels periodistes que van cobrir la informació.

El 24 de gener de 2009 Marta del Castillo, una noia de 17 anys, no va tornar a casa seva a l'hora prevista. Aquest és un país que encara no ha pogut oblidar el cas de les nenes d'Alcàsser, desaparegudes el novembre de 1992 i trobades mortes, ni el d'algunes altres adolescents que van trobar la mort sense que les seves famílies poguessin fer res per evitar-ho. També és un país on cada any es produeixen al voltant de 1.500 desaparicions de persones, un 10% de les quals correspon a menors d'edat.

L'abundant informació que des del primer moment es va donar sobre la desaparició de Marta del Castillo va atreure l'atenció de tothom i va obrir les velles ferides dels pares que, mesos o anys⁴ abans, també van denunciar la desaparició de les seves filles i que encara avui no en tenen notícies. El cas de la Marta, però, té una particularitat que el fa especialment criticable: el fet que des del primer moment es fil-

Informació televisiva sobre l'arribada d'una embarcació d'immigrants il·legals. Als "media" el fenomen de la immigració és matèria, sobretot, del bloc informatiu de successos.

tressin a la premsa tota mena d'informacions sobre la investigació judicial, malgrat que el jutge només va trigar cinc dies a declarar secret el sumari. Aquest excés d'informació va crear en l'audiència la sensació d'estar davant d'un "tema familiar", d'aquells que s'ha de seguir, detall a detall, per poder intervenir en les converses de sobretaula.

Tres setmanes més tard, la policia detenia el principal sospitós, Miguel C. D., un noi de 19 anys, ex-nuvi de la Marta, que es confessà autor del seu assassinat. Aquesta primera detenció va anar seguida de tres més, però en el moment d'escriure aquest text continua sense aparèixer el cadàver de la noia. Malgrat la cerca intensiva del seu cos en el riu Guadalquivir –primera versió del crim donada per Miguel–, i tot i que es va remenar bossa a bossa l'abocador d'Alcalá de Guadaíra –segona versió del crim–, res no s'ha trobat que permeti als pares de la Marta iniciar el procés de dol.

Fent el seguiment d'aquest cas, mai no he deixat de preguntar-me per què el jutge atorgà més credibilitat a les paraules de Miguel C. D. que als moviments inequívocs d'un gos ensinistrat per localitzar persones, sobretot després que un primer informe psicològic⁵ desvetllés l'habilitat del principal imputat per manipular els qui l'envolten i la seva facilitat per mentir⁶.

A banda, però, del meu desacord amb determinades decisions judicials –o amb l'absència d'elles–, el que cal destacar de l'actuació dels mitjans de comunicació –locals, regionals i nacionals– és que un altre cop s'han agafat fort a aquest cas, saturant l'espai informatiu fins a límits veritablement condemnables.

Els retrets de Manuel Chaves, aleshores president de la Junta d'Andalusia⁷, o la petició del defensor del menor de la Comunitat de Madrid, Arturo Canalda, demanant als ciutadans una "huelga de mandos caídos y radios apagadas" per la cobertura que els mitjans estaven fent d'aquest cas –la va qualificar textualment de "bazofia"–, no van servir de res. Tampoc que el Consell Audiovisual d'Andalusia denunciés el tractament informatiu d'aquest cas i, en concret, la difusió de diverses entrevistes realitzades per Tele5 i Antena3TV a Rocío, una menor de 14 anys relacionada amb Miguel, i ara també imputada en el cas per encobriment. Tot s'hi val mentre mantinguem alta l'audiència!

La desmesura en la cobertura periodística de qualsevol cas provoca alarma social i, en un primer moment, agreuja el sentiment general de por i inseguretat. Però un cop s'ha superat aquest primer impacte, la repetició constant d'un mateix tipus d'informació acaba provocant la reacció contrària: l'audiència, esgotada i saturada pel cas, perd l'interès i, de mica en mica, se n'acaba oblidant, tot esperant el proper escàndol mediàtic que tornarà a alimentar les seves pors i les seves inseguretats, però també les seves converses de sobretaula.

De les crítiques a la cobertura periodística d'aquest cas no en surt ben parat ningú. Els periodistes ho han tornat a fer malament –això comença a no ser cap novetat–, però tampoc els aparells policials i judicials no s'han lluit en les seves compareixences davant la premsa, i fins i tot han permès que les càmeres de televisió enregistressin, en rigorosa primícia, la troballa d'una navalla a la reixa del clavegueram

“Els atònits ciutadans, convertits ara en simples consumidors de productes mediàtics, no recorden ni com ni quan han fet deixadesa del dret fonamental a la informació que els assisteix”.

que hi ha al davant de la casa on semblaria que s'ha produït el crim. I per acabar de tancar el cercle, l'audiència tampoc no està lliure de culpa. Sense la seva atenció permanent i el seu interès per tots els detalls de la investigació, els mitjans s'haurien vist forçats a arraconar l'enfocament d'info-entreteniment amb què ara ens informen i, tot plegat, hauria permès un tractament informatiu d'aquest cas més professional i respectuós amb el patiment de les víctimes.

L'altre cas que val la pena comentar té a veure amb les imatges que molts canals de televisió van emetre l'1 d'abril de 2007 d'uns mossos d'esquadra colpejant un detingut en les dependències policials de la Travessera de les Corts. Era la primera vegada que es coneixia –i amb imatges!– el que pot passar a l'interior d'un calabós quan un detingut decideix encarar-se amb la policia i les coses van mal dades. L'efecte que aquell vídeo va provocar en els ciutadans va ser fulminant: per si no en tenien prou amb la por de ser víctimes d'un delictes violent, ara trobaven arguments per, també, tenir por de ser víctimes de la violència policial.

Les reaccions no van trigar a arribar. Els ciutadans s'apressaren a mostrar el seu rebuig a unes pràctiques policials que creien desterrades dels protocols democràtics, però també els Mossos d'Esquadra es manifestaren davant la plaça de Sant Jaume, reclamant consideració social, respecte per a la seva feina i la dimissió del conseller Saura. En el manifest que els Mossos van llegir davant la Generalitat van expressar el seu convenciment que el conseller havia estat el responsable d'haver “facilitat, promogut i permès el descrèdit del seu propi cos”⁸ des del mateix Departament d'Interior, i de posar en el debat públic un problema que, des de tots els punts de vista, cal resoldre de portes endintre.

Però entre els fets que van succeir a la comissaria de les Corts a l'abril de 2007 i aquestes manifestacions recents hi ha una dada fonamental que en cap cas no podem deixar fora de l'anàlisi: la celebració del judici oral. Per a sorpresa de tots, en el judici es va posar de manifest que les imatges de la polèmica s'havien passat per televisió a més velocitat de la real, la qual cosa va fer pensar als telespectadors que els cops que els tres mossos van propinar al detingut eren molt més brutals del que realment va quedar acreditat en els informes mèdics. D'altra banda, la sentència que ha tancat aquest cas condemna els tres mossos implicats en els fets a dos mesos de multa per una falta de lesions i a indemnitzar conjuntament el detingut amb 1.610 euros. En canvi, tots tres han estat absolts dels delictes contra la integritat moral, tortura i falsedat documental pels quals estaven imputats.

Queden unes quantes preguntes sense resposta: Qui va filtrar les imatges als mitjans i amb quina intenció? Qui va

decidir que es visionessin a més velocitat de la que pertocava? Qui tenia interès a tacar d'aquesta manera la imatge dels Mossos d'Esquadra, presentant-los davant l'opinió pública com brutals torturadors? Mentre arriben les respostes, els ciutadans continuem apel·lant al valor superior de la seguretat i exigint que el dret fonamental a rebre informació veraç a través dels mitjans de comunicació ens permeti conèixer el que realment passa a la societat sense haver de tenir el cor encongint per la por. **M**

Bibliografia

- Aguirre, M. (1999).** “Los medios periodísticos y el espectáculo humanitario” a *Unidad de Estudios Humanitarios. Los desafíos de la acción humanitaria*. Barcelona: Icaria, p. 203-206.
- Bonastra, Q. et al. (2007).** *Paisaje ciudadano, delito y percepción de la inseguridad*. València: Tirant lo Blanch.
- Carrión, F. (2008).** “Violencia y medios de comunicación: populismo mediático” a *Revista URVIO* 5. Quito: FLACSO-Ecuador, p. 7-12.
- Cerbino, M. (2005).** *Violencia en los medios de comunicación. Generación noticiosa y percepción ciudadana*. Quito: FLACSO-Ecuador.
- Clemente, M. i Vidal, M.A. (1996).** *Violencia y televisión*. Madrid: Nóesis.
- Estudio ADT (Abril 2009).** *Comportamiento Antisocial y Percepción y Realidad de la Inseguridad en España*.
- Gerbner, G. et al. (1996).** “Crecer con la televisión: perspectiva de aculturación” a Bryant i Zillman (comp.). *Los efectos de los medios de comunicación*. Barcelona: Paidós, p. 35-66.
- Peñalva, C. (2002).** “El tratamiento de la violencia en los medios de comunicación” a *Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*, 10, p. 395-412.
- Quesada, M. (2007).** *Periodismo de Sucesos*. Madrid: Síntesis.
- Bryant i Zillman (comp.).** *Los efectos de los medios de comunicación*. Barcelona: Paidós.

Notes

- 1 Estudio ADT (Abril 2009).** *Comportamiento Antisocial y Percepción y Realidad de la Inseguridad en España*.
- 2 Fernández del Moral, J. (coord.) (2007).** *El análisis de la información televisiva. Hacia una medida de la calidad periodística*. Madrid: CIE Dossat.
- 3 “La cobertura informativa de les tragèdies” a la “Revista de webs” dins de Quaderns del CAC, núm. 19-20. Abril-desembre 2004.** http://www.cac.cat/pfw_files/cma/reerca/quaderns_cac/Q19revweb_ES.pdf
- 4 Recordem el cas més antic que es produí a Catalunya de Cristina Bergua (16 anys) l'any 1997 o el més recent de Madeleine McCann (3 anys) el 2007. En ambdós casos mai no s'han trobat els seus cadàvers ni cap pista sobre on poden estar.**
- 5 El titular del Jutjat d'Instrucció 4 de Sevilla ha accedit a finals de juny de 2009 a la petició de la defensa de Miguel C. D. perquè el seu client sigui sotmès a un examen psiquiàtric.**
- 6 Els dos primers advocats de Miguel C. D., nomenats d'ofici, van renunciar a la seva defensa pels constants canvis de versió que els donava.**
- 7 Val a dir que el cas de la Marta s'havia convertit en un “cerc mediàtic”.**
- 8 Text del manifest llegit per dos agents fora de servei amb què va concloure la manifestació a la plaça de Sant Jaume.**

Propostes / respostes

Diego Torrente ens dóna algunes claus sobre el paper que ha de tenir la seguretat privada i quina contribució pot fer a la pública. Per la seva banda, Jordi Borja reivindica, més que no pas la seguretat, el dret a la inseguretat, una inseguretat que la crisi econòmica ha democratitzat i que viuen de maneres diverses des dels immigrants o els joves fins als exclosos del benestar o els que en gaudien i ara veuen perillar el patrimoni. Finalment, Ramon-Jordi Moles i Anna Garcia Hom analitzen com la inseguretat es construeix socialment per, tot seguit, qüestionar el fals debat entre els partidaris de la prevenció i els de la repressió.

La seguretat, bé públic o privat

Text **Diego Torrente** Departament de Sociologia i Anàlisi de les Organitzacions. Universitat de Barcelona

Qualsevol tipus de necessitat humana pot ser atesa per l'Estat, el mercat, la societat civil o les famílies i particulars. La seguretat no n'és una excepció. Tradicionalment s'ha vinculat molt la seguretat ciutadana amb la provisió pública de serveis de seguretat. Tanmateix, la seguretat privada precedeix històricament la pública. D'altra banda, la contribució dels ciutadans, les empreses i la societat civil és fonamental per crear entorns segurs. Així doncs, la provisió de serveis de seguretat apareix com una qüestió complexa en la qual cal entendre les característiques i els límits de cada forma de provisió.

La línia divisòria entre seguretat pública i privada cada dia és més indefinida. En molts països hi ha nombrosos organismes a mig camí entre l'àmbit públic i l'àmbit privat, i la distinció entre espais públics i privats no és decisiva per marcar fronteres. Tampoc no ho és el tipus de serveis que du a terme una empresa privada ni els seus mètodes. Encara que amb diferències entre països, hi ha un procés internacional d'expansió del sector privat: a la Unió Europea hi ha 45.000 empreses de seguretat que ocupen 1,7 milions de persones. A Espanya, el 2007, hi havia 1.134 empreses autoritzades que van facturar 3.347 milions d'euros i van donar feina a 81.000 vigilants de seguretat (Aproser, 2008).

La regulació de la seguretat privada, a Europa, varia molt segons el país quant a l'intervencionisme de l'Estat (Weber, 2001). La tendència de la UE és crear un marc regulador comú. La regulació és una qüestió clau, ja que la seguretat és un bé de confiança, està relacionat amb els drets i garanties constitucionals, planteja la qüestió de l'interès públic, i requereix l'establiment d'estàndards de qualitat (Hakala, 2008).

El paper del sector privat en la seguretat

Un punt crític és conèixer de quina manera i fins a quin punt el sector privat contribueix a donar resposta als problemes de la seguretat col·lectiva. El sector comprèn una àmplia sèrie de subsectors, serveis i metodologies de treball (Torrente, 2006). Els serveis que ofereix, els seus mètodes i la seva contribució a la seguretat col·lectiva depenen en gran manera de les necessitats del client (Torrente *et al.*, 2005). Per tant, conèixer quins són els clients i quines són les seves prioritats és fonamental, no solament per entendre el tipus de servei que ofereixen, sinó també per conèixer el paper que fa en la seguretat col·lectiva. Així doncs, per exemple, si els clients són majoritàriament empre-

ses privades, com passa a Espanya, el sector fa un paper de prevenció de pèrdues corporatives, i si el client majoritari és l'Estat i fa funcions en el camp de la seguretat ciutadana, el seu paper s'acosta al de la policia.

La resposta del sector privat als problemes de seguretat depèn d'aquests condicionaments. En el camp de la delinqüència comuna, la contribució del sector privat pot ser important quan treballa en col·laboració amb la policia. En el camp dels delictes de les organitzacions, la seguretat privada entra en contradicció d'interessos quan aquestes són els seus clients majoritaris. Tanmateix, ofereix respostes flexibles i eficaces davant de certs delictes que victimitzen les organitzacions: és el cas dels delictes relacionats amb les TIC, els robatoris de mercaderies o la protecció de la propietat industrial. En el cas de la delinqüència organitzada, el sector no té un interès especial quan depèn fonamentalment d'organitzacions privades, però sí que en té quan depèn de la policia.

Shearing i Stenning (1987) afirmen que la seguretat privada, en conjunt, fa una funció preventiva. Tanmateix, diversos autors han detectat, sobretot en el context anglosaxó, una tendència a transformar la seguretat privada en policia privada (South, 1994; Singh, 2005), de manera que les tasques que el sector realitzava tradicionalment, com ara la gestió de riscos, l'evitació de pèrdues o la solució de problemes, esdevenen més coercitives i de control. D'altra banda, la qüestió no és solament com contribueixen les empreses de seguretat a la seguretat ciutadana, sinó com hi contribueixen la resta de les empreses i sectors socials (Capobianco, 2005).

Contribució a la seguretat pública

Tenint en compte aquests condicionaments, cal dir que el sector privat contribueix a la seguretat pública, encara que no necessàriament en tots els àmbits, ni amb un criteri estricte d'interès comú (Bosch et al., 2005). La qüestió més delicada que planteja la seguretat privada és que crea sistemes de justícia privats que varien segons els interessos del client. Per exemple, una gran superfície comercial decideix si, davant un robatori de mercaderia, reprenen el transgressor, li hi restringeixen l'accés, el denuncien o el penalitzen d'una altra manera. En casos extrems, una empresa de seguretat pot, defensant els seus interessos, passar per alt conductes il·lícites del seu client o,

senzillament, eludir donar certes informacions a la policia o a la justícia. Per contrarestar aquest fet, cal fomentar el professionalisme en el sector, crear una regulació i controls efectius, i fomentar els codis ètics interns. No obstant això, cap d'aquests mecanismes no evita del tot els sistemes de justícia privats.

Sovint s'argumenta que la seguretat pública tendeix a respostes reactives (en gran manera per la seva vinculació amb el sistema penal), se'n discuteix l'eficàcia en diversos àmbits, però les seves respostes, a diferència de les del sector privat, tendeixen a assumir amb més garanties l'interès comú. Tanmateix, la seguretat privada és una realitat d'enormes proporcions que cal gestionar. El repte de les polítiques de seguretat és aprofitar i canalitzar la seva contribució. Però això només és possible des del coneixement del sector, dels seus condicionaments, i des de la cooperació. **M**

Obres esmentades

- Aproser (2008).** *Cifras y datos de la seguridad privada en España en el 2007*. Madrid, Asociación Profesional de Compañías Privadas de Servicios de Seguridad.
- Bosch, J.L. et al. (2005).** "Estado, mercado y seguridad ciudadana: Análisis de la articulación entre la seguridad pública y privada en España". *Revista Internacional de Sociología*, 39: 107-137.
- Capobianco, L. (2005).** "Ajustando la lente: La participación del sector privado en la prevención del delito". Mont-real, CIPC. Document electrònic consultable a www.crime-prevention.intl.org.
- Hakala, J. (2008).** *Why to regulate manned private security? A study report on the reasons and requirements for private security regulation as expressed by representatives of Government, industry association and academia*. Tesis doctoral de la City University de Londres.
- Shearing, C.D. i Stenning, P. eds. (1987).** *Private Policing*. Newbury Park, Sage.
- Singh, A.M. (2005).** "Private Security and Crime Control". *Theoretical Criminology*, 9: 153-171.
- South, N. (1988).** *Policing for Profit*. Londres, Sage.
- (1994). "Privatizing Policing in the European Market: Some Issues for Theory, Policy and Research". *European Sociological Review*, 10, 3: 219-232.
- Torrente, D. (2006).** "Vendiendo seguridad: Servicios, conflictos y estrategias de la seguridad privada en España". *Sistema. Revista de Ciencias Sociales*, 192.
- Torrente, D. et al. (2005).** "Organizando la seguridad: Análisis organizativo de los servicios privados de seguridad en España". *Política y Sociedad*, 42, 3: 185-208.
- Weber, T. (2001).** "A comparative overview of legislation governing the private security industry in the European Union". Disponible a <http://www.coess.org/pdf/final-study.PDF>. Brussel·les, Confederación Europea de Servicios de Seguridad.

Propostes / respostes

Dret a la inseguretat

Text **Jordi Borja** Director del programa Gestió de la Ciutat de la Universitat Oberta de Catalunya

Dret a la seguretat? és el títol que em proposen. És un dret que per ser tan obvi, fins a temps recents, no s'ha tingut prou en consideració. Fins i tot el pensament progressista o d'esquerrés ha prioritzat l'anàlisi de les causes socials que generen violència sobre les persones i els seus béns per sobre de la prevenció o sanció dels comportaments concrets violents. Avui, però, vivim una situació molt diferent: en les societats urbanes acomodades s'ha generalitzat una por permanent i exagerada i les autoritats i els mitjans de comunicació han legitimat un discurs securitari i una pràctica de repressió preventiva que ha conduït a multiplicar les exclusions socials i a augmentar la psicopatologia col·lectiva. No cal contribuir a unes campanyes perverses. En tot cas, caldria preguntar-nos: seguretat de qui?, de quina mena?, sobre quins aspectes de la vida (la persona, l'habitatge, la salut, la feina, etc.)?, i a quin preu?

Per contestar-ho, permeti'm donar la volta al discurs de la seguretat i, amb una certa ironia, parlar del dret a la inseguretat. És més actual i menys tingut en compte.

En un programa de TVE (*Un sol món*, excel·lent) em van preguntar: "Creu vostè que els immigrants generen una sensació d'inseguretat en els espais públics?" És clar que sí, generen la seva inseguretat, que té causes reals i no prejudicis propis dels ciutadans que consideren que pobresa i perillositat van juntes. Els immigrants han conquerit el dret a la inseguretat: si no tenen tots els papers en regla, si són sospitosos de qualsevol incident o falta, si són aturats per la policia solament pel seu aspecte, si intenten sobreviure amb activitats no delictives però sí perseguides (com els "top manta", que en general fan quan tenen tancades les portes a feines més formals), si volen practicar la seva religió en locals públics (oratoris), o si simplement perceben la desconfiança i, fins i tot, l'agressivitat del seu entorn. Un dret que les normatives de l'Estat i de l'Ajuntament reforcen. Les lleis d'estrangeria estableixen una discriminació legal que contradiu els principis democràtics més elementals. Com deia Kelsen (recollint la millor tradició liberal del segle XIX), "els que viuen en el mateix territori i estan sotmesos a les mateixes lleis han de disposar dels mateixos drets". En cap moment la legislació espanyola no reconeix els drets polítics dels immigrants i, en canvi, en retalla els drets socials i civils. La perla recent ha estat la directiva de la Comissió Europea (aprovada i aplicada pel govern espanyol) que permet l'internament en camps de

“Les autoritats i els mitjans de comunicació han legitimat un discurs securitari i una pràctica de repressió preventiva que han conduït a multiplicar les exclusions socials i a augmentar la psicopatologia col·lectiva”.

concentració (és la paraula adient) fins a 180 dies, encara que de moment “només” se’n considerin suficients 60. La discriminació legal és la legitimació del racisme i de la xenofòbia, considerats delictes per les lleis espanyoles i europees. Podem considerar, doncs, les autoritats com a còmplices o inductores d’aquests delictes.

L’Ajuntament de Barcelona va aprovar al final del 2006 una ordenança sobre civisme. Ens hi referirem més endavant, però ara solament citarem la referència que fa als immigrants. Després d’uns articles genèrics de condemna del racisme i la xenofòbia, segueix un sol article que concreta comportaments: l’immigrant que denunciï altres immigrants, no legals o sospitosos de delictes, rebrà el suport municipal per facilitar la seva legalització. Una norma digna de l’antiga RDA (Alemanya de l’Est) o del govern Uribe de Colòmbia, que pretén convertir un milió de colombians en confidentes de la policia o dels militars.

El *dret a la inseguretat* és, però, una conquesta també dels autòctons. La lectura de les diferents ordenances cíviques que, seguint el “model Barcelona”, s’han multiplicat a l’Estat espanyol, ens proporciona una llista de col·lectius socials que han merescut aquest (discutible) privilegi. Els *joves* són objecte d’especial atenció quan es fan massa visibles en l’espai públic. En nom de la protecció del mobiliari ciutadà (molt legítim) o de la “bona imatge” de la ciutat o del dret excoent de veïns que volen gaudir dels avantatges de la centralitat però no de les molèsties inherents al lloc. Es desenvolupa a tot Europa una mena de “racisme antijoves” que, fins i tot, ha estat denunciat per intel·lectuals i experts (Touraine, prou conegut al nostre país, va encapçalar un manifest de denúncia). En general, a mesura que el capitalisme especulatiu global i les polítiques urbanes locals afavoreixen (per acció o omissió) les precarietats presents, les incerteses futures i les distàncies socials i físiques (fins i tot a Barcelona i àrea metropolitana en els darrers quinze anys han augmentat les desigualtats) es generen exclusions, pobresa i pors socials.

El *dret a la inseguretat que viuen els exclosos del benestar*, autòctons o immigrants, té com a corollari la por dels qui se senten “ameaçats” i temen veure els qui no tenen allò que ells poden perdre. Una justificació curiosa és la que donava l’exposició de motius de la primera versió que es va difondre de les ordenances de civisme esmentades: s’establia com a “bé jurídic” a pro-

tegir el “dret a no veure” allò que desagradés als ciutadans normals. Una hipocresia social i una absurditat jurídica.

La crisi ha democratitzat el *dret a la inseguretat*, l’ha posat a l’abast de tots els ciutadans *comme il faut*, perquè qui més qui menys tenia estalvis, accions, inversions, béns immobiliaris, etc. No solament no podem estar segurs al carrer, ni de conservar el lloc de treball, ni que quan arribi l’hora ens puguin pagar la jubilació, ni que es mantingui l’accés universal als mínims sanitaris, ni que es pugui sobreviure en un medi cada dia més contaminat i reescalfat, ni que els fills puguin viure igual o millor que nosaltres..., ja no podem confiar en ningú per guardar els nostres estalvis, ni val la vella convicció que la “pedra” és sempre una inversió segura.

Ara, per acabar, parlem un moment del *dret a la seguretat*. Com es pot deduir, de tot el que hem exposat fins ara, n’hi ha prou de donar la volta al discurs. La seguretat no es pot confondre o reduir a la petita delinqüència urbana. Les ciutats europees, com Barcelona, són els llocs on es gaudeix de la màxima seguretat en aquest aspecte, tant si ho comparem amb el nostre passat com amb el present de la resta del món. Em va semblar sorprenent una afirmació que vaig llegir en algun article de l’anterior alcalde de Barcelona referint-se a les esmentades ordenances. Segons deia, la nostra ciutat avui ja no és un conjunt de persones que comparteixen valors i pautes de comportament similars. És a dir, una visió idíl·lica d’una ciutat passada i sense conflictes. Ara, segons es va publicar, la diversitat de gent vinguda d’altres contrades, que no comparteixen els mateixos valors i pautes, és una font de tensions i, fins i tot, delictes que fan difícil la convivència. És estrany fer aquestes afirmacions d’una ciutat que des de fa un segle i mig ha crescut principalment per l’arribada d’immigració, que es va anomenar “la rosa roja”, que va donar lloc a novel·les amb títols com *Quan mataven pels carrers* i que fou considerada per historiadors com Hobsbawm com la “ciutat amb més conflictes de la història europea contemporània”. I pensar que és ara quan les pors urbanes es converteixen en polítiques urbanes repressives que segueixen la doctrina Bush de la repressió preventiva alimentada pels prejudicis socials excoents...

Propostes / respostes

Prevenir o reprimir: un fals dilema?

Text **Ramon-Jordi Moles** i **Anna Garcia Hom** Centre de Recerca en Governança del Risc (UAB-UOC)

Prevenió i repressió, en matèria de seguretat ciutadana, sovint són presentades com a pols oposats d'un mateix àmbit de gestió, tot i que són respostes diferenciades a fenòmens diferents. Si la prevenió s'associa a riscos, la repressió es vincula a perills efectius. Només des de la confusió és possible justificar-les com a dualitat. Tampoc no és possible justificar la preeminència d'una, si no és que es pretén per motivacions polítiques, i no pas científiques.

Una perspectiva clàssica de la inseguretat ciutadana la vincula al mètode estadístic: l'índex d'inseguretat ciutadana derivarà de l'increment o disminució de fets detectats que constitueixin delictes, falta o infracció administrativa. Aquesta és precisament la perspectiva des de la qual s'ha construït la dualitat prevenió-repressió: ambdues pivoten sobre la lectura de fets esdevinguts i denunciats. Quedaran pendents tots els fets esdevinguts i no denunciats, més els que, tot i no ser encara denunciats, generen una imatge fàctica d'inseguretat (pintades, espais abandonats, brutícia, poca il·luminació, etc.). Encara més: quedaran pendents els fets que generen una imatge psicològica de vulnerabilitat (la victimització). Davant d'això, la perspectiva moderna s'ha centrat en l'anàlisi de la percepció dels riscos associats a la inseguretat ciutadana, tot i que resta per conèixer el procés de la seva construcció social. Cal, doncs, remuntar-nos a l'origen del fenomen per arribar a entendre com es construeixen socialment els riscos associats a la inseguretat ciutadana. És aquí on rau el sentit genuí de la prevenió: per poder definir la gestió dels riscos per tal de minimitzar-los i evitar que esdevinguin perills que hagin de ser reprimits, cal conèixer com han estat construïts socialment.

Sobre la construcció social de la inseguretat ciutadana

A conseqüència dels canvis socials evidenciats en les nostres societats, s'erigeixen nous fronts que requereixen cotes més altes de seguretat ciutadana mitjançant l'ús de procediments adients a la realitat multidisciplinària de l'objecte d'aquesta gestió: la ciutat i els qui l'habiten. La manera de tractar la qüestió dels riscos de la seguretat ciutadana es debat en la comunitat afectada i en els diferents grups socials implicats. La inseguretat ciutadana és, doncs, un tema social: una construcció social.

Des de la perspectiva científica, podem plantejar diverses aproximacions al concepte del risc. Segons Thompson,¹ hi ha

“ Cal conèixer com han estat construïts socialment els riscos associats a la inseguretad ciutadana, per poder-ne definir la gestió encaminada a minimitzar-los i evitar que esdevinguin perills que hagin de ser reprimits”.

una distinció entre el risc, d'una banda, com a propietat objectiva d'un fet mesurable –és a dir, la realitat– i, de l'altra, com a element resultant d'un judici personal i, per tant, subjecte a un procés de construcció social o cultural. Aquesta diferenciació clarament té repercussions en la gestió de la inseguretad ciutadana. Així doncs, en el moment de considerar l'estat d'aquesta, la incorporació dels elements de caràcter social permetrà introduir tant la perspectiva humana vinculada a tot procés de judici, com el context organitzatiu i social en el qual aquest es troba inserit i, finalment, l'ambigüitat inherent al coneixement i l'acció humana. I és que, d'acord amb l'aproximació sociològica desenvolupada a partir dels anys setanta, especialment per Berger i Luckmann², la inseguretad ciutadana, lluny de basar-se en una concepció veritable i objectiva, esdevindrà un nou clima d'idees i de sentiments en el qual les categories per descriure el món als altres es trobaran socialment negociades. Així, en els darrers anys, diversos autors³ emfatitzen la rellevància de les nocions subjectives per damunt de les objectives. Des d'aquesta perspectiva, la inseguretad no és un element de caràcter exclusivament tècnic, sinó profundament social.

L'esfera pública i els “stakeholders”

El concepte d'esfera pública té el seu origen en la Il·lustració i en les revolucions democràtiques del segle XVIII. En aquesta època van aparèixer una sèrie d'espais públics que van permetre als individus discutir i debatre assumptes de comú acord i, també, criticar l'Estat. El seu principal teòric, Jürgen Habermas (1989, ed. or. 1962), concep l'esfera pública com un fenomen social caracteritzat per adoptar la forma d'una xarxa complexa d'estructures comunicatives interconnectades i, en última instància, activades per la societat civil.

Per bé que en l'esfera pública els problemes dels individus al principi són privats, posteriorment esdevenen públics en el si d'associacions i institucions de la societat civil. Habermas defineix tres dimensions de l'esfera pública: a) *el nucli*, configurat pel Govern, l'Administració, els parlaments i la resta d'individus responsables dels processos de presa de decisions; b) *la perifèria interna*, és a dir, les institucions amb funcions delegades de l'Estat, com ara els cossos reglamentaris i les universitats; i c) *la perifèria externa*, configurada per grups, associacions i col·lectivitats encarregades de percebre, identificar i articular

els problemes, edificar els valors comunicatius, formar opinions i exercir influència sobre el sistema polític. En conseqüència, més enllà de considerar la possibilitat real del dany, en el context de l'esfera pública, els riscos, també els associats a la inseguretad ciutadana, esdevenen un problema públic i social, és a dir, un conflicte protagonitzat per un conjunt de grups, els anomenats *stakeholders* en constant reivindicació i ocupats en la tasca d'elaborar una manera col·lectivament acceptable de definir la realitat a partir dels seus discursos particulars (Strydom, 2002)⁴. Per això és decisiva la lectura de la inseguretad a la llum del paper dels *stakeholders* implicats. Cal destacar, en aquest sentit, la rellevància que ha adquirit a Espanya el concepte d'*alarma social* a l'hora d'instruir processos penals o valorar determinades tecnologies (energia nuclear, organismes genèticament modificats, videojocs o telefonia mòbil, per exemple), en la mesura que l'alarma social podria ben ser l'arma dels *stakeholders*.

Conclusió

La gestió dels riscos associats a la inseguretad ciutadana constitueix un factor clau estratègic per al desenvolupament d'una societat cohesionada i competitiva socialment i tecnològicament alhora que una controvèrsia ciutadana sobre la percepció col·lectiva d'un risc socialment construït. Això ha provocat un fals debat entre partidaris de la prevenció i partidaris de la repressió, malgrat l'existència d'un marc normatiu que, tot i que aparentment és suficient, esdevé un element ineficient pel que fa a això. Cal recórrer a l'anàlisi de la construcció social dels riscos associats a la inseguretad ciutadana per posar en valor el paper dels diferents *stakeholders* implicats en el procés per tal de dissenyar polítiques de gestió més eficients que superin la clàssica dicotomia prevenció-repressió.

Notes

- 1 Citat a Althaus, C. E. (2005). “A disciplinary perspective on the epistemological status of risk”, a *Risk Analysis*, 25 (3): 567-588.
- 2 Berger, P. i Luckmann, T. (1996). *La construcció social de la realitat*. Barcelona, Herder.
- 3 Strydom, P. (2002). *Risk, environment and society*. Buckingham, Open University Press. Taylor-Gooby, P. (2002). “Editorial: Varieties of risk”, a *Health, Risk & Society*, 4 (2): 109-111.
- 4 Strydom, P. (2002). *Risk, environment and society*. Buckingham, Open University Press.

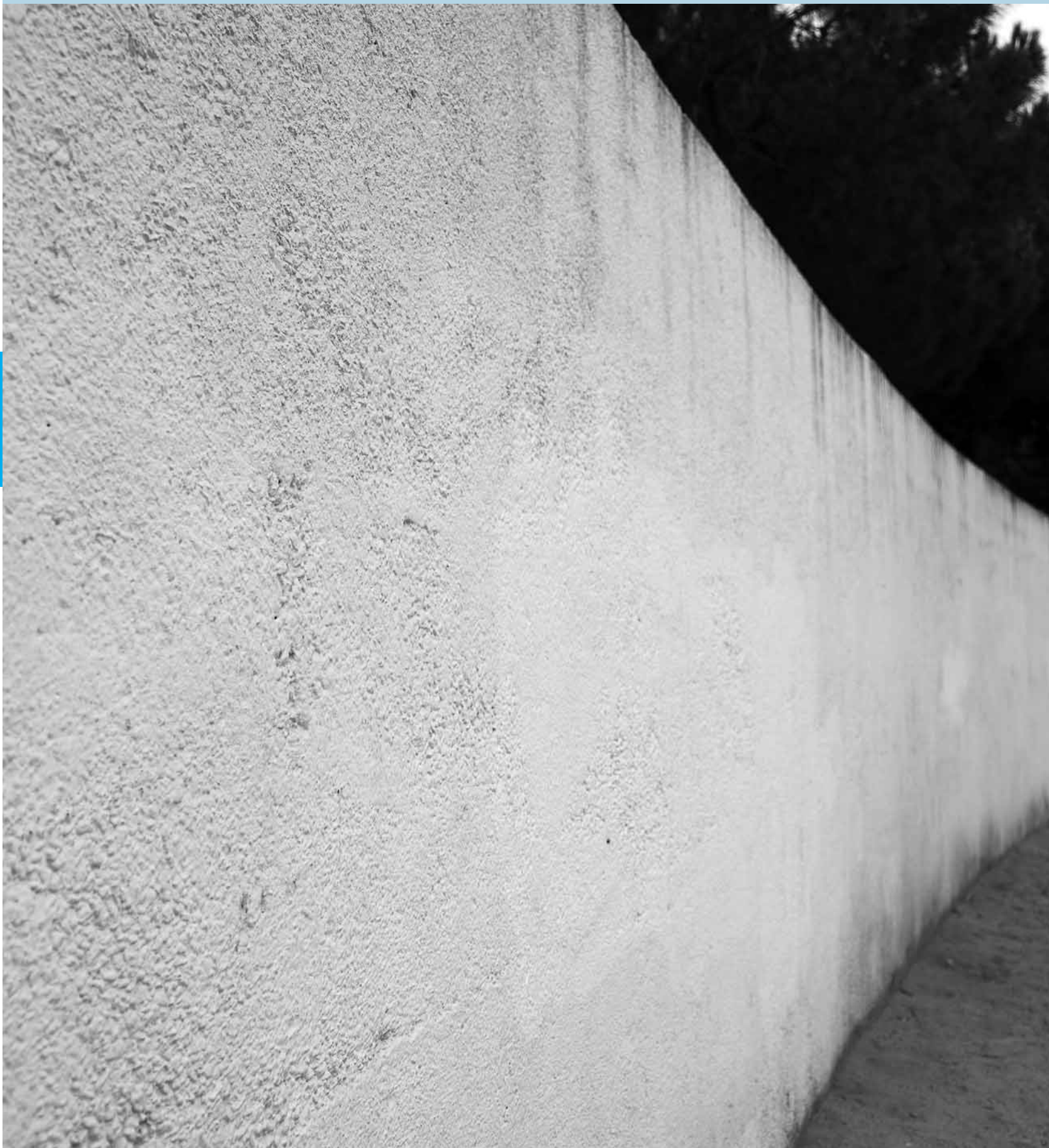

Una plaça de Gràcia

Plaça voltada de parets iguals
emmorenides sota el cel gris
amb arbres minsos fora dels fanals
i amb un balcó petit a cada pit.
Passa una dona amb un cistell. Després
uns infants bruts i cridaners que juguen
a la ratlleta i que se'n van. Res més;
i el vent que mou les robes que s'eixuguen
pels balcons. La remor
tota la tarda és lenta, continguda,
fins que vespreja. Rera un porticó
s'encén el llum. La plaça que era muda
s'anima de la gent
que va cap a sopar. La barriada
se sorolla una mica sota el vent
per adormir-se aviat més reposada.

© ALEXANDRE PLANA (1889-1942)

OSSERVATORI

Escultures públiques a Barcelona

Text **Victòria Combalia** Historiadora i crítica d'art

Foto **Laura Cuch**

Les noves escultures en espais públics a Barcelona van sorgir durant el mandat de Narcís Serra com a alcalde. Sempre s'explica que va conèixer l'escultor Richard Serra als Estats Units i que aleshores va sorgir la idea d'un programa d'escultures a l'aire lliure. Amb l'alcalde Maragall, el programa d'escultures públiques es va mantenir i es va ampliar, amb José Antonio Acebillo i Rafael de Cáceres com a coordinadors. Recordo prou bé que només pagaven dos milions de pessetes als artistes, molt poc, donada la fama d'alguns d'ells, però en canvi se'ls proporcionava una cosa excepcional: la possibilitat de realitzar una escultura o un entorn escultòric en una ciutat europea que començava a despuntar com una ciutat en plena transformació, gràcies a la democràcia espanyola acabada d'estrenar.

El resultat és molt apreciable i una experiència molt innovadora en comparació amb la d'altres ciutats europees pel que fa a inclusió d'art contemporani. El balanç seria positiu, però hauríem d'assenyalar que no totes les escultures van estar a la mateixa altura quant a qualitat; és un risc que no afecta al fet de ser contemporànies: també hi ha escultures clàssiques completament malaguanyades.

El pla de les escultures es va dur a terme alhora que el de les anomenades places dures propugnades per Oriol Bohigas. L'arquitecte argumentava que les places tradicionals dels països mediterranis són "dures" (de paviment dur) i amb arbres i posava com a exemple les places italianes. Però jo sempre li responia que a Verona, Pisa o Bolonya arribes al camp en molt poc temps, mentre que Barcelona és una gran metròpolis, molt densa i de gairebé tres milions d'habitants. Bohigas també adduïa que la nostra cultura és molt poc respectuosa amb el verd i que els actes de vandalisme hi són freqüents. Però jo hi contestava amb l'exemple del Parque del Retiro madrileny, autèntic pulmó de la ciutat, en un clima molt menys plujós que el nostre i que jo havia vist sempre en bones condicions, la qual cosa demostrava la voluntat del Consistori de convertir-lo en un referent de la ciutat.

El 24 de setembre de 1983 vaig escriure un article a *El País* en què manifestava els meus dubtes davant les places dures i donava el meu parer sobre places que aleshores eren de

nova creació, com el parc de l'Escorxador o la plaça de la Palmera. Avui, vint-i-sis anys després (!), frases com "estem, però, tan mancats de llocs de reunió i d'esbarjo que fins amb tota la seva duresa les places noves resulten" ens semblen molt reveladores de com ha canviat la situació. El 1983 Barcelona era encara molt atapeïda, molt grisa, i qualsevol obertura d'espai públic i comú era benvingut. Avui dia hi ha molts més parcs, i l'Ajuntament obre petits espais amb molt més verd, acceptant, de fet, les crítiques a l'excessiva duresa d'aquells plantejaments (un exemple és el parc Raventós, acabat d'inaugurar al districte de Sarrià-Sant Gervasi).

Com a exemples de parcs bells, citaré un dels meus preferits: el jardí de la Vil·la Cecília, al carrer de Santa Amèlia, obra d'Elies Torres, ple d'originalitat i, alhora, tranquil i que convidava a passejar-hi. Posseeix una inquietant figura realista, la *Dona ofegada*, de Francisco López Hernández, un escultor del grup dels realistes madrilenys, situada sobre l'aigua d'un estany lateral, com una Ofèlia sense idealitzar. Al seu costat hi ha un arbre de metall, amb grans fulles que semblen les d'un bananer, o d'una marquesa en "abstracte", tota una troballa plàstica. També van ser un encert els fanals, els quals han esdevingut els fanals moderns més bonics de tot Barcelona.

La ciutat va apostar en un moment donat per parcs de nou encuny. Un altre exemple molt reeixit és el del Clot, obra de Dani Freixes i amb una escultura de Brian Hunt. El fet de conservar els arcs de maó de l'antiga fàbrica, envoltats avui d'un estany, és un encert estètic total.

Un altre parc ple d'interès és el de la Creueta del Coll. La gent s'hi pot banyar en un estany que limita amb una gran roca de la qual se suspèn una escultura impressionant d'Eduardo Chillida: l'*Elogio del agua*, garfi monumental de formigó de 54 tones, que penja arran de l'aigua subjectat per quatre cables. És un Chillida preciós amb més sort que el de la Plaça del Rei, massa petit per al seu entorn i sempre vandalitzat pels grafiters. La relació amb l'entorn i, en primer lloc, la relació d'escales, és fonamental perquè una escultura funcioni. Per això funcionen bé dues escultures de grans artistes: l'*Homenatge a Picasso*, d'Antoni Tàpies, i *Mistos*, de Claes Oldenburg.

Un dels dos grans murs concèntrics disposats per Richard Serra a la plaça de la Palmera, al barri de la Verneda, districte de Sant Martí. L'espai el van dissenyar els arquitectes Pedro Barragán i Bernardo de Sola per acomodar-se a l'escultura.

L'*Homenatge a Picasso* està perfectament ubicat al passeig de Picasso, davant per davant del Museu de Zoologia i l'Umbracle. És una escultura tan radical que, al cap de poc de ser inaugurada, va patir un "cop d'ampolla" que va trencar un dels seus vidres protectors. Però l'obra és excel·lent: es tracta d'un garbuix de mobles antics, "burgesos", destrossats metafòricament per una enorme creu metàl·lica en blanc i parcialment tapats per una tela amb una inscripció que resulta ser la famosa frase de Picasso: "No, la pintura no és per decorar apartaments, sinó que és una arma de guerra, ofensiva i defensiva contra l'enemic". (Malgrat el que es pensa, Picasso no va ser un artista directament polític, excepte en el *Guernica* i en dos o tres moments més; aquesta frase parla més del Tàpies d'aquells anys que de Picasso.)

La cruïlla del conjunt es mitiga perquè està tancat en un cub de vidre pel qual rellicsa aigua i que és dins d'un amable estany. Uns anys més tard, el Patronat del MNAC no va acceptar una altra obra de Tàpies, el famós *Mitjó*, igualment radical, o encara més. Segons el meu parer, va ser un gran error, perquè avui el MNAC tindria molts més visitants gràcies a aquella formidable (i mai realitzada) escultura. Barcelona, així doncs, té almenys aquest *Homenatge a Picasso* i el *Núvol i cadira* que corona la seva Fundació (al carrer d'Aragó) com a escultures públiques del gran artista català.

Completament diferent de to, però també preciosa, és l'obra *Mistos*, de l'artista nord-americà Claes Oldenburg. Es tracta d'una caixa de mistos gegant, mig oberta, amb els mistos doblegats per l'ús i un de completament erecte i amb la flama blava. L'obra fa quinze metres d'altura per catorze d'amplària i està feta amb metall pintat de colors molt vius: groc i vermell. Claes Oldenburg (en col·laboració amb la seva dona, Coosje van Bruggen) reproduceix objectes banals i quotidians a escala gegant, aconseguint amb això un efecte monumental i també humorístic. D'altra banda, com succeeix en la majoria d'obres *pop*, moviment del qual forma part, produeix una nova percepció del món dels objectes de consum. La ironia d'aquesta peça resideix també en el fet que un dels mistos jau sobre la gespa veïna.

Un exemple de difícil –però reeixida– adequació a l'entorn és l'escultura *Júlia*, que Sergi Aguilar va realitzar per a la Via Júlia. L'artista va crear una estructura geomètrica simple i subtil, que atreu tant per la lleugeresa com per l'altura monumental. El que sedueix és el joc entre la seva magnitud i l'aparent fragilitat, la seva reculada gairebé irònica, les seves associacions metafòriques amb la forma d'un compàs, d'un pont o un temple. El passejant se sent impressionat pel caos de l'entorn urbanístic, fruit d'un moment historicopolític en el qual les desigualtats eren també estètiques. Davant d'això, Aguilar va oferir subtilesa; la zona, a més, es va remodelar; s'hi van obrir un passeig i uns nous accessos i àrees comunitàries, ja que l'encàrrec aspirava a ser un homenatge als nous catalans.

Una plaça dura però molt interessant és la de la Palmera, dels arquitectes Barragán i De Sola, amb una escultura de Richard Serra, a la Verneda. Serra va dissenyar dos murs concèntrics, llisos, l'un que limita una zona oberta, amb sòl de terra, i l'altre que limita una zona amb arbres disposats ordenadament envoltant un temple musical. No sé com està ara, però en el llibre de Lluís Permanyer *Barcelona, un museu d'escultures a l'aire lliure* (La Polígrafa, 1991) apareix amb dues grans pintades, un dels problemes de la ciutat en aquests últims anys: la invasió de grafitis, que li donen un aspecte deixat i, en segons quines zones, com de guerra.

Finalment, una altra plaça dura però amb escultures de primer nivell és la del General Moragues, d'Olga Tarrasó i amb dos Elsworth Kelly, un notabilíssim pintor i escultor nord-americà. El minimalisme de Kelly, que va realitzar un monòlit extremadament elegant, s'alça contra un fons d'immobles moderns. A l'altre extrem, en canvi, l'efectisme del pont de Santiago Calatrava li lleva protagonisme.

S'han instal·lat moltes escultures públiques a la ciutat: massa, segons el nostre parer, perquè veure un monument fallit o no aconseguit estèticament provoca molt estrès visual. Hi ha exemples d'escultures esplèndides o molt dignes però mal col·locades; posem per cas l'obra de Lichtenstein, un autor importantíssim del *pop art*, que, situada on comença el Moll de la Fusta, no és una de les seves millors peces i sorgeix d'un pilar de color gris molt dur, col·locat en una base també grisa igualment agressiva, molt poc en harmonia amb l'entorn. O la de Pau Casals, una correcta escultura clàssica massa petita per a l'espai on està ubicada. O els ferros expressionistes de Tagliabue (pèrgoles a l'avinguda d'Icària), emparentats formalment amb l'expressionisme alemany o amb Julio González, però les dimensions dels quals em semblen massa agressives.

Així doncs, ara s'imposaria una desacceleració, i un major control estètic per part d'un comitè d'experts nomenats per l'Ajuntament seria una solució a tenir en compte. Una ciutat amb escultures lletges o boniques és radicalment diferent als nostres ulls. I la seva qualitat no té a veure amb l'estil: és ple d'escultures abstractes banals, fins i tot abominables, i d'escultures tradicionals plenes d'encant per al lloc on van ser pensades. Una escultura ben col·locada és una qüestió d'estil, emplaçament, material, forma i proporcions i, com tot allò que s'ha especialitzat, haurien de ser els coneixedors del tema els que poguessin opinar i decidir en última instància. En cas contrari, el millor és posar simplement verd perquè en gaudeixi el ciutadà cansat de la pol·lució i el ciment. **M**

OBS ZONA D'OBRES

Prácticas económicas y economía de las prácticas **Crítica del postmodernismo liberal** Luis Enrique Alonso

Editorial La Catarata
Madrid, 2009
262 pàgines

Des de ja fa molt de temps, l'economia com a disciplina acadèmica (o almenys els corrents intel·lectuals que, des de ja fa diverses dècades, han estat hegemònics dins d'ella) sembla que s'ha des preocupat de l'àmbit social. El funcionament de l'activitat econòmica s'ensenya, a les aules universitàries, a través de models formals basats en una epistemologia molt concreta, els eixos de la qual han estat l'individualisme metodològic i la reducció dels comportaments dels agents i dels fets econòmics a guarismes matemàtics, i sense fer cap referència a la societat, les institucions o l'entorn ambiental en què desenvolupen, inevitablement, aquestes pràctiques econòmiques. Tanmateix, gràcies a la crisi econòmica sembla que es consolida un debat sobre les limitacions d'aquesta forma de concebre l'anàlisi econòmica (base ideològica del neoliberalisme, d'altra banda) i s'hi estan plantejant algunes alternatives.

Així, l'editorial La Catarata ha creat una col·lecció titulada "Economía Crítica & Ecologismo Social", dedicada a la publicació d'obres que plantegen, des d'una òptica crítica, anàlisis allunyades de les perspectives dominants al món acadèmic. I en aquesta col·lecció encaixa a la perfecció el darrer treball del prolífic i sempre interessant Luis Enrique Alonso, autor de referència en la sociologia econòmica i que ja compta amb una extensa producció bibliogràfica. El seu últim llibre, del qual aquesta és la ressenya, està guiat per la voluntat de relacionar els fets econòmics amb les pràctiques socials i aspira a integrar en la seva anàlisi una reflexió crítica sobre les complexes relacions entre treball, societat i ciutadania. L'argument principal que s'hi sosté és que l'àmbit econòmic no és un camp de forces susceptible de ser reduït a la formalització matemàtica, sinó que està incrustat en el social, amb totes les seves conseqüències: així doncs, no comptem amb actors individualistes guiats per principis de conducta racionals basats en el càlcul, sinó que en l'economia existeixen veritables relacions socials, en les quals hi ha elements com ara el poder, la resistència, les estratègies o les institucions l'impacte dels quals no es pot obviar i on el concepte treball defineix, com cap altre, una complexitat irreductible a corbes o equacions.

El llibre s'articula entorn d'una doble crítica. D'una banda, l'autor fa un esforç per denunciar els límits del formalisme que ha dominat la teoria econòmica i, particularment, de l'individualisme metodològic liberal que l'ha sustentat. Però també fa referència a un altre paradigma que ha coexistit amb l'anterior (i potser l'ha complementat): el reeixit postmodernisme filosòfic (i sociològic), molt criticat per Alonso, el qual acusa de reduir la realitat social a una mera confrontació de discursos i jocs de llenguatge. Això només ha afavorit el desenvolupament de visions

nihilistes en les quals qualsevol referència a l'àmbit social s'ha evaporat i que no han col·laborat, precisament, a articular polítiques solidàries i moviments socials reivindicatius. Ambdues crítiques encaixen amb una línia de pensament que Alonso ha mantingut amb gran coherència des de fa més de dues dècades, en defensa d'una idea de ciutadania que amplii, faci plural i desenvolupi la ciutadania laboral, en la qual el treball es va constituir com a eix central d'un sistema de drets individuals i col·lectius inseparable de la democràcia i l'Estat del benestar com a principals referències institucionals. I això sense perdre ni trivialitzar les conquestes derivades de les mobilitzacions per la qüestió social, que són les que han forjat la modernitat mateixa.

Aquests arguments es desenvolupen especialment en la introducció i la conclusió del text. Així doncs, en la primera s'hi assenyala la importància d'escometre un estudi sociohistòric de les organitzacions que superi les limitades explicacions actuals (caracteritzades tant pel seu excessiu formalisme com pel pseudoculturalisme dels gurus de la gestió empresarial). L'autor pretén retornar a l'anàlisi organitzacional un estatus veritablement sociològic, perquè, segons el seu parer, és impensable entendre el fonament de les organitzacions actuals sense integrar els elements materials, simbòlics, històrics i socials. Per a això, reclama el retorn de l'actor social, entès com a actor empíric i sobretot situacional, i considera les lògiques de l'acció com a rectores de les raons pràctiques dels agents, a través de les quals s'articulen situacions de consens i conflicte dins les organitzacions. Com a complement d'aquests arguments, el llibre conclou amb un epíleg vigorós en el qual critica durament una certa retòrica postmoderna en què l'actor social ha estat eliminat en favor de conceptes borrosos com els de desconstrucció o diferència.

Davant d'això, Alonso reivindica una

"Alonso demana la configuració d'un nou model de ciutadania que vagi més enllà del mercat, ja que la crisi del treball pot tenir repercussions negatives en la qualitat mateixa de la democràcia".

sociologia econòmica que es configura com a alternativa al formalisme econòmicista i al postmodernisme. Per a això, durant el primer bloc del llibre rastreja, amb la seva erudició habitual, les bases teòriques que podrien articular l'esmentada sociologia de l'economia, a partir d'una exegesi i discussió del llegat de diversos autors: l'injustament oblidat Maurice Halbwachs, cabdal per a la constitució d'una sociologia de les pràctiques econòmiques (com ara el consum); el clàssic modern en què s'ha convertit Pierre Bourdieu, i les aportacions teòriques del sociòleg espanyol Carlos Moya, en l'obra del qual es reconeixen contribucions de pes, com la de recuperar, per exemple, el subjecte social per a l'anàlisi. De tots aquests autors, Alonso extreu conceptes (necessitat, consum, pràctiques, hàbits, subjecte social) que utilitzarà a la segona part de l'obra, on se centra en els temes fonamentals de la seva tasca sociològica: el treball, el consum i la seva relació amb la ciutadania laboral, qüestió a la qual ja ha dedicat el seu anterior llibre. Aquí li dedica un capítol que podríem qualificar de central, en el qual descriu com el dit concepte de ciutadania va ser institucionalitzat després de la Segona Guerra Mundial com el resultat del pacte social keynesià. Després d'analitzar els límits d'aquest model social, valora la desinstitucionalització dels drets laborals en les últimes dècades. L'estatus social del treball ha patit una important erosió, fruit en gran manera de la demanda de flexibilitat a què l'han sotmès empreses i governs, que ha implicat la fragmentació de les relacions d'ocupació i l'extensió de la precarietat laboral. Alonso demana, davant d'aquesta situació, la reconfiguració d'un nou model de ciutadania que vagi més enllà del mercat, ja que la crisi del treball pot tenir repercussions negatives en la qualitat mateixa de la democràcia. Els dos darrers capítols contenen una reflexió sobre els efectes que la globalització ha tin-

gut en les pautes socials de consum, qüestió fonamental si tenim en compte que gran part de les identitats socials actuals s'estan construint des d'aquesta esfera, i s'aporta a més a més una nova mirada al turisme, del qual s'explica, en clau sociològica, el seu desenvolupament com a indústria, els seus aspectes simbòlics, les seves pràctiques reals i els problemes amb què s'enfronta. Alonso defensa vincular el consum a una pràctica ciutadana global i sol·licita una responsabilitat en el seu exercici que serveixi per combinar la diversitat en la seva realització amb una equitat que es fa, més que mai, necessària.

En definitiva, aquest treball suposa una crida a un major realisme en la comprensió de l'economia i les seves pràctiques, que no poden entendre's sense analitzar els aspectes socials que les conformen i modelen. Alonso reclama una recuperació de la sociologia de l'economia (i de conceptes imprescindibles com ara actor social i lògiques pràctiques) i, per extensió, de la sociologia mateixa, la crisi de la qual com a disciplina científica (patent en la seva pèrdua d'influència social) ha coincidit, no per casualitat, amb l'ascens dels dos grans paradigmes que es critiquen en aquest llibre (l'economia neoliberal i el postmodernisme), els discursos bàsics dels quals han orientat polítiques que a l'últim han erosionat, d'una manera significativa, la noció de ciutadania laboral i la de la idea mateixa de societat. Aquesta reivindicació de l'àmbit social, de la responsabilitat, de la solidaritat i de la ciutadania, segons els últims esdeveniments, està més que justificada. Només es pot acabar aquesta ressenya esperant que textos com aquest marquin el camí cap a un ressorgiment de l'activitat crítica en l'estudi de l'economia, cosa que permetria la possibilitat de construir una alternativa al que ha estat, durant massa temps, un pensament únic.

Carlos Jesús Fernández Rodríguez

La tentación liberal

Miquel Porta Perales

Ediciones Península
Madrid, 2009
320 pàgines

En consultar els mapes d'aquest inici de segle, qui trobi que manquen esments a la virtut liberal ja tindrà part del diagnòstic d'una època perduda entre la demanda de satisfaccions immediates i els deures del bé comú. La temptació liberal és tan prohibitiva que reactiva vells igualitarismes, incita l'aparició de més tesis comunitaristes i apareix gairebé com a còmplice d'un posttotalitarisme al qual només li faltava la recessió econòmica actual per llançar els seus ariets contra la portalada del sistema capitalista. Fins i tot ha cessat el *flirt* social-liberal, a manera d'un *coitus interruptus*. En un altre estrat de complicitat, la crisi del Partit Republicà provocada per la victòria electoral d'Obama ha deteriorat l'aliança Reaganiana entre liberals en economia i conservadors en l'àmbit social que va dominar tota una època. Som en "l'endemà", però hi ha qui ja només parla de passat, d'un plitocè ideològic el vessant hominoide del qual, com que no disposa d'idees capaces, és la blanesa dels lideratges. Aquest

és un *impasse* molt europeu. Ens trobem en terres de consistència indefinida, capaces d'enfonsar-se sota els nostres peus i revelar un barranc com els totalitarismes del segle XX o establir-se com una llarga fatiga moral, exhaurits els recursos, des de la satisfacció virtual fins a la relativització *light*.

Un assaig com *La tentación liberal* de Miquel Porta Perales reconduïx el futur conceptual de la llibertat en un doble sentit: refereix la reconstitució dels seus fonaments i la rebobina perquè la *policy* pugui vertebrar-se en la gran política i no hi hagi una disparitat extrema, diguem-ne tecnocràtica, entre el mètode i l'objectiu. Dit d'una altra manera: si el fracàs de les polítiques immigratòries és una constatació, l'anàlisi de la seva carnadura multiculturalista fa possible les alternatives. Si la discriminació positiva ha esdevingut una altra forma de discriminació, la igualtat davant la llei és la millor referència contra les noves versions de l'igualitarisme. Novament, dit d'una altra manera: davant les polítiques de disseny i el *think tank* com a laboratori, la vida pública necessita més que mai la dimensió de l'àgora.

No són pocs ni d'escassa gravitació els obstacles a la idea liberal: Porta Perales els defineix en donar primacia a la sobirania individual com a contraposició a l'"home nou", els paradisos ideològics, els nacionalismes identitaris, la ideologia de gènere, l'antiglobalització, les religions polítiques i una bateria de fonamentalismes que van de l'absolutisme alcorànic a la utopia verda. Qui es recorda ja de Marcuse? Tanmateix, la recusació de la idea liberal té encara els seus intel·lectuals compromesos, molt concretament a Espanya. Porta Perales, al contrari, es manté en l'antiga bretxa que configuraria el seu perfil entre Burke i Tocqueville. Són particularment intrèpides les pàgines de *La tentación liberal* sobre la guerra o la sociobiologia. D'una banda, acullen la fórmula d'Ignatieff –"el que funciona no és

sempre el que està bé, el que està bé no sempre funciona"– i, d'una altra, que –segons Edward O. Wilson– certs comportaments humans tenen base genètica, com a producte de l'evolució.

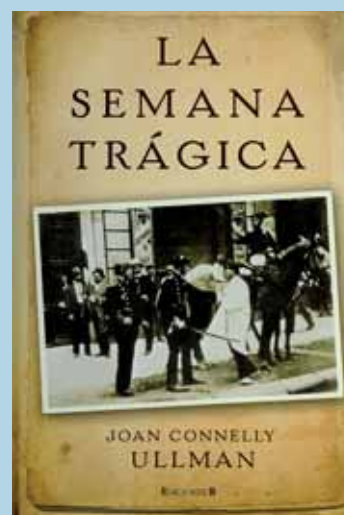
Amb el sorgiment de règims democràtico-il·liberals, el Singapur neoautoritari, híbrids com el postcomunisme xinès, teocràcies com Iran o el nou socialisme d'Hugo Chávez, potser tornariem a l'experiència que, segons Porta, cal perdre la llibertat per valorar-la, com va ensenyar Hayek. L'antipolítica i els seus vessants tant populistes com abstencionistes sovint estan tocant a una nova esquerra que amalgama juefòbia, violència antisistema i l'usual arcaisme del "yankies go home". Porta Perales afirma que continuem amb el llast de la síndrome Graham Greene. Aquells joves que van sospirar pel Maig de 1968 des dels pupitres de la universitat espanyola són ara els professors de dret constitucional que inspiren la destrucció de l'Estat de dret pel chavisme i els moviments indigenistes que van deteriorant la fràgil arquitectura demoliberal a Iberoamèrica. Els enemics de la societat oberta, segons Porta, no han desaparegut. És una energia que no s'exhaureix, sinó que es transforma. Amb el daltabaix que genera l'actual recessió econòmica, seriem més aquiescents –o ja ho som– a una tornada de l'Estat interventor?

La tentación liberal és un assaig per reflexionar en l'actual cruïlla, a la recerca de solucions empíriques que es conjuguin lleialment amb el concepte de la virtut liberal. Justícia i raó apassionada són l'eix d'aquella independència erasmiana que allunya el pensador del que és el poder, però no de la realitat ni del compromís amb un mateix. Importa la veritat, en el sentit més humà i just que li va donar Albert Camus. Miquel Porta Perales fa anys que s'ha entestat en aquesta experiència intel·lectual tan apassionant que consisteix a nedar a contracorrent. Haver vist passar davant la porta de casa alguns cadàvers d'ideo-

logies hostils no l'alegra ni el porta a l'autocomplaença, perquè la caravana va ser i continua sent molt llarga. Seria un error considerar *La tentación liberal* com un manual de supervivència. Més aviat té quelcom de salutació cordial, de benvinguda al territori de la societat oberta. *Honi soit qui mal y pense*. Pel que fa a com s'ha torçat la humanitat, el liberalisme ha hagut de tenir-ho en consideració per no esdevenir una d'aquestes ideologies d'usar i llençar que els antics marxistes van posar en òrbita a fi de camuflar la profunditat del seu daltabaix. Ho explica *La tentación liberal*, una narrativa intel·lectual que uneix un epíleg del segle XX amb el prefaci per a un nou segle.

Valentí Puig

“La figura de Ferrer i Guàrdia no surt especialment ben parada del relat de Connelly Ullman, que fins i tot arriba a parlar d'un ‘cert desequilibri psíquic’ del personatge”.

La Semana Trágica Joan Connelly Ullman

Ediciones B
Barcelona, 2009
960 pàgines

En cent anys, la societat barcelonina i la catalana en general han canviat molt, tant ideològicament com, sobretot, pel que fa a les condicions de vida. La lluita

de classes ha passat a la història. Naturalment, hi continuen havent diferències socials –i no poques–, però no són tan abismals com fa un segle, quan, per començar, el quaranta per cent de la població era analfabeta. La classe mitjana, amb tota l'ambigüitat inherent a aquest concepte, ocupa avui un lloc central i majoritari. La conflictivitat per raons econòmiques ha disminuït molt notablement. Tot i estar immersos ara mateix, el 2009, en un procés de crisi econòmica galopant, amb un atur que s'acosta al vint per cent de la població ocupada, als carrers es respira tranquil·litat i seguretat. Avui hi ha pobresa, però no misèria. Ningú no es mor de gana. I si ens fixem en el terreny ideològic, la distància resulta igualment remarcable. L'anticlericalisme que va animar la Setmana Tràgica és avui una caricatura del que va ser. Els barcelonins del segle XXI són fills de la secularització que ha afectat la societat occidental al llarg de la segona meitat del segle XX. Malgrat que a casa nostra el franquisme va allargar la influència de l'Església, avui el catolicisme està en franca retirada i la religiositat, en general, és un afer circumscrit a l'esfera privada. L'entrada de nova immigració musulmana potser ha alterat aquest panorama, però sembla difícil que la societat occidental, i Barcelona i Catalunya en concret, puguin fer marxa enrere en l'aspecte religiós.

Aquesta llarga disquisició resulta necessària perquè el lector agafi distància a l'hora de valorar la Setmana Tràgica del 1909 i, per tant, a l'hora d'entendre les consideracions que es puguin fer sobre un llibre que l'analitza. Aquells fets no es poden jutjar amb els ulls i els paràmetres d'avui. Tot i que el llibre en qüestió va ser concebut a mitjans dels anys seixanta del segle XX, continua sent la millor monografia sobre aquell desgraciat esclat de violència col·lectiva. El miler de pàgines escrites per la seva autora, la nord-americana Joan Connelly Ullman, són un

monument a la precisió, l'equanimitat i la riquesa d'anàlisi. A part de la seva professionalitat evident, la distància geogràfica i ideològica (aquí, quan ella va elaborar el text, el dictador espanyol encara era viu i ben viu) devia ajudar-la a bastir aquest referent imprescindible per a tot aquell que vulgui entendre la magnitud, les causes i les conseqüències de la tragèdia. El treball va ser publicat inicialment en anglès el 1968 per Harvard University Press. La seva edició en castellà, a càrrec d'Ariel i amb la traducció de l'editor Gonçal Pontón, va arribar el 1972. El que ara s'ha reeditat, amb motiu del centenari, és aquella versió revisada. S'hauria pogut aprofitar per publicar-la en català.

Es tracta d'un estudi realment exhaustiu, que inicialment duia per subtítol "*A Study of Anticlericalism in Spain, 1875-1912*". Està dividit en cinc parts, les dues primeres de les quals situen l'esdeveniment en el marc sociopolític de l'època. Així, segons l'estructura de l'obra, els dos fenòmens cabdals del moment, que polaritzaven la societat espanyola, eren l'anticlericalisme i el catalanisme. El primer podem dir que un segle després ha quedat resolt o en tot cas restringit a un segon pla. El segon, en canvi, continua plenament vigent.

La tercera i quarta parts de l'obra són trepidants: corresponen a la descripció dels fets i es poden llegir com una autèntica crònica periodística, un minuciós reportatge de tres-centes pàgines. A la tercera part es descriuen els preludis immediats a la protesta contra l'enviament de reservistes a la guerra del Marroc, motiu concret de l'aixecament popular. I a la quarta es repassen els esdeveniments dia a dia, des del dilluns 26 de juliol fins al diumenge 1 d'agost, amb el colofó de la revenja oficial, singularitzada sobretot, però no únicament, en Francesc Ferrer i Guàrdia, cap de turc condemnat a mort com a suposat líder de la rebel·lió. Tot i remarcar la injustícia d'aquella pena

màxima –“en realitat, l'execució de Ferrer va ser més el resultat de la seva passada carrera que de la seva actuació durant la Setmana Tràgica”–, la figura del pedagog llibertari no surt especialment ben parada del relat de Connelly Ullman, que fins i tot arriba a parlar d'un “cert desequilibri psíquic” del personatge, al qual atribueix el seu fracàs a l'hora de promoure una revolució contra la monarquia i, sobretot, contra l'Església. També recorda que Ferrer es va enriquir amb “audaces operacions a la borsa” i remata la feina amb la sentència ja clàssica: “*Un bel morir tutta una vita onora*”.

La cinquena part del llibre és de conclusions, que són demolidores. Aquí és impossible resumir ni tan sols la llista de quines van ser, segons l'autora, les conseqüències de la Setmana Tràgica. Només n'esmentarem una.

Paradoxalment, tot i haver incitat a l'incendiarisme i després haver negat tota responsabilitat davant els tribunals, el llerrouxisme en va sortir beneficiat, de manera que a les eleccions generals del 1910 el Partit Radical va obtenir cinc dels set escons en joc a Barcelona per al Congrés. Un dels elegits va ser Emiliano Iglesias, “la conducta del qual havia estat potser la més innoble”. Ai, la política. I una altra: “La Lliga va abandonar definitivament el seu caràcter nacionalista i interclassista per convertir-se, en paraules de Josep Benet, en ‘conservadora i classista’”. **Ignasi Aragay**

El artista y la filosofía política
El Buen Gobierno de Ambrogio Lorenzetti
 Quentin Skinner. Edició
 d'E. García i P. Aguado

**Trotta Editorial / Fundació Alfons
 Martín Escudero**
Madrid, 2009
152 pàgines

Entre 1337 i 1340 Ambrogio Lorenzetti va pintar una cèlebre sèrie de frescos a la Sala dels Nou del Palazzo Pubblico de Siena en els quals va representar la idea del Bon Govern. Lorenzetti va saber fer-se càrrec del llegat dels primers humanistes italians, els quals havien codificat les aspiracions de l'autonomia republicana d'acord amb una tradició que es remuntava fins a l'antiguitat romana i que, en la formulació clàssica de *De Officiis* de Ciceró, prescriu quines havien de ser les qualitats dels qui exercissin els poders públics. Un dels conceptes més importants, tot i que més elusius, d'aquesta tradició era el concepte de representació. El Bon Govern era representatiu per natura; però, per ser-ho veritablement, havia de representar les qualitats que ja es trobaven en els ciutadans. El Bon Govern era, alhora, la conseqüència i la garantia de l'excel·lència cívica. En els frescos

de Lorenzetti, la narració seguia un doble fil que provenia de les figures de la saviesa i de la justícia, que la concòrdia trenava i que un grup de ciutadans –representats amb les mateixes condicions– portaven amb ells per subjectar la mà de la misteriosa figura central, la figura del Bon Govern, que, en una posició eminent, estava envoltada per les virtuts de la fortalesa, la prudència, la magnanimitat i la templança. El que Lorenzetti plasmava en els seus frescos no era tant una entitat social com una forma de govern, una política ciutadana que es podia resumir en la idea que l'ésser humà només és lliure en un règim constitucional de participació ciutadana. Mitjançant una subtil combinació plasticosemàntica, Lorenzetti hauria fos la imatge del Bon Govern amb la dels mateixos ciutadans. Els bons ciutadans són el Bon Govern. El senyal més rellevant de la *pax* de la ciutat seria l'alegria, representada per un grup de dansaires. Una ciutat justa és una ciutat alegre, que encarna l'*otium cum dignitate*. L'historiador de les idees polítiques Quentin Skinner interpreta d'una manera magistral els frescos de Lorenzetti en el seu llibre *El artista y la filosofía política*.

Tanmateix, les ciutats italianes van tenir la mateixa sort que les antigues ciutats gregues. Lorenzetti havia advertit dels perills de la divisió o de la guerra, i l'única forma que van tenir les ciutats renaixentistes de conservar la seguretat va ser perdre la seva independència. Aquesta és una antiga lliçó apresada de la història europea. El Bon Govern és el govern local. Les petites ciutats gregues o italianes no van poder fer front a la temptació imperial, però el seu llegat continua vigent en una Unió Europea que depèn, per funcionar correctament, del principi de subsidiarietat: tot el que puguin fer les administracions menors no han de fer-ho les majors, i les administracions menors poden fer moltes coses i fer-les bé, fonamentalment perquè són el lloc

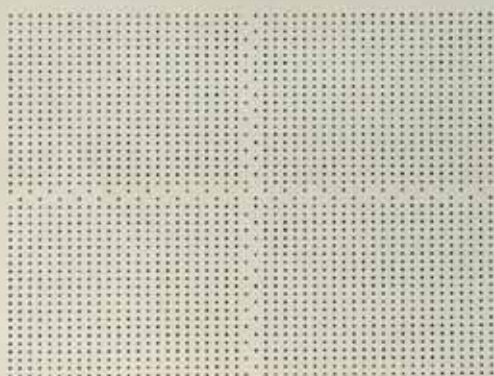
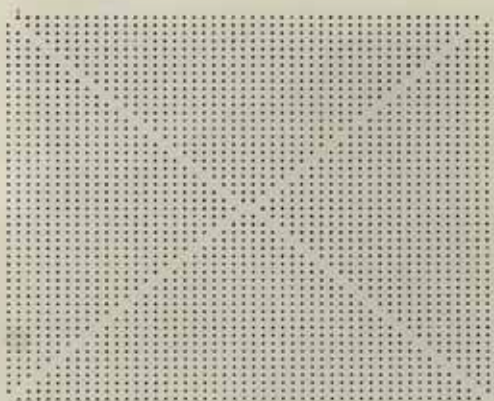
de la vida pública en què la participació és gairebé directa o no cal tibar gaire el fil per subjectar els representants. El principi de subsidiarietat és un principi normatiu que es basa en la moderació de la vida política, en la delimitació de les responsabilitats dels poders públics i en una participació espontània i recíproca dels ciutadans. En el llenguatge dels tractadistes que van influir Lorenzetti, el principi de subsidiarietat equivalia a la *uguaglianza* i l'*entreservizio*, la igualtat i el servei mutu que no neixen d'una suposada sociabilitat natural, sinó d'una exigència de justícia i d'educació.

Lorenzetti també va pintar el mal govern. A la paret oest de la sala, la justícia és a terra, abandonada; la tirania s'ha entronitzat i al seu costat campegen el furor, la discòrdia, la guerra, el frau, la traïció i la crueltat. Per sobre de la tirania, triomfen la supèrbia, l'avarícia i la vanaglòria. Cap d'aquestes paraules no ha quedat obsoleta: el triomf de la supèrbia, de l'avarícia i de la vanaglòria, a més de la pràctica del frau o de la traïció, continua sent possible encara que, canviant de context, les ciutats europees s'hagin alliberat de la guerra o de la crueltat. Com Skinner assenyala, els frescos de Lorenzetti no eren una al·legoria. Hi ha un Bon Govern i hi ha un mal govern.

Antonio Lastra

“El Bon Govern és el govern local. Les petites ciutats gregues o italianes no van poder fer front a la temptació imperial, però el seu llegat continua vigent en una Unió Europea que depèn del principi de subsidiarietat”.

Un homenatge visual i sonor a la màquina d'escriure

Celebrada entre el 3 i el 6 de desembre de 2009, la vuitena edició d'Art Basel Miami Beach va esdevenir d'allò més profitosa per a la galeria barcelonina Nogueras-Blanchard. En la seva segona presència a la franquícia americana de la fira homònima que se celebra a Basilea, la jove galeria dirigida per Àlex Nogueras i Rebeca Blanchard va presentar el projecte "The Michael Winslow typewriter experience", de l'artista hispano-alemany Ignacio Uriarte. Segons explica Nogueras, "l'obra consta de 47 dibuixos fets amb màquina d'escriure i d'un vídeo. Pel que fa a la peça videogràfica, Ignacio Uriarte ha invitat l'actor Michael Winslow (conegut pel seu treball a *Loca academia de policia*) a crear un monument viu a la màquina d'escriure mitjançant la imitació dels sons de diversos models entre 1895 i 1984, just quan IBM llança el primer ordinador personal".

El projecte d'Uriarte va ser molt ben acollit a Miami Beach, atès que es van vendre tots els dibuixos de la sèrie, així com tres dels cinc vídeos que portaven. Nogueras considera que "ha estat un any esplèndid tant pel que fa a contactes com a vendes, molt diferent de l'any anterior, que no podia anar més malament". Cal recordar que la penúltima edició d'Art Basel Miami Beach va coincidir amb el pitjor moment de la crisi financera i l'esclat del cas Madoff, un terrabastall econòmic que

va causar el pànic entre col·leccionistes i inversors. "A diferència d'anterioris ocasions –precisa Nogueras– en què els compradors eren europeus i asiàtics, aquesta vegada hem venut a importants col·leccionistes nord-americans, molts dels quals són patrons de museus i fundacions, la qual cosa ens obre les portes als Estats Units".

Encara que no es va viure l'eufòria econòmica dels "bons temps", val a dir que el clima general que es respirava a la fira d'art més important d'Amèrica va ser d'un moderat optimisme, i la majoria de galeristes consultats consideraven que la recessió havia quedat enrere.

Nascut l'any 1972 a la ciutat alemanya de Krefeld, i residint actualment entre Barcelona i Berlín, Ignacio Uriarte és el màxim exponent de l'*office art*, un corrent artístic que es desenvolupa conceptualment al voltant dels entorns artificials del món laboral. Tot centrant l'atenció en els petits moments creatius de les rutines administratives, l'artista posa de manifest el procés creatiu d'aquests gestos espontanis, adoptant una estètica de simplicitat formal i limitació cromàtica.

La peça videogràfica del projecte serà exposada a la galeria Nogueras-Blanchard de Barcelona en el decurs d'aquest 2010.

© Dani Codina

Les paradoxes de la civilització

Coincidint amb Art Basel, se celebren a Miami fins a 19 fires plàstiques paral·leles. Una de les més importants s'organitza al districte artístic de Wynwood, en una zona plena de galeries, i en la darrera edició va comptar amb la presència del Reial Cercle Artístic

de Barcelona. Comissariada per l'artista cubà resident a Barcelona Adrián Morales i amb els bons oficis del seu president Fèlix Bentz, l'entitat barcelonina va presentar l'exposició "Post-Human. Good bye to mankind".

Tot considerant, com Nietzsche, que l'home està destinat a ser superat, la mostra presenta l'obra pictòrica de set artis-

tes internacionals que exploren les paradoxes de la civilització: els nord-americans George Rodéz i Matt Lamb, la britànica Heather Brilliant, els catalans Josep Puigmartí i Pepa Poch, l'asturià Gonzalo Obes i el cubano-català Adrià Nómada.

Segons el seu comissari, "l'exposició qüestiona el paradigma de la civilització, atès que en

un lapse de temps, i un cop finalitzada la seva cartografia genòmica, la humanitat serà mesurable com una màquina, i pot fins i tot esdevenir diferents tipus de ciborg o ulteriors i insospitades transformacions mutants entre la tecnologia i la seva carn (des)naturalitzada".

© Dani Codina

La ciutat en clarobscur

La percepció que tenen els artistes que s'instal·len a Barcelona és un ajustat baròmetre del que dóna de si la ciutat com a pol de creació cultural. Vivim un moment en què encara hi ha una percepció generalitzada que fa temps que la ciutat ha perdut pistonada. Una percepció que si de veritat es correspon amb la realitat prové de la ja llunyana ressaca dels Jocs Olímpics, que un cop finalitzats ens van fer passar de frenada. Però els canvis van més ràpids que la seva legitimació. Hi ha noves generacions que han agafat el relleu de la creativitat i, malgrat aquest moment de baixa autoestima, Barcelona està en forma.

Així ho veuen des de fora. L'artista argentí Gonzalo Elvira està convençut que Barcelona es troba a primera línia. "Des de sempre, el que més m'ha impressionat de la ciutat és que cada dia tens una àmplia oferta variada en qualsevol àmbit de la cultura que no te la pots acabar. De tanta que n'hi ha sembla que no hi hagi res". Aquesta Barcelona cultural la practica diàriament. Com molts altres pintors, encara la crisi amb la docència que practica al seu estudi de Gràcia. Una de les seves classes consisteix a agafar periòdicament els alumnes i emportar-se'ls a museus. "No totes les ciutats del món poden tenir un ventall tan ampli d'oferta artística que permeti conèixer tantes etapes de la història de l'art". A més, Gonzalo Elvira intenta que els alumnes obrin portes. "És curiós com en una època que defi-

nim com a pluridisciplinària, els alumnes que es consideren pintors desconeixen tant el dibuix, i els que dibuixen no saben res de la pintura". Aquesta disciplinarietat la intenta projectar més enllà de les arts plàstiques. Gonzalo Elvira és un gran amant del jazz, i això fa que encara estimi més Barcelona. Amb motiu del Festival de Jazz va proposar que els alumnes s'apropessin a aquesta música des del món plàstic. El resultat es va poder contemplar al Centre Cívic Pere Pruna, un espai especialment dedicat a la música que va veure agermanats els sons i els colors.

Gonzalo Elvira va néixer a Neuquén, a la Patagònia, l'any 1971, però es va criar a Buenos Aires. Té formació autodidacta, amb seminaris amb artistes com ara Eduardo Estupia i herències com la del gran pintor argentí Antonio Berni, home compromès i molt influenciat per la tradició surrealista europea. Amb nou anys, Gonzalo Elvira visita de la mà del seu pare, també pintor, el Museu d'Orsay. Serà conscient de l'impacte d'aquesta visita molts anys després quan a la seva pintura comencin a sortir els homenatges a tota la història de l'art. Com a la sèrie "1632-1967". L'any 1632, Rembrandt va pintar *La lliçó d'anatomia* i el 1967 van detenir i afusellar Ernesto Che Guevara. En aquesta sèrie, Elvira feia una trobada entre la gran obra mestra de la pintura holandesa del segle XVII i un significatiu fet històric del segle XX. El resultat

eren diverses variacions pictòriques en què el cadàver original era substituït pel cos del Che. El mestre i els deixebles del quadre tenien la seva rèplica en una altra mena de jerarquia: la militar.

Però l'obra recent de Gonzalo Elvira té un referent més proper: la Barcelona on va arribar un 24 de febrer de l'any 2000 amb la seva dona amb la intenció de "tafanejar". La Barcelona que pinta no té res de postal. És una ciutat de clarobscur, de nit, d'edificis de gloriosa història i que es troben a punt de ser enderrocats. Una Barcelona de reixes, tanques i bastides, de llums i fanals esquerdatats, que Gonzalo Elvira descobria quan després de treballar en una pizzeria enfilava amb la seva bicicleta el camí que el portava de la Ribera a Gràcia, i que tant pot sonar a tango com a John Coltrane. Aquesta ciutat alzhèimica que no recorda el seu paper de lideratge creatiu, un paper que fins i tot a la resta de l'Estat encara tenen molt present.

El passat més de novembre, La Fàbrica, una entitat privada dedicada a la promoció de la cultura, va fer públic un estudi basat en l'enquesta realitzada a dos-cents gestors culturals, directors de museus i creadors de tot l'Estat espanyol. A l'estudi, que respon al nom d'*Observatori de la cultura*, Catalunya apareix valorada al mateix nivell que la Comunitat de Madrid, i Barcelona surt com la ciutat més apreciada culturalment. Com a institució o esdeveniment més valorat del 2009, el Museu d'Art Contemporani (Macba) apareix en tercer lloc, després del Museu Reina Sofia i del Museu del Prado. El sisè lloc està compartit per dues institucions barcelonines més: el Centre de Cultura Contemporània (CCCB) i el Sònar. Una Barcelona cultural que va fer que Gonzalo Elvira passés d'un simple "tafaneig" a una relació íntima i llarga.

Manel Armengol, entre la terra i el cel

Terræ, l'obra visual de les seves vivències a la gèlida Islàndia, l'ha tornat a l'aparador. Manel Armengol (Badalona, 1949), un dels grans de la fotografia contemporània, ha plasmat en aquest volum la síntesi de dos desitjats viatges a la fascinant illa nòrdica, que va recórrer de dalt a baix entre el 2003 i el 2008 i li va deixar una empremta profunda. D'ells en van sortir les imatges per a dues exposicions, en blanc i negre i gran format, que han servit ara per a aquesta reflexió, en forma de llibre, sobre la immensitat de la natura. Natura en estat salvatge, nua i inhòspita, amb paisatges mítics i impactants.

La Terra i els elements naturals, com reconeix el mateix Armengol, focalitzen més que mai l'interès de l'autor, que fa temps que va abandonar la fotografia d'acció per dedicar-se a l'observació d'espais i llums en silenci. En el cas d'Islàndia, va significar la realització d'un somni mitificat amb el temps, d'haver llegit Jules Verne i el seu *Viatge al centre de la Terra*. El seu primer viatge, però, va ser circumstancial: "Hi vaig anar per un encàrrec, i em vaig trobar una illa absolutament nua, gairebé deshabitada, amb constants canvis meteorològics en qüestió de minuts", explica. Un paisatge feréstec que el va remetre a "una memòria ancestral, de quan la Terra estava pràcticament despoblada". A Namaskard, recorda, va tenir una revelació: "Una nit que no podia dormir em vaig acostar a un bullidor d'aigua sulfurosa, on cada mig minut, amb una cadència continuada, notaves les bufades de vapor. Vaig tenir la impressió de sentir respirar la Terra".

Va ser aleshores quan Armengol es va plantejar donar una altra dimensió al seu pas per Islàndia. Les seves imatges de l'aigua, el cel, els espais volcànics, els núvols, són avui un al·legat en favor de la Terra com a ésser viu, dotada de forces interiors pròpies, inquietants i oblidades, que podrien esclatar en qualsevol moment insospitat. Una reflexió sobre el vincle inevitable de l'home amb el medi, separats en la vida moderna per mons paral·lels i artificials.

Amb *Terræ*, Armengol culmina una trajectòria professional que ha tingut tres etapes significatives: el fotoperiodisme, que el va fer cèlebre amb les imatges de la repressió policial a les manifestacions anti-franquistes del 1976; el pas a la fotografia artística, arran d'un greu accident, el 1982, que el va apartar dels carrers i li va permetre experimentar amb motius més estàtics –"per matar el temps", diu ara– i vincular-los després a projectes vitals i personals, i la forta atracció que se li va despertar, a principis dels 90, pels elements de la naturalesa. La va expressar amb *Herbarium*, en què va rescatar de l'anonimat la bellesa de plantes aparentment senzilles, i ho ha fet amb *Terræ*.

"Tinc ganes d'abordar la natura des d'una posició contemplativa, receptiva, de transmetre no solament la imatge sinó la sensació de plenitud, de repòs, l'empatia amb el medi natural", explica Armengol. Aquesta actitud, d'estar mirant i rebent, inspira tota la seva feina. "Amb les imatges amb força i presència –continua–, si el paisatge et

© Dani Codina

sobrepassa, la foto queda ridícula. És llavors quan cal mantenir l'actitud de saber esperar, saber què veus i com t'estàs sentint". En aquest punt d'espera, de repòs, de voler estar segur, s'hi amaguen emocions i sentiments. També li va passar el 1976, en l'instant de les dramàtiques càrregues policials: "Sé que hi era ocasionalment, però pressentia que atacarien amb força. El sentit de la injustícia, de la rebel·lió en contra, em va moure a sentir i captar el moment en què la policia va començar a pegar els manifestants", recorda. Al seu dia, aquelles imatges van donar la volta al món, i han esdevingut icones de la transició.

Malgrat la seva carrera, llarga i prolífica, Manel Armengol encara es considera un investigador. Manté la fidelitat al blanc i negre –"vinc de la documentació i m'agrada transmetre la seva essència, que en realitat és captar la llum"–, i fa anys que ha engegat dos projectes sense termini fix. El primer, amb càmera estenopecica, destinat a recrear elements distorsionats i espais irrealment, entre imaginaris i místics. El segon, un estudi sobre els efectes de la llum en els cristalls minerals, una font fascinant, afirma, per explorar la conducta i els matisos de la llum sobre un cos matèric però no opac. Un intent, en definitiva, d'identificar la llum en estat pur. No té pressa per acabar-los. Quan els resultats tinguin cara i ulls, començarà la tria de les millors instantànies i la recerca del millor suport per exhibir-les: "Mai no em plantejo, en començar un treball, quan el tancaré. Vull aprofitar totes les opcions per mantenir-me lliure i autònom, sense cap objectiu concret. El més important, per a mi, és viure'l intensament".

Carles Balagué: adéu al documental

Amb l'estrena aquest any de *La bomba del Liceu*, Carles Balagué (Barcelona, 1949) conclou no només una mena de tetralogia documental que ha tingut com a denominador comú la burgesia barcelonina, sinó també la seva incursió en aquest gènere tan arrelat a Barcelona: “De documentals se n’han fet molts i el meu discurs ja està esgotat. És una via que ha possibilitat que molta gent fes pel·lícules, però jo ja he dit tot el que havia de dir en aquest camp”, confessa el director.

I què havia de dir Carles Balagué en aquesta experiència que va començar el 2002 amb *La Casita Blanca* i va continuar després amb *De Madrid a la Luna* i *Arropiero*? “*La bomba del Liceu* completa les altres pel·lícules, sobretot *La Casita Blanca*, perquè parla d’una altra Barcelona. Aquella començava en la postguerra i aquesta acaba en la Setmana Tràgica. Explica l’evolució d’aquesta burgesia barcelonina: com va arribar i el bressol del que va

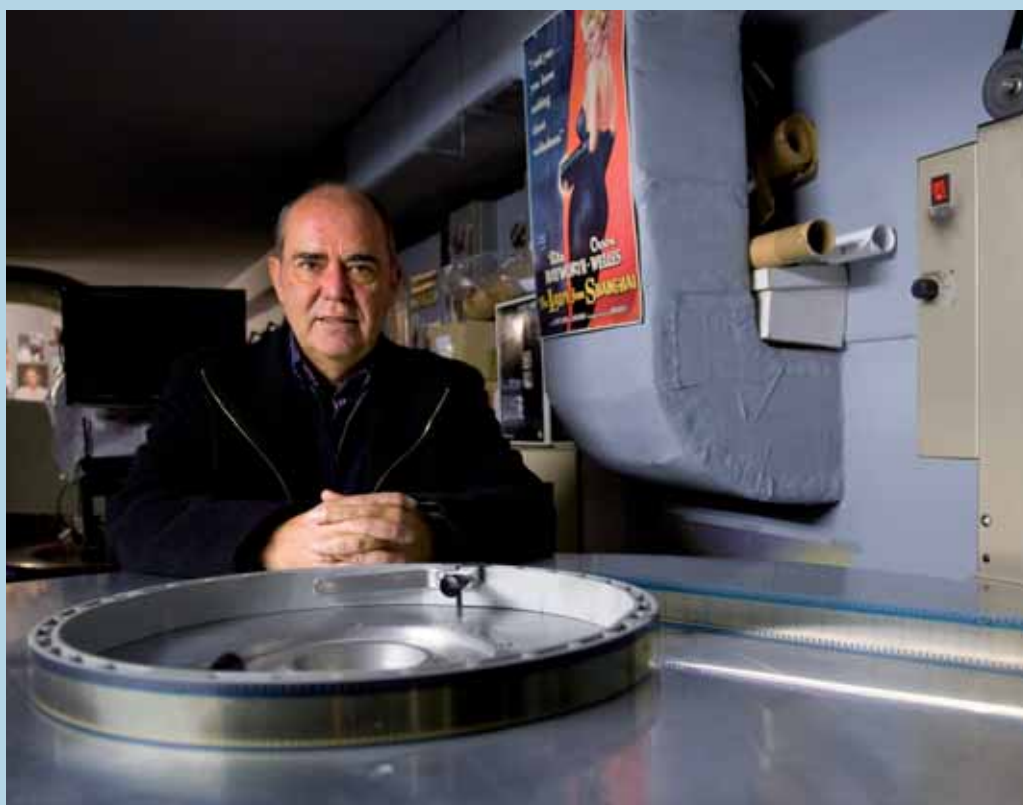
passar després a la Setmana Tràgica. Entremig, *De Madrid a la Luna*, en què es tractava d’explicar els canvis i els fenòmens que afectaven Espanya durant el franquisme, alguns directament relacionats amb Catalunya, com ara una burgesia que feia negocis amb la dictadura, i *Arropiero*, que era la història d’un assassí andalús que va cometre gran part dels seus crims a Catalunya i que va tenir relació directa amb la burgesia perquè va assassinar el propietari de Muebles La Fábrica”.

La fascinació d’aquest advocat, crític, director i exhibidor per la burgesia de la seva ciutat rau, segons ell mateix diu, en la seva especificitat i les seves contradiccions: “La burgesia de Barcelona és molt curiosa, desconcertant, diferent o atípica de la resta d’Espanya. És una burgesia que va fer coses. El Modernisme neix en part perquè aquesta burgesia troba que a Barcelona li manca personalitat, un sentit

propi, i llavors comença a construir o a inventar-se el Modernisme. És una burgesia molt rica en les seves contradiccions ja que no hem d’oblidar que era esclavista, per exemple. Hi ha unes llums i ombres que fan que sigui una classe ni gaire encotillada ni estereotipada”.

A la recent *La bomba del Liceu*, Balagué enllaça el seu discurs a partir d’un fet històric que va trasbalsar la ciutat: les dues bombes –només va esclatar-ne una– que va llançar a la platea del Liceu el 7 de novembre de 1893 l’anarquista Santiago Salvador, fet que va provocar vint morts. Salvador va ser executat poc més d’un any després. “Jo volia tornar a principis de segle XX amb la Barcelona del Modernisme, de l’arribada dels indians, de la força del Liceu i l’òpera, de la lluita de classes entre una burgesia emergent i un anarquisme que començava a arrelar molt a Catalunya. Però perquè no es quedés en un discurs vell, hem lligat aquella Barcelona amb la dels nous immigrants que s’estableixen a la plaça Folch i Torres, que és on estava l’antic patíbul on van executar en Santiago Salvador. Lliguem aquella burgesia i les noves migracions al Raval a través de l’institut Milà i Fontanals que està, precisament, a la plaça Folch i Torres”. A la pel·lícula també es recull la manifestació del 2005 en què el col·lectiu Ariadna Pi demanava de manera festiva que el Liceu es declarés zona verda, fet que serveix al director per posar de manifest la situació del Liceu com a lloc de confrontació permanent.

Després de *La bomba del Liceu*, Carles Balagué té la intenció de tornar a la ficció, terreny que ja va transitar des del 1980 fins al 1996 amb títols com *L’amor és estrany* o *Un assumpte intern*. Ara prepara un guió amb Cuca Canals, coguionista habitual de Bigas Luna, anomenat provisionalment *Nada que declarar* i que tindrà un repartiment jove. El film es començarà a rodar al final d’any.

El Braval

Text **Gregorio Luri**

Fotos **Cristina Carulla**

Baixo per Joaquim Costa amb la intenció de girar a la dreta al carrer del Carme, però quan estic a punt de passar la cantonada em fixo que al davant s'obre un carreró amb un nom tan provocador que resulta irresistible: carrer del Mal Nom. Es tracta d'un carreró ombrívol que, a primera vista, no sembla en condicions de justificar el seu nom. Ara bé, és retort i té forma de "L". Un arc que té una certa gràcia el comunica amb el carrer de Picalqués. M'aturo al costat del número 9 a prendre quatre notes, però encara no he començat a escriure que des d'un balcó dels pisos més alts, ometent el preceptiu "Alerta: aigua!" d'antany, llencen una galleda d'aigua que m'encerta de ple. Vull creure que és aigua. Me n'allunyo intentant eixugar-me com puc, mirant amb ràbia incontinguda els balcons plens a vessar de plantes i roba estesa. Hi ha alguna cosa sinistra en aquests balcons entreoberts i deserts. Les mateixes plantes sembla que se sostenen fràgilment subjectes a la poca llum que les il·lumina. Hi ha bombones de butà i plàstics desgastats cobrint els estenedors.

El propietari de McFavour (Afro/European Alimentation) em veu passar sense immutar-se. Travesso un segon arc i em submergeixo en el sol que inunda el carrer de la Riera Baixa. Un vagabund pràcticament em cau al damunt només veure'm. Reconec algunes paraules búlgares i el saludo en el seu idioma. Em respon amb un somriure tan agraït que gairebé compensa el xàfec de Picalqués. M'acompanya fins al carrer de l'Hospital mentre em parla de Plovdiv, dels monts Ròdope i de la *rakia*, la beguda nacional de Bulgària, mentre un nen de pell de color de coure fa piruetes damunt d'una bicicleta. Al carrer Hospital no hi ha roba estesa als balcons, sinó pancartes que diuen "Volem un barri digne". M'aturo un

moment en el número 133: "Joseph Afro-Caribe. Import-Export. Alimentació general i tropical. Cosmètics". Un cartell de l'aparador em crida poderosament l'atenció: "Jesus Faithful Ministries. Present Historical Program. Deliverance and Miracle Service. 13th July 2009-19th July 2009. Theme: The enemy summit. Host: Pastor Francis Adabanka. Guest Speaker: Pastor Austin Okadiram". En prenc nota i continuo el meu camí deixant a l'esquerra la Rambla del Raval -Ramblakistan, que en diuen alguns- amb el gat de Botero vigilant el barri. Passo pel costat de turistes de disseny que roseguen entrepans de disseny seguint els consells de guies de disseny i, finalment, arribo al carrer de la Cera. La roba estesa i les flors substitueixen les pancartes. Deixo enrere un local d'Internet, Ali-Ali, i una assessoria laboral i fiscal amb la persiana abaixada des de fa bastant de temps.

En passar pel carrer d'En Botella, vaig fins al número 7, on hi ha un dels llocs musicalment més vius de tota la ciutat, el Big Band, autèntic temple de tots els amants del rock, i prenc nota dels pròxims concerts. Tornant sobre les meves passes arribo, a la confluència del carrer de la Cera amb Reina Amàlia, a tot un clàssic del Raval, Can Lluís, que anuncia el Menú MVM (Manuel Vázquez Montalbán): "Primer, olleta d'Alcoi; segon, cabrit al forn; postres, xines de Can Lluís. Cafè. 24,90 euros més IVA". També això és el Raval. O més ben dit: el Raval no seria avui el que és sense aquesta barreja d'hedonisme, tradició i cruesa multicultural.

Al costat de Can Lluís hi ha la meva destinació, la seu de Braval. La porta d'entrada està flanquejada per set contenidors d'escombraries alineats. Els del Braval hi han posat un cartell al costat: "Si us plau, dipositeu les bosses d'escombra-

ries dins dels contenidors”. A la porta d’entrada hi ha informació sobre el Casal d’Estiu, del 29 de juny al 24 de juliol, dirigit a nens de set a catorze anys. Les activitats comencen cada dia a les 9 h i s’acaben a les 17.30. Per vint euros a la setmana els nens participen en activitats esportives (futbol, bàsquet, excursions, piscina), tallers (maquetisme, català, ordinadors), jocs, visites culturals “i molt més”. Les fotos que acompanyen la informació mostren nens que somriuen. Vistes des del carrer semblen imatges d’un altre món.

En els 1.100 quilòmetres quadrats d’extensió d’aquest barri de raval (en la Barcelona medieval, era el raval o barri extramurs) viuen gairebé cinquanta mil persones. És un dels llocs més densament poblats del planeta. El 48% dels veïns són immigrants que procedeixen de més de trenta països, parlen més de deu llengües i practiquen una dotzena llarga de religions. Aproximadament 1.200 pisos del barri estan sotsarrendats i uns tres mil estan habitats per ancians que viuen sols. No hi escassegen ni les persones sense sostre ni els joves amb les mans a les butxaques.

Jo no havia sentit a parlar del Braval fins que Pep Masaveu em va convidar a dinar en el local. Només entrar-hi em vaig adonar que hi passava alguna cosa important. El primer que em va cridar l’atenció va ser l’escrupolosa cura dels petits detalls. Hi regna una pulcritud encomiable. No hi ha ni un paper al terra, ni una brossa de pols, ni una taca en cap paret. Tot és aquí tan excepcional que fins i tot hi ha un espai reservat per gaudir del silenci. Se m’acudeixen poques activitats més a contra corrent de la moderna pedagogia de la diversió bulliciosa.

Què és exactament el Braval? És un centre d’activitats que ofereix suport socioeducatiu als joves del barri. Quan va néixer, el 1998, la seva primera activitat va ser la creació d’un equip de futbol. A poc a poc ha anat desenvolupant altres activitats esportives i educatives. El juliol de 2003 es va inaugurar el local del número 51 del carrer de la Cera. Si hi passeu, no us oblideu de fer-hi un cop d’ull. A l’interior, a més de sales de joc i d’estudi, d’ordinadors i de l’espai del silenci que hem comentat abans, també hi ha una petita capella,

amb una imatge de sant Josemaria Escrivá, fundador de l’Opus Dei. No s’amaguen les conviccions religioses, però tampoc no s’hi fa sectarisme. No es pretén adoctrinar, sinó mostrar, amb un gest solidari, que és possible viure en comunitat tot i les diferències de llengües maternes, llocs d’origen i credos religiosos.

L’eix de totes les activitats del Braval és l’esport. Per aquesta mateixa raó, el cor del local és la rentadora que ha de deixar la roba esportiva impol·luta. El jove que es decideix a participar en un equip s’ha de comprometre a assistir amb regularitat a l’escola i a prendre’s molt seriosament les seves responsabilitats acadèmiques. Si no és així, ja sap que haurà de contemplar els companys des de la banqueta de suplents. Ara com ara hi ha cinc equips de futbol i cinc de bàsquet que participen en diferents competicions. És una manera magnífica de conèixer els altres barris i de prendre contacte amb els joves d’altres llocs de Barcelona. Els jugadors disposen, si ho volen, d’ajuda en els seus estudis i d’un lloc d’acollida en el qual, com ja s’ha apuntat, els hàbits no s’aconsellen, sinó que es practiquen. També poden assistir a classe de català i de castellà i disposen d’assessorament vocacional i professional. Tot plegat no seria possible sense la col·laboració optimista i generosa de més de cent voluntaris, l’activitat dels quals és especialment notable durant el mes de juliol. Al Braval s’ofereix als joves el fil d’Ariadna que condueix més enllà del laberint del quals molts no surten mai.

El dinar al qual hem fet referència abans és més que una invitació de cortesia. Pep Masaveu reuneix cada mes de sis a vuit persones, de diferents àmbits culturals i ideològics, per discutir qüestions relacionades amb la immigració. En les més de trenta convocatòries realitzades hi han participat 160 persones. D’aquesta manera el Braval ha esdevingut també un centre de reflexió sobre l’emigració a Catalunya.

En sortir de nou al carrer me’n vaig al mercat de Sant Antoni. No puc sinó pensar que, sens dubte, hi ha altres mons. I es troben en aquest, ben a tocar. **M**

Braval

<http://www.braval.org/iniciocast.htm>
Carrer de la Cera 51, baixos, 08001 Barcelona
Tel. 93 443 39 04

Big Band

Obert de dimarts a dissabte des de les 21.30 h, i els diumenges, a partir de les 22.30 h.
<http://www.bigbangbcn.net/homepage.html>
Carrer d’en Botella, 7

Can Lluís

Carrer de la Cera, 49.
Tel. 93 441 11 87
Menjar casolà català. Preu mitjà de la carta: 25 euros.
Menú migdia: 7,5 euros (+ IVA). Menú degustació: 25, 30 i 40 euros. Obert de dilluns a dissabte de 13.30 a 16 h i de 20.30 a 23 h. Diumenges tancat. S’hi fan exposicions de pintura i fotografia de manera ocasional.

En trånsit

Andreas

“No resulta fàcil traçar la línia que separa el passat mític del passat real”

Huysssen

Entrevista **Sergi Doria**

Fotos **Pere Virgili**

Professor a la Universitat de Columbia i fundador de la New German Critique, Andreas Huyssen (Düsseldorf, 1942) ha transitat des del comparatisme literari fins a la globalització cultural urbana. A *Después de la gran división, En busca del futuro perdido o El modernismo después de la modernidad* (Granica) analitza una contemporaneïtat incapaç d'assumir el present i obnubilada per la nostàlgia de les ruïnes. Poc inclinat a les simplificacions maniquees i a l'elitisme dels historiadors que menyspreen la cultura popular, Huyssen desconstrueix un món “musealitzat” en parcs temàtics. Pocs analistes han abordat amb honradesa intel·lectual la dimensió mediàtica de l'Holocaust i la politització de la memòria: “No sempre resulta fàcil traçar la línia que separa el passat mític del passat real, que sigui on va ser és una de les cruïlles que es plantegen en tota política de la memòria. La realitat pot ser mitologitzada de la mateixa manera que el que és mític pot engendrar forts efectes de realitat. En resum, la memòria ha esdevingut una obsessió cultural de proporcions monumentals arreu del món”.

Com a estudiós dels moviments culturals de la modernitat, creu que té sentit continuar parlant d’“avantguarda” en el segle XXI?

Sí... i no: tenim una doble resposta. L'avantguarda històrica del moviment dadà, el futurisme o el surrealisme es basava en una utopia futurista radical que s'amania amb l'esperança en canvis polítics radicals, tant en la dreta com en l'esquerra. Aquesta conjunció d'estètica i política avui dia ja no es produeix. El concepte d'avantguarda ha esdevingut històric. Tanmateix, hi ha artistes innovadors. El sud-africà William Kentridge, per exemple, treballa amb materials d'avantguarda, com el pintor argentí Guillermo Kuitca. Però, si avui dia existeix algun avantguardisme, no es produeix com en el primer terç de segle XX: aquelles avantguardes les produïen grups d'artistes que publicaven manifestos. Eren, per tant, fenòmens col·lectius i avui són accions individuals i atomitzades.

Els museus han esdevingut fetitxes estètics. Sembla que importa més l'embolcall que els continguts expositius.

La proliferació de museus és una manifestació més del *Memory boom*. Dels dedicats a l'art contemporani, m'atreu, per exemple, el MACBA, perquè admiro Richard Meier. Un altre centre interessant és el museu jueu de Berlín, encara que el seu espai interior no és òptim per a exposicions. Crec que els museus de petites dimensions resulten més pràctics per complir la seva funció. Tenim arquitectes que construeixen museus; però, lamentablement, l'arquitectura civil no adquireix la importància que va tenir els anys vint i trenta. La construcció de nous edificis no ha compensat el patrimoni perdut.

Una arquitectura constructora d'imaginariis urbans...

Berlín després de la caiguda del Mur. Espais que eren inaccessibles a un costat i a l'altre van esdevenir accessibles. Com si la història de la ciutat ens explotés a la cara. Christo embolicava el Reichstag i per als berlinesos aquell edifici significava molt més que un vestigi de l'incendi durant l'època nazi. I en la construcció de Foster, amb la seva famosa cúpula, el Reichstag assumia el rol de la democràcia parlamentària. Hi ha altres exemples berlinesos de nova construcció, però són mediocres, com la plaça de Postdam. L'imaginari urbà no és sinònim de fantasia, sinó la manera en què les persones viuen la ciutat: com a residents permanents, immigrants o simples turistes. Des que impartia classe amb Pamuk a la Columbia University, les seves reflexions sobre la dimensió transnacional de la cultura urbana van ser importants per a mi. A *Estambul ciudad y recuerdos* Pamuk descriu l'imaginari urbà a través dels seus escriptors i els visitants estrangers. Una ciutat cosmopolita en ruïnes que evoca glòries passades de l'Imperi otomà. La malenconia resulta tan palpable com una realitat material. Imaginació urbana i literària en els textos de Nerval, Gautier, Flaubert, Gide... Mirades occidentals que l'autor turc incorpora a la memòria de la seva ciutat. Present i passat, global i local.

“Les tres utopies del segle XX –feixisme, comunisme i neoliberalisme– van acabar malament. I la relació de la democràcia amb el capitalisme és més problemàtica després de la desintegració de la Unió Soviètica”.

Una tensió creativa entre la cultura occidental i la turca que converteix Pamuk en un escriptor cosmopolita: el que fa especial Istanbul no és la topografia, els monuments o els edificis, sinó els records de la gent, aquestes casualitats ocultes que mantenen tot unit.

Ha parlat de “Memory boom”. Si es promulga una llei de memòria històrica des del poder polític es corre el risc d’establir un guió ideològic com passa a Espanya amb la Guerra Civil...

Les polítiques de la memòria, cada vegada més fragmentades en els específics grups socials i ètnics en conflicte, donen lloc a preguntar-se si encara són possibles les formes consensuades de la memòria col·lectiva. Penso que sempre hi haurà una batalla entorn de la memòria històrica. No podem tenir una memòria col·lectiva perquè no funciona. I el que existeix a Espanya i en altres països del món són memòries en conflicte, perquè en el discurs públic s’ha imposat una jerarquització en aquestes memòries. I establir jerarquies en la memòria és molt dolent. Que una llei admeti al preàmbul que la memòria és privada i que aquesta es promogui des de l’Estat és una contradicció, una absurditat. A l’Amèrica del Nord s’enfronta la memòria jueva de l’Holocaust amb la de l’esclavitud. A Espanya, el debat de la memòria històrica ha trigat anys a manifestar-se com a discussió pública. I la raó no és pas que no hi hagués una extensa bibliografia sobre el franquisme i la Guerra Civil. Però en els anys vuitanta, amb l’amenaça de cop militar, ningú no es plantejava portar el debat més enllà dels estudis històrics. En tot cas, el discurs sobre la memòria històrica traumàtica ja no es pot limitar a un país i les seves fronteres. Igual que el mateix discurs de trauma, s’ha convertit en una cosa fonamentalment palimpsestic i reiterativa, fins al punt que els distints discursos de la memòria històrica s’entrecreuen i s’encavalquen arreu del món traspasant fronteres i rebotant els uns contra els altres, ocultant i oblidant de vegades la pròpia memòria històrica o, d’altres vegades, reforçant-la.

La denominació “memòria històrica”... no li sembla un oxímoron?

No hi estic d’acord! Aquest argument sustenta el discurs dels historiadors tradicionals, que redueix la memòria a un apèndix més de la història. Segons això, la història és objectiva i la memòria subjectiva; la història col·lectiva i la memòria individual; la història científica i la memòria emocional... Però això, per a mi, és reduir-ho tot a ideologia. L’egiptòleg alemany Jan Assmann va crear un terme, la “mnemohistòria”. Deia que les cultures no tenen solament historiografia, sinó també memòries comunicatives i culturals que s’articulen d’una manera diferent: la memòria comunicativa travessa diverses generacions; la memòria cultural de les obres d’art, arquitectura i literatura... Des d’aquesta perspectiva, no té sentit l’oposició radical d’història versus memòria. Sempre mantindran una dependència recíproca.

Vostè reconeix les aportacions històriques que d’altres releguen despectivament a la cultura de masses...

A Europa la codificació de l’alta cultura enfront de la cultura de masses és més forta que als Estats Units. El postmodernisme es va rebel·lar en els anys setanta contra aquest modernisme elitista que

s’havia apropiat de les avantguardes europees, que, al seu torn, al seu moment van ser una reacció contra el *High Modernism* de l’alta cultura.

En el marc de la globalització, els nivells culturals es van barrejant...

És evident que la contraposició *alt/baix* adopta formes molt diferents en cada moment històric i que es pot declinar des de diverses formulacions polítiques. No és tan sols que les fronteres entre “alt” i “baix” hagin començat a difuminar-se significativament des del *High Modernism* occidental, dominant en les primeres dècades de la Guerra Freda. Ni tan sols pot donar-se per fet que hagi existit a tot arreu una forma d’alta cultura literària estable en el sentit fort del terme, d’acord amb el model d’estats-nació europeus com França, Anglaterra o Alemanya. I allí on ha existit una alta cultura autòctona tradicional, com a l’Índia, el Japó o la Xina, tindrà inevitablement una relació diferent amb el poder i amb l’Estat, tant en l’època colonial com en la postcolonial. Aquests passats diferents han condicionat les formes en què les cultures particulars han negociat l’impacte de la modernització des del segle XIX i la subsegüent difusió de mitjans de comunicació, tecnologies i consumisme propis de la globalització.

Quan abordem la memòria, no és inevitable caure en una certa mitificació romàntica del passat vist com a paradís perdut?

La difusió geogràfica de la cultura de la memòria és tan àmplia com variats són els seus usos polítics, amb la mobilització de passats mítics. Per exemple, el mite heroic francès de la Resistència va entrar en crisi els anys vuitanta quan va sortir a la llum el passat del president Mitterrand. La història s’havia reinventat, i davant d’aquesta reinvençió, les discussions públiques sobre la memòria són decisives. No hi ha cap historiografia que no presenti un ingredient mític. La historiografia depèn de la seva narració, encara que convé marcar les diferències entre materials històrics i la ficció: és una de les cruïlles que es plantegen a tota política de la memòria. La realitat pot ser “mitologitzada”, de la mateixa manera que allò mític pot engendrar forts efectes de realitat. En resum, la memòria ha esdevingut una obsessió cultural de proporcions monumentals arreu del món.

El museu també seria un agafador davant d’un present que no sabem manejar i un futur incert...

En els anys vuitanta, el filòsof alemany de tendència conservadora Hermann Lübbe va definir el que va anomenar la “museïtzació” com un aspecte central de la canviant sensibilitat temporal del nostre temps i va demostrar que aquest fenomen ja no estava lligat a la institució museística en sentit estricte, sinó que s’havia infiltrat en tots els àmbits de la vida quotidiana. Actualment, s’observa una expansió del present cap al passat i una crisi de significats. Tornant a la teoria de Lübbe, el museu compensa aquesta pèrdua d’estabilitat; brinda formes tradicionals d’identitat cultural al subjecte modern desestabilitzat. Encara que no sempre és així: cada individu reconeix aquesta tradició cultural en altres suports, com el món digital i el reciclatge mercantilitzat. Com ha descrit David Harvey, en la modernitat de finals del segle XIX existia una compressió de l’espai i el temps, un procés que ha arribat al seu clímax en les societats completament

desenvolupades del consum i els mitjans de comunicació. El nostre planeta s'encongeix i s'expandeix alhora. En el segle XIX, les exposicions universals expandien l'imaginari i ara aquesta expansió és conflictiva. Els fluxos migratoris provoquen la reinvençió dels espais i la idea de nacionalitat. Què anomenem ciutadania? A Amèrica del Nord i França és el dret del sòl, mentre que a Alemanya és, encara i principalment, el de la sang. Aquestes diferències de criteri polític generen molts problemes. A l'Amèrica del Nord hi trobem emigrants que no posseeixen la nacionalitat, mentre que els seus fills sí que la tenen pel fet d'haver nascut en sòl americà. Quant al poder de les ciutats, es va dir que, com més globals fossin aquestes, més febles serien els estats-nació, però això s'ha vist que era una il·lusió. No travessem un període postnacionalista. En aquests temps de crisi, la política dels governs nacionals ha recobrat importància.

Respecte de la superproducció de memòria històrica, vostè afirma que, al ritme actual, aviat quedaran poques coses que recordar...

Ara com ara, el passat ven millor que el futur. Em pregunto fins quan durarà aquesta comercialització cultural de la memòria. També sembla plausible preguntar-se si, una vegada hagi passat el *Memory boom*, quedarà algú que recordi alguna cosa. L'aspecte positiu és que la memòria s'ha fet transnacional amb la creació de tribunals internacionals o la denúncia del jutge Garzón contra Pinochet; també influeix en el treball de les ONG o les comissions de la veritat a Sud-àfrica, Guatemala o Cambodja. Tot plegat fa que els governs sàpiguen que han de donar compte dels seus actes i ser responsables, la qual cosa suposa un canvi substancial en la política mundial, si ho comparem amb el que succeïa en els anys setanta i vuitanta... Tot i que, malauradament, continua havent-hi excepcions com el genocidi de Darfur.

Ha esmentat la paraula "genocidi". Com "Holocaust", avui designa situacions i contextos diferents. La pronuncien o usen polítics i col·lectius socials. No hi ha el risc que perdi el significat essencial?

En efecte, són paraules que s'han d'utilitzar amb precisió, encara que la Llei de la convenció de 1948 no resultava gaire precisa en la seva formulació de "genocidi". A hores d'ara, els qui treballen en justícia transnacional ja no parlen tant de "genocidi" com de crims d'estat.

Als seus assajos constata una globalització del discurs de l'Holocaust des dels anys vuitanta.

A la sèrie d'aniversaris de l'època hitleriana, els genocidis a Rwanda, Bòsnia i Kosovo van mantenir viu el discurs sobre la memòria de l'Holocaust, que es va convertir en trop universal per funcionar com una metàfora d'altres històries traumàtiques. Així doncs, el discurs de l'Holocaust es va traslladar, per exemple, a la Comissió Nacional Argentina sobre la Desaparició de Persones (CONADEP). La seva recopilació de testimonis de 1984 es titulava *Nunca más*. Amb aquesta referència d'una frase de l'Holocaust va proporcionar les bases simbòliques i empíriques per al judici posterior de la junta de generals el 1985. La situació argentina era exactament igual que l'Holocaust jueu? No ho era perquè aquest episodi no tenia res a veure amb la religió o la raça, sinó amb la campanya paranoica dels militars contra la guerrilla esquerrana. Però, aleshores, la referència potser era necessària per posar en evidència els crims d'estat.

A la seva obra analitza el que anomena "màrqueting massiu de la nostàlgia".

Si hi ha tota una indústria cultural entorn de l'Holocaust quan s'aborden passats traumàtics, també hi ha una moda de la nostàlgia...

I una "nostàlgia de les ruïnes", segons les seves pròpies paraules.

El desig nostàlgic pel passat és, sempre, desig d'un altre lloc. Per això la nostàlgia pot ser una utopia invertida. La ruïna arquitectònica desperta la nostàlgia perquè combina d'una manera indissoluble els desitjos temporals i espacials del passat. Sospito que aquesta obsessió per les ruïnes encobreix la nostàlgia per una etapa primerenca de la modernitat, quan encara no s'havia esvaït la possibilitat d'imaginar altres futurs.

Projectar futurs era un tret comú dels projectes totalitaris. En la utopia marxista, el paradís de la classe obrera era el destí, amb la dictadura del partit únic com a estació permanent.

Les tres utopies del segle XX –i n'esmento tres: feixisme, comunisme i neoliberalisme– van acabar malament. No hi ha cap organització política millor que la democràcia, però la relació entre el sistema democràtic i l'economia capitalista és més problemàtica després de la desintegració de la Unió Soviètica. No oblidem que el *Welfare State* dels anys cinquanta no deixava de ser una resposta al discurs de la revolució comunista. En el 1988 vam pensar que la Guerra Freda i el seu esquema mundial bipolar eren per sempre. Quan va caure el Mur de Berlín, el capitalisme va quedar com l'únic sistema possible i va perdre tota capacitat d'autocrítica. Tota aquesta segona meitat del segle XX la recordarem com una utopia del passat en què no es van desencadenar guerres mundials. Les utopies són necessàries, però més que pensar en el passat hem d'organitzar el futur a partir de la crisi econòmica que patim.

Vostè viu a l'Amèrica del Nord. Com va imaginar el futur després dels atemptats de l'11-S? S'havia fet realitat el "xoc de civilitzacions" que va aventurar Samuel Huntington?

Posats a parlar de futur, m'estimo més ser historiador que profeta. Després de l'11-S, el "xoc de civilitzacions" va començar a assemblar-se més a la definició exacta d'una nova geopolítica. Si les civilitzacions xoquen, desapareixen l'espai de l'intercanvi transnacional i la hibridació cultural. Els trops orientalistes i occidentalistes viuen el seu particular agost, en tots dos costats de l'Atlàntic abunden els estereotips banals antiamericans i antieuropeus i s'imposa una vegada més la metafísica de les civilitzacions, les cultures i les nacions. La iconoclàstia de Bin Laden i els seus sequaços escenifica un succés mortífer en els mitjans de comunicació d'arreu del món a fi d'assestar un cop a aquesta mateixa modernització de la qual Bin Laden és el producte... El fanatisme religiós polititzat, tant si és de l'islam com del cristianisme, del judaisme o de qualsevol altra religió, no és el revers de la modernitat, sinó el seu mateix producte...

En els moviments antiglobalització es troben l'extrema esquerra i l'extrema dreta.

En els anys noranta el moviment antiglobalització contra el capital transnacional podia tenir un cert sentit, però avui l'evidència és que el desenvolupament sostenible s'imposa a l'oposició al fet global. La globalització ha proporcionat oportunitats, i no solament en el món occidental. És un procés irreversible, encara que la crisi econòmica i l'augment de l'atur faran ressorgir el discurs antisistema. A l'Amèrica del Nord els sindicats critiquen els immigrants perquè els treuen llocs de treball i l'extrema dreta manté un discurs similar... Tornant al "xoc de civilitzacions", no és més que una teoria contra la globalització en un moment en què ja no podem evitar ser globals, sinó negociar la globalització d'una manera raonable. **M**

Il·lustració: Lucie Lалуque

La meva Sagrada Família

Text **Berta Marsé** Escriptora

Un avorrit dia d'escola, a principis dels anys vuitanta, la nostra professora de dibuix va tenir una idea agosarada i se'ns va endur a tots a dibuixar el temple de la Sagrada Família al natural. Per a mi, que vaig néixer i em vaig criar en aquest barri, davant d'aquella plaça, era si fa no fa com anar a retratar la meva àvia; perquè, un dia sí, l'altre també, hi patinava, em gronxava i jugava a fet i amagar i a les baletes amb el meu germà i els nens veïns; hi treia el meu gos perdiguer a passejar, i hi buscava l'*attrezzo* per al meu pessebre de Nadal. La plaça era el nostre territori comanxe i el temple expiatori, aleshores sense il·luminar, era una ombra protectora i familiar sota la qual corriem tranquils i lliurats al joc. Tanmateix, aquell dia de tardor va ser la primera vegada que vaig mirar el temple amb autèntica atenció. Amb el llapis a la mà i el quadern recolzat als genolls, vaig observar la Sagrada Família en sospitós silenci, exhaustivament, i les impressions que em va causar encara les recordo com si fos ahir, i és que l'art de Gaudí em va aterrir tant com em va fascinar, encara més quan vaig ser conscient que aquella fantasia intimidant sempre havia estat allí, i no me n'havia adonat fins aleshores. Més tard, a classe, encara encisada per la passió i l'art de Gaudí, vaig esbossar les torres espirals perforades per petites finestres i vaig reproduir els missatges divins que contenen: "Salve, Regina, Mater misericordiae", "Jesus est nate, venite, adoremus" o el més clar però no pas

menys inquietant "Salveu-nos". Escrivia estremida, ja que aleshores em semblaven missatges del més enllà, missatges de Gaudí per als nens que jugaven en aquella plaça, per a nosaltres, per a mi. "Salveu-nos". La ment de qualsevol nena amb poca vocació religiosa, i molta de veterinària, en faria una deducció tan bonica i tan lògica com la que en vaig fer aleshores: Gaudí vol que salvem els camaleons, els cargols i les tortugues, els tomàquets, les oliveres, els dàtils, el blat i el raïm, les sargantanes i els pelicans, els gossos, i també un ós i una índia apatxe molt bonica -tot i que aquests dos últims elements no els ha vist mai ningú, perquè eren collita pròpia, inventats en un rampell d'inspiració...-. Així doncs, em vaig aplicar a fons en els detalls que feien referència a la flora i la fauna, on vaig desplegar tot el colorit i tota la tendresa de la qual vaig ser capaç, i vaig deixar el traç sec en cru llapis per a les figures que representaven els éssers humans i les seves penoses circumstàncies: sacrifici, dolor, violència i mort.

Aquell primer intent de dibuixar la meva Sagrada Família va ser un desastre. Però en vindrien de millors, i sobretot m'inspiraria molts altres dibuixos *gaudinians*, així com una pila de contes tètrics i romàntics, tots molt dolents, i variats *collages* fabricats amb fotos estripades, per a alegria de la meva mare. En fi. Al cap de molt de temps, quan vaig llegir el que Gaudí havia deixat escrit sobre les seves

pretensions respecte del temple, somreia per dins: "Jo voldria que fes por. I per aconseguir-ho, no estalviaré el clarobscur, els motius entrants i sortints, tot el que faci un efecte ben tètric. Estic disposat a sacrificar la mateixa construcció, a trencar arcs i a tallar columnes per donar idea de com n'és de cruent el Sacrifici". Es poden dir moltes coses sobre aquesta creació de Gaudí que porta 126 anys en obres, però ningú no podrà dir mai que la intenció original de l'artista, l'efecte que buscava causar en la imaginació i en l'ànim del qui la mira, no s'hagi assolit des de la primera pedra. En el soterrani del temple hi ha un museu on es pot veure una fotografia que confirma el que dic: 1915, les bases del temple que s'aixequen, com una fantasia del futur, enmig d'un descampat pedregós per on transiten les cabres.

M'agradaria explicar a Gaudí que no vam poder salvar les seves cabres, però que cents de lloros que han arribat de Llatinoamèrica s'han adaptat i reproduït a la nostra plaça, i que a la torre de Sant Bartomeu s'hi ha instal·lat un falcó pelegrí. I que davant de la façana de la Passió, al costat del parc dels gronxadors, hi ha una zona habilitada per als gossos on, a certes hores, s'organitza una autèntica festa; allí hi duia el meu pòinter boig, després que atropellessin el meu perdiguer, i després hi vaig portar un sant Labrador. Ara hi porto una Jack Russell de quatre mesos que es diu Trini.

M'agradaria dir-li que continuo aquí. **M**

“En aquest país hem accedit a certs nivells mínims de benestar fa molt poc temps, i es comprenen les resistències dels sectors populars, que vénen d’un passat d’escassetat, pobresa, emigració i tota mena de penúries, a renunciar a bona part de les coses de les quals, per primera vegada, es troben en condicions de gaudir. Però, tant si ens agrada com si no, ens trobem en un escenari rigorosament inèdit en la història de la humanitat. Per primera vegada l’espècie està en condicions d’engegar a rodar la vida en el planeta tal com la coneixem, i això és vinculant. Ens converteix en responsables directes del futur, i davant d’això no val per a res *venir de pobres* (ni tan sols com a espècie)”.

(De l’editorial)

Núm. 77

Hivern 2010

www.bcn.cat/publicacions

www.barcelonametropolis.cat

